

«Абасхатәра иаша ашъата»

*Апоет Анатоли Лагәлаа
изку астатақәеи
ақәгыларақәеи*

Ақәа – 2015

УДК 821.30
ББК 83.3(5Абх)6-8
Л 15

«Абафхатәра иаша ашьата».

Апоет Анатоли Лагәлаа изку астатақәеи ақәгыларақәеи. -/Аћәа: «Акъыпхь афны», 2015. - 248 д. - Г/р - 978-5-111-21-06015.

Д.И. Гелия ихъз эху Апсны Ахъынкарратә премия занашью, ажурнал «Ала-шара» аредактор хада апоет Анатоли Лагәлаа рафхатәни ишәкәи «Үрт аблакәа» антиң инаркны деңгәрәйт ҳапсса шәкәысәфәа, ҳпоетцәа, ҳапхъасәфәа. Үи ипоэзиатәни ипрозатәни шәкәкәа хыпхъазарала жәнипшь шәкәы тыйтхьеит, димоуп иара деилызкаауа, есымша изыпшү иапхъаф.

Иахъа апоет ирәниара низәльмхая апхъасәфәа ирыдаагало ашәкәи «Абафхатәра иаша ашьата»ы урт ирпилойт еиуенпшым ашықәесә рзы апоет изкны ҳашәкәысәфәа иршхью рғаанагарақәеи, ркритикатә статақәеи, рыйны-хәаларақәеи. Асеинш икоу ашәкәи апоет ирәниара аилкааразы, уи ибафхатәра инагзаны агәйлапшразы, хымпәда апхъаф фызара изнаует!

Аспонсор – **Беслан Бытәба**

Баграт Шыныңқәба

АРЕКОМЕНДАЦИА

*А*натоли Ианкәа-иңа Лагәлаа раңхъаза иажәеин-раалақәа анцәыртқи инаркны итема аштыхшы ухәару, иңәхәақәа реиғкаашь ухәару – зхатәры бжыс зхоу азә иакәнү апхъафцәа днарылатцәеит. Апоет өң апрозағыбы иңепишшәоит, арақагыс уи иихәаша имоуп, ахәашьагы дақәшшәоит. Иазгәастарц стахуп, зыζбахә ҳамоу ашәкәйсөө ипрозатә птамтақәа рөңи иахңыло ихәицишьақәа цқыя блатцарыла еиғыршәшәаны уанрыхәапшлак, нақ-нақтәи ирғиаратә мәғабри ажанр үхыыштаракахь икәхарц икоуп ҳәа агәаанагара узцәыртцеит. Аха апоет өң макъана урт ағжанркгы еилаигзә дааниует. Макъана, сара сыйхәтаахь ала, идызбалом афра знапы алазкызы ұлоукы-ұлоукы ирнубаало «ачымазара»: ҳпоэзия гәакъағы ишьақәгылахьоу атрадиция атәамбара атсанза иназуу авагылара, «схатәык сырғиоит» ҳәа уеизгы-уеизгы ахөйлекра, ишакхалак ажәақәа рыхлахәммара, реилажъра.

Атыхәтәантәи ашықәсқәа ирылагзан Анатоли Лагәлаа итижкызы ашәкәкәа хъаҳәаңаҳәада шаҳатра руеит зыζбахә ҳа-

лацәажәоу, бағатәра згым ашәкәйөөшө ирғиаратә хатәаара аамта ишанылаз, ирғиамтақәа рымға шаатыз.

Анатоли Ианкәа-иңә Лагәлаа Ашәкәйөөцәа Рейдгыла ашқа лахәылас иѣлара хымпада иахәтәнү исыпхъазоит.

24.05.1991 ш.

Алықыса Җөнүа

АПОЕЗИА АКӘАҚЬ

*А*поэзиеси апразеи ржанрқәа рұкны шъахәла збағшатәра аазырпшуа, зқәыпшратә шъағақәа рыла апхъағцәа ағәхәара рызто, пхъақа ағәығра бзия рзын-зыжыуа ашәкәығағақәа ғәрағаа иаарылукааша дыруағәкүп Анатоли Лагәлаа. Уи апхъағцәа ириғахъеит х-шәкәык: «Үрт аблакәа» ахъзуп рапхъатәни иажәенираалақәа реизга, 1984 шықасазы итыңыз. Ашытахътәни ишәкәқәа «Шъазинагы илтахын анасың» (1986 ш.), «Ағәы абжы» (1987 ш.) прозатә ғымтақәоуп. Ашәкәығағы қәыпш ирғиамтатә лшарамчқәа րидитоит ихата дызлагылоу аамта ағәеисыбжыи, амәхаки, уи аамта афырхаңа ғылғатакқәеи, ғылғатыхақәеи, рұказшъақәеи сахъаркырала раарпшра. Уи илирикатә жәенираалақәеи ипрозатә рғиамтакқәеи рәғи гәтакыс, хәйциртас имоу иааркыаңы, сахъаркырала ахәара дшазыманшәалоу, ажәа дшеничаҳая, ифырхаңа ғылғунутқатә цәанырра аарпшра иешазишәая

ауп. Үи азы шаҳатра ауеит абра иахъа акыпхъ збаяу иажәенин-
раалақәагы.

Нас ашәкәыфөү қәыпш ҳапхъақа изеңғъаҳшыап ақәғиара
бзиақәа, иөйзизиккыз аус ду ағы агәыхәтәыхъзарақәа!

Агазет «Аңсны Қапшы», №12–13, 1990 ш.

Алықыса Гогөуа

АБАӨХАТӘРА ИАША АШЬАТА

*А*уаста бзия изы ирхәоит, уи иеихатып, иеихашьта фашъајом ҳәа. Ус ухәар алшоит аеа ńазак изгъы. Иаҳҗәап, асахъатыхфы ибағхатәра, иńказара атәры акыр уанаһәар алшоит ус аушәақә иńкаицаз тәағәак, ۋ-تәағәак.

Ажәа аńказарағты усоуп. Ацәажәаф бзиагы изғелымчау иаразнак дгәеиңоит, шәғык дрылазаргы дрылихуеит. Уи еиҳагы уағы ибартазар ńалап ағыраётәи ажәабжъхәарағы. Уа акыпхъ заархоу ажәа лапшәапшгы уағы ибартоуп, иара – «аихатыпгы аихашъатгы», – аратәи асахъа алапсан ишырдо еипш, атекст иалаңсоу ажәала иپоу асахъақәагы иаразнак ибоит.

Ағофы ажәа шаńка ицааниуа, дазńказоу, ииҳәарц ииňтаху аирхәо, атакгы аемоциагы – акы ацәымзыртә ирцәажәо аńкара, иапхъо иғәникүлоит, ихы-игәағы иаанхоит.

Абас, ажәа абағхатәра ишацхаражәхәафу иаразнак уағы ибоит Анатоли Лагәлаа ифымта даńкъак иадамзаргы иапхъаз.

Уи аңсұа ңұхағ бзия иғәеиңеижүтеи акраатуеит – апразағыы апоезиағыы.

Уажәы ара ұзынцәажәарц иаңтаху ағымтақәа ахәыңқәа, ахбыңқәа ирызкуп. Уи қәрала ианазгәарто, еиҳарап ахәыңқәа ианрызыку, ақазара қыдаңтәкәа атахуп. Ахәыңтәи ғымта зықәниаз ашәкәысфы иусумтағы, ибағхатәра ақыдарақәа, урт ршьапы, рхыңхыртакәа, рңәаға зегыи еиҳагыи иубартахоит.

Абри ашәкәағы еизгоу ағымтақәа иреиғү дырғегыхы еитархәоит ҳлитература, ҳаңсұа проза дыңғәғәза дшалагылаз абағхатәра иаша, абағхатәра бзия змоу, «зеихатып», «зеихаштың» мәашшю ашәкәысфы. Усеинш ҳхәартә аға ҳазто ағымтақәа – апоезиағыы апразағыы – ираңоуп Анатоли Лагәлаа ирғиамтағы. Убарт иреиуюп: «Ағәы абжы», «Ахыш», «Асас», «Мышыңабзия» реинш икоу абри аизга иалоу ағымтақәагыы.

Ашәкәы аазыртуа ажәабжы хада «Ағәы абжы» ағы иаапшуеит аңсабара, ауағы, аңстәкәа реизықазаашьағы, урт еизааңғәастәуа, аңстазаара ағныңқа еидызкыло, еицалахәны, еициштырхуа иқазто рахъ автор атхъа иргыло – ари абзиабара, ауағы, зыңсы қоғы рахъ ирхуо.

Егырт, хыһы зыңбаха ҳәоу, ағымтақәа рөғыи убри абзиабара, уи шыңас измоу ағабылра, арыңхашьара нығайызго рахъ иалкаау убри амғапгара зду ахәыңы или ағәеинш, апульсатор еиңш еисуеит, иаштыуеит илаша-лашо, ишоушоууа икоу ашәаҳәақәа.

Үрт ашәаҳәақәа ылашарагыы, ылпхаррагыы зегыи ирыхъзорит, зыңстазаара иенгәйрғартә икоу, уи еиҳа ауадағрақәа

ззаңитқо, ашәартатқәкъя итагылоугы, зшәартта хырпасть амамкәа итахогы. Үс икоуп аңтазаара аиаша, уа зегъы еицуп, аиашағы ацәгъагы абзиагырышхәа еивткоуп. Автор итахым урт дрывагылар, ихьеиршшар, изхъыршентәры. Аңтазаарағы ахаан ашени еицуп, иухәар алшоит, амч дугъы қаззко уи ауп ҳәа. Убри аңтазаара агъаматқәкъя ауп ауағы диашаны дзааζогы.

Иахұәап, ағымтағы, апхъағцәа хәыңқәа бзия ирбаз хағсахъак, дуағума, даеакы зыңсы үто иатәум, ианпслак, ма ианитаххалак рғәры арпшаап, иахътәуап ҳәа иқаитном автор бзия, уи ишхәыңқәоу аңтазаара иазнархәыңып, аиаша алхрағы еиха ирыңхраап ҳәа ауп. Еиңырдыруа усуп, ацәанырракәа зегъы – абзиабарагы агәырғарагы, агәырғара, агәығәғәарагы, ашәарғындарагы – зегъы ршъапы, рыхжела ахъеимоу, нас иқәыхәхә иахъаая, ахәыңра ағоуп. Уи азоуп ахәыңқәа ирызку алитеттура бзия ҳәаас икоу зегъы ирыдымхалакәа изырхысуа, зегъы ирзааигәаны, рхатәыкеинш изырзықоу.

Убас, абри ахәыңра амхағы ииуа, иқәыхәхә иааяа зегъы ирызкуп абзиабара, агәбылра ҳәа итхъаζоит ашәкәығосы Анатоли Лагәлаа. Абзиабара – зегъы ирыбжьюо: ан, аб, ахшара, аиғызыңқәа, аиҳабы, аитқбы, аққәыни азғаби. Аха ауаа рыбжъара мацарагы уи зығәғәахом. Абзиабара ықазароуп ауағы иңсы зхатдоу аңсабареи иареи рыбжъара, адғыли, иңсадғыли, иареи рыбжъара, инапы иаиршыңылазар, иеидара имаздо, идғилоу, ищхраақәо ағнатә ңстәқәеи иареи рыбжъара, иара убас – абна илоугы, зегъы еидызкыло, аңтазаара еицилахәу иареи рыбжъара.

Хәарада, абартқәа ртәы Anatoli Lagelaas ифымтақәа рөңи азәй диеагыланы ажәаны иңәом, азәй аеаңәй иабжыигом, урт рхылтцеит уа иаарпшу ахтысқәа, урт нығәйизго ахағсахъақәа, ауаа ртәқәагы, апстәкәа ртәқәагы иқартцо, ируа-ирхәо, реи-зығазаашъақәа. Шамахаζак акәымзар, урт афымтақәа рөңи зегы асаатеипш аус еицирүеит, ииашатәкъаны ашәкәйсөө «иейихатып», «иейихашта» мәшәшшө иқазтцо ажәа, афабула, урт-қәа еидкыланы, итегры итыртәааны иштәизхуа асиужет.

Ажәакала, афымта злеиғекаау, излеибарку, апсы злахарцо, апстазаара бзарыбзаруа иқазтцо зегы. Ус икоу афымта апхъаф ихы-игәй ақынзға инанагоит убри псыс иахоу, ибзарыбзаруа иқазтцо зегы акы аанмыжкәа, иғәйікатцаган, иааζаган. Убри ауп афымта бзия апхъа ҳасабтәыс иқәгылогы.

Абасала, ҳапхъағщәа хәыңқәа ирыңдыснығәалоит ашәкәйсөө Anatoli Lagelaas абрин иҳамта, иара убас – итегры зықәра ығкоу апхъағщәагы. Избанзар, ахәыңтәы литература бзия зегы иеилаҳан иаңхъоит.

Анатоли Лагәлаа ишәкәы «Асас».

Ахәыңқәа ирызку ажәабжықәен аповести.

Апхъажәа.

Akəa, 2005 ш.

Цъума Аҳәба

АМҖА УАННЫҚӘЛАУА

*А*шәкәйиғөңә ағараңә зтамгылаз алтература, атсан дызмам ағната иағызыхойт. Абри хшығозыштыра азуноуп КПСС Ацентр Комитет арғиара знапы алаку ағар аус рүдүлара азықәан ақәтцара ду заднакылаз. Атәйла зегын намәхакны, инартбааны ххәйциңи иаҳхәозар, ақәтцара ашытхь арғиара знапы алаку ағар реизхазығъарағы аитакрақәа қалеит. Иаҳа лассы-лассы имғапырго иалагеит арғиаратә семинарқәа, рапхъятәи ашәкәкәа ұзыжыу авторцәа қәыпшқәа рхыпхъаңара иазхайт: өңің атыңца иалагеит М. Горки шыттаркөңис дызмаз ажурнал «Алтературатә тара». Азаудқәа рәғы, афабрикақәа рәғы ақытатә нхамғақәа рәғы ухәа иаҳа ираңаңы еиғекаахеит, ағар здыпхъало арғиаратә еидцарақәа, алтературатә кружокқәа.

Алтературатә кружок – еизҳартоуп, иааӡартоуп. Ҳәарада, ари иаанагом ауағ қәыпш алтературатә кружок дналалар, дышәкәйиғөханы даақалоит ҳәа. Ашәкәйиғөхара иаҭахқәоу

зыңзаск даңакуп. Нас иабаихәо алитетуратә кружок? Раңхыза иргыланы, уи ақыпш идунеихәапшра артбауеит, ихыхышығ изнархәуеит. Асахъаркыратә ажәа – алитетурат ағьама, абзиабара азнархәуеит иғәағы. Дышәкәығымхаргы, дышнен-шнейуа алитетурат азықәан иреиғү пропагандистны дұлалоит.

Инеитыху ажәа ала сзалағаз, алитетуратә кружокқәа ртқакы сгәалазыршәаэз ашәкәығымы қәыпш Анатоли Лагәлаа иоуп. Уи раңхыатәи иажәабжы ануп ажурнал «Алашара» сынтәа итыңтыз актәи аномер. Акыпх ағы уажәадагы дцәирткәаҳъеит. Ифымтақәа акыпх ианылаанзагы сырзызырхъян. Раңхыза ажәенираалакәа дрыпхъо саһант Очамчыра еиғекааны иҳамаз алитетуратә кружок ақны. Иажәенираалақәа ртқаки рформеи раамыштыхъ, исгәалашәоит, даараذا сгәатцағ инеит иапхъашыагы. Узеигәрығъаша усын иажәенираалақәа өүрхәала иахьидыруаз. Уи наанагоз уи акын, иғәы-ипсү иазааигәан ииғуаз. Әбагы, уи иҳанаҳәон ҳара дахзапхъаанза изныкымкәа ишхиғылааз, аус шадиулаз, иааилышыны ишненімгаз. Абри аамыштыхъы ибжы иуанаҳәон иғәатца гәтыхала иштәү. Ибзианы исгәалашәоит даңакгы, имзакәа еғиасхәеит. Иажәенираалақәа ирыңду бауан апоэзия атқыс апроза иаҳа иңәа ишалаз. Изла? Исыздыруам ишысқәаша, аха интуициала иаарласны еилыскауеит иарбан жанру ашәкәығымы қәыпш иаҳа ицааниа. Иқалап, убарт аилкаагақәа иреиуазар акы. Ажәенираала ашәага-зага итатәазароуп, аритм итымтүазароуп (ишижәдүруа, аритм амоуп апрозагы, аха уи даңа ритмуп). Иқалалоит убасеиңш,

ахшығатқақ аарпшрағы иаңырхагахозарғы, иаҳа инарғбааны, иаҳа инарғауланы ахшығатқақ азаамырпшузарғы, ариф-меи аритмеи еиламгарц, дтымтырц азықәан иеанааникыло апоет. Усеипш дәғаҳәам ашәкәығофы. Уи рапхъаза иргыла-ны дзылхәыцуа, аңтазаара шақа инарғбааны изимәхакуа, ихшығатқақ шақа ирғауланы изаарпшуа, ифырхацәа рхағ-сахъақәа шақа изгәйлүртәаая ауп. Ахшығатқақ аптыжәара иңәагая, ахәатәи имоу иаҳа дыхнахуа, апоезиатә канонқәа зңдәилаго иалагаз, ажәакала, арифмеи аритмеи уиақара из-цымааиуа, уи, хымпада, иңәа иалоу апроза афроуп. Шақа ир-ласны ихатә еиликаауа, ажанр раңаа рахь аеқъара акәымкәа, шақа ирласны жанрк алкааны, убри азакәанқәа рытцаара да-лаго, убриақара ирласны апышәа иоуеит, ирласны иғәғәахоит имахәғәақәа. Изхысқәаая, иажәенинраалақәа шысгәапхозғы, харада еиҳаны сенғәрығеит, иаҳа еиғашшынғы сапхьеит уи иажәабжы «Саб». Ажәабжы иагу убриоуп, алирикатә фырхата, Бықа, итегерді дыңқыны хылхәандаз, итегерді иғәғәаны ад-гыыл дыңқәғыландағы үгәахәуеит. Әбагы, ажәабжы ақны иху-хууа, ауасы иғәатца иаңралақәаша ахыраңау ақнитә, имыңхәңәахазар қалап здунеи зыңсаххью апхәизба, бзия дызбоз, ларгы бзия илбоз арғыс ихы ахьеңкәшәам. Алабжы-ши, уи иарқааакуа ахчәен рылаңајәара иаҳа ирмаңтәын. Заа згәатарақәак қастеит, уажәшшә салаңајәеп абзиарақәа. Урт харада еиҳауп. Рапхъаза иғылоуп абызшәа ацқъара. Иңқынан дахьцәажәо аамыштахъыры, иақәа еиқекааны артәашья иды-реит. Аеығ бзия иманы, изақәымтәо диғызоуп, ижәар бе-ианы, аха еиқекааны ажәа зzymхәо. Сағәыкны, ашәкәығофы

қәыпш абағатәра иашатқөйә илоу иламу излеилысқақәо иреиуоуп акы. Дзыхцәажәо дуафума, матәарума, иааигәазаны иблағы ибауо имбауо. Иаххәап, ашәкәысфы иҳәеит ауда саныныңнала сылағш нақәшәеит атзамцағ икыдыз апатрет хәа. Уаҳа акгы. Апхъағ изакәызаалак акгы ианаҳәаузом. Ашәкәысфы убри апатрет ирааигәаны днахәаушы, изеипшруу, үақа иану иҳанаҳәо, нас үзара детальқәақ дрылацәажәар, үсқан иааганы ҳабла иаахиргылоит. Абасала, акырза атана-куеит, урысшәала адеталь хәа изыштыо – икылкааны үыда хәычык адбалара. Ан. Лагәлаа иажәабжы ақны қаза бзиаңак инапала иғуп ухәартә икоу адетальқәа амоуп. Иаахғап абри ағыза ғырпштәык: «Папа атзамц ахь днахәаңы деңтақәеит. Сара издыруан уи акы дшамыртынчуаз, акы игәи ишытхоз. Аха санынаңшлак, итсыздыраар ҳәа дшәаны, иблақәа сыр-хирпшылаզомызт, атзамц ахь днахәауан, нас ихысганаңаа ашышкамсқәа злаңоз атзамц инадикылеит, алада ицозгыы, ағада ицозгыы инаңқыбыс иннамкылаңакәа, алағырзқәа реипш, атзамц иағеибаҳәа инеиуан». Схата снаңаа атзамц инадсқылаңшәа, схата снаңқыарақәа ашышкамсқәа авеибаҳәа инеиуашоуп ишызбаз, сцәа-сжыгыы ишанырыз. Ус анакәха, ашәкәысфы қәыпш изқәникыз аңәкъара иақәшәеит. Ииҳәарц иитхайыз слымхагы иαιрхайт, блалагы исирбейт. Иаагап даеа ҳәоук. «Схахыяхышәхәычы аңынты шхырцәағка аңымтұзакәа асаркья иадхон, иара атәала иағуазар акәхарын». Слыимха интәғит уи ашхырцәағ аштыбжы. Ашхырцәағ зөугыы унар-боит, ажәабжыгы инатданатсоит ағәалақазаара. Ажәабжы ақны иупылоит даараذا иманшәалоу аиғырпшрақәагыы. Иааизак-

ны ажәабжъ ақны иxaиxəо шлахьеиқəтqагoуgы, иxəашьa агəалақазаара бзия ҳnatoит. Алитеттературағы уи даараza иuадафқəоу иruакуп – илахьеиқəтqагoу ажәабжъ иgəыш-tyxгахартə eиpш aхəара, aрсua рjəыtə цəажəашьaқəа иruакуп, уамак қamлаzazшəа, xъaa дuk инамtaзazшəа, атрагедia дуззa алацəажəара. Абрақa аkəхap иaxhyitcəахu алитеттература aрctазаара шьaқəнаргəзəозарouп ҳəа iaхxəalo.

Анатоли Лагелаа iшəкəyifорағы макъаназ тəфan затcəyik aзырсхъоу anхағы дифызоуп. Aха uи iаирсыз aтcəfan тəfan bзиouп, adгyил ibзианы iалouп. Ирхəoit, aшəарыцацəа iар-бан шəараху zышта дырхаз, aшyапхыц затcəyik ала мацарагы ирдыруеит ҳəа. Тəfan затcəyik aирсхъазаргы, ubri aтcəfan aрcшьала мацарагы иудыруеит запхъaқa инхaya aзəы шиakəу. Нхамфа бзия иоуаait, amfa dannyaкəлауa иасxəарp cтахup, мфамш yкəлаait ҳəа.

Агазет «Аңсны Қapшъ». 4.04.1981 ш.

Мушъни Миқаиа

УААТӘТӘИ АМШ АЗЫ

*Н*ахъа аңсуа шәкәрыфөцәа рхәы пш҃а уқәгыланы, уатқәтәи амш ахъ инағоу амса унанпшылар иумбарц залшом, ҳара ҳашәкәрыфөцәа рыфнаға ду ашәхымс иааныжыны, уатқәтәи амш шара гәрығырта хлахәас иамоу, абағхатәра қаймағ ылызкаахъоу ашәкәрыфөцәа ғараңца. Ҳәарас иаҭахузей, урт зегъы бағхатәрала еиңәйжаламзаргы, иғәүирамкәа, аңсуа сахъаркыратә литература ашә-гәашә инылагылахъеит. Убарт иреиуоуп Анотоли Лагәлаа, Виачеслав Ҷыңанаа, Енвер Ажыба, Гәйинда Сақания-пәх, Гәйинда Кәйтниа-пәх. Абарт зыζбахә схәаз ағараңца аамта ғың ишалиааз еиңш, зегъы дара ртәала, ғыңла ихәыцуеит. Ирымоуп дара рхатә дунеикәа, дара рхатә гъамақәа, рхатә хәыңрақәа. Абри аганахъала азәы ак рабжьеигозаргы, рмаршәа ктәуп, дара ртәитәкъа рызыңыжытәуп, даеаӡәы иеҳынмыларц азы.

Убри иаңыданы иазгәастарц стахуп даеакгы. Абарт зыхъз схәақәаз ағараңца шәкәрык-шәкәрык, әба-әба шәкәы träжъ-

хъеит. Сара истахын, абиңара еиҳабаңә рѣкынтәи, аңышәә змоу поет хатәрак дәғагыланы, өңүң адунеи иныңәпшыз поет қәыңшк иажәенираалаңа аашьтыхны, гәйкала дахцәажәарц, аха уи хәҗәраҳатәхеит.

Сара иахъа абри астатаи хәыңцы ағы, хәыжә-хәтәа ҳәә акәзаргы, ғышиқәса рыштыахъ итыңыз Анатоли Лагәлаа ишәкәы сахцәажәарц стахуп. Зегъ рапхъа иргыланы исхәарц стахуп, ашәарыңағ абұйарда шәарыңа дызыңарада, апоет-гы ибызшәә адлаңса ғраңагы дышымненеуя. Абри аганахъ ала Анатоли Лагәлаа иәхәхәи злеңтеиңхәаша ахаңламхә имоуп. Ибызшәә еилгоуп. Ажәакәа иахърыхәтоу ртүпкәа рәғырыгылар, ртүшәнүртәалара илшоит.

Ажәакала, иңгәлмәкәа абызшәә ахархәаша идыруеит. Сара стәала, апоезниағы иара абри акәзар қалап, иалкаау атып аанызкылогы. Ҳәхәапшып нас, ажәлақъағы латамзазы ииқъаз ажәла иахъылтыз иура-иҳәара зеңпшрахаз.

«Үрт аблакәа» захъзу апоет ишәкәы аатуеит ажәенираала «Адәахъы» ала.

Шәыңшишь, адәахъы
Азаза ңәйкәбаркәа,
Еимхәыңдас иңырцыруа,
Аҳаскын иатәақәа рыхеда иахапсоуп.

Абарт апоет иңәахәақәа ирылхны, абафхатәра злоу сахья-тыхфык днадтәаланы итихыр, сахъак узыршанхаша, ашылж-тәи пейзаж ссирк убла иаахгылоит. Абас сгәи иснаатеит абарт

аңдахәақәа санрыңхъя. Абри агәра унаргойт апоет лымкаала саҳъала дышхәыңуа, иагъшимпүткаманшәалахо. Анатоли Лагәллаа поет лирикуп, аха алирикагы еиуеиңшым. Икоуп алирика ңәабла, алирика үзлечи, икоуп алирика лас, алирика хыршәа, зыгера уго алирика, иапсышәоу алирика. Аңсабара ңашоуп, шыыжыгы, шыбыжынгы, хәйлбүчехагы, азынгы, апхынгы, аха рыңхарас иқалаз, бла зху зегы уртрыпшәара, рыхаара, еиңшны ирызгәатом. Абашыңаңы еиуеиңшым. Ажәакала, Анатоли Лагәллаа, уамашәа иубартә еиңш ибла иташәоит, уаргыы есымша убла ихгылоу, аха збашыа уақәымшәо аңсабара аиғыхыртқәа, аңсабара ақазшыа, аңсабара апшәара.

Зны-зынла, жәенинраала жыңқәк ағы убас ңәахәа затцәык алашәоит, иара ажәенинраала злеибарку ажәақәа зегы ирыпсоу. Апоет иҳәоит: «Есымшагы латзамзами, адгыл ҳалалзар» ҳәа. Ибзиоуп, иатқанакуагы раңдоуп. Амала, икоуп аредактор ихарала иманшәаламхәз ңәахәақәакгы:

Зхатә хъаақәа инархыхәхәо,
Дныхәазааит ан,
Наххьи ұъара, ҳажела өфирпүеит.

Ахәоуқәа реицааира злашыңақәырғылоу ала, ажәа «өфирпүеит» ҳәа акәхарымызды ишхәатәйз, «ғезырпу», ҳәа еиха ақатцара ауазар қалап. Интим-лирикатә жәенинраала ласуп «Рапхыатәи асы». Абри ажәенинраала формалагы, тақылагы, шәага-загалагы егырт апоет иажәенинраалақәа излареиңшым раңдоуп. Ажәенинраала фуп диалогла, ажәеимдарала. Уи, ҳәа-

рада, ажәенираала акыр изырнагоит зегъ рыла. Ари қазшы бзиоуп апоет изы. Иажәенираалақә зегъы хыртәагак итихзом. Дасу ртемақә ирықәнаго аформақә рзиңшааует, убригы апоет иңүшшаша акоуп ҳәа исипхъязоит.

Акы ахыркоу ауп ахәатөгъы ахыркало. Ажәенираала гәа-нагарақәак, гәыф-ғыфрақәак узнартысуазаргы, ахи-аты-хәеи ахынжеиларсу ицәгъязам. Ибзиоуп «Атәатла» захъзу ажәенираалагы. Абрақагызы зынасып иашшоу, насып лашак зцәалашәароу, атәахаҳа еиңш, зыбзиабара цқыа гәылшәахьоу, уаттәтәи злахынцазы зиетдәхә иапшша апхәизба дахирбоит.

Хзыхцәажәаз ажәенираала иацыркъахоуп «Насып шкә-кәа» захъзугы. Апхъағ зыгера иғаз ацәаҳәакә агәаҳәара анирто, иғалақара аныбзиартәу, гәаныла, урт заптамтоу апо-ет ныхәапхъызқәак аништәеидо аткыс еиҳау насып апхъағ изгы, изғыз изгыи икәзам. Саргыы абас еиңш икәз агәалақара соуит, апоет сиқәнхәаеит гәыкала, абарт ажәенираала еиқәиз-хәало ацәаҳәакә санрыпхъя.

Жәа шықаса схыттырц
жәаа мыш роуп исыгу,
Шыри, инасхыттыр!..
Бзамфа шмытмый,
бычапш шнасыпу,
Зекә рзын сназхәыцрын.

Еиңасхәахуеит, ари апоет иқәыпшәреи иарпысреи еибазыркуа жәенираала ласуп. Хыхъ иаазгаз апшыцәахәак,

автор ныңәпхъызыла сипнажылазар, даға цәхәкәак сгәы аадырмачит.

«Амра гылеит иахъагъ тлакашәара» ихәеитapoет. «Амра гылеит илаша-лашо», ухәар, уи өекы иамусуп. Ажәакала, «Иахъагы амра феихъеит тлакашәара» ухәар иаҳа иар-табыргуа ұйысшыойт амра ақазшыя.

Еңжәауа ҳөйнинаххап
уажәштың ңашәара,
Ңашәара хаакәакәара.

Ишаабо еиңш, арт аңаңәақәагы аңсышәала аңајәкәара рңәымгүп. Изахъзузен ажәа «Нхашәара?» Рыңқарас иқалаз ажәа анаңсышәамхалак, атқакгы азңәргазом.

Даара еитыхуп ажәенираала «Сыхаара бахъ». Иумбарц залшом apoет раңақ гәңәа зхеймкызы, иааимпыхъашәаз лирикатә цәхәақәакрыла ишенибаиркызы, настыры даға жәенираала ишахъыңшы. Уи ус шакәудыртабыргуеит абаңт apoет иғәы иахылымтызы, ипсабаратәым, зыгера узымго иңаңәақәа.

«Сара еибашьғы бзиатас өазықатцарап сыйғызы», «Уажә быңсың пхай ибхылтуда быхцә еиңш сеилнаршәеноит», «Бқышә қапшықәа сырғалоит сөүпин», «Ба быччапшы хана пшышбаала инхәыттган сгәатца», «Уажәы-уажәы исхабтоит ңыс», «Ашара иарзытуеит иргәйкны». Аха убри аамтазгы ажәенираалағы икоуп, ахааназы ухы-угәы иазынхо аңаңәа пшәақәа.

Ба быбла сынхыбхыр, лабжыштас скашәоит.
Бзамфа пшқа амца наркны.

Башапы пшызыңызғылоу аҳаскының-ең саңшәоит,
Инахысыр қалоит ибылны.

Формалагы, тематикалагы, ҳәашьалагы даара еиқә-
ғызыту жәенираалақәоуп абарт: «Урт аблакә», «Инцә-
такшәа быччаргы ахышә ақынтың бәсекесі», «Сыхаара бахъ»,
«Сыбашәир инцәтиңдәзан». «Ақкәын хәйың», «Адәйлтца».

Апоет импүткаманшәалахаз иреиуоуп: «Цыра-цыра»
захызу ажәенираалагы. Ари ажәенираалағы ианыпшуюйт
ағәалақаралагы, ағыңрагы, иахъатәи адуненижәларбжъаратәи
атагылазаашьа, адунеи ашәарта ду изтагылоу, настыры
узырхәыңша, ажәреи ағареи ргәашә улазырпышыша филосо-
фия хәйыңдыңы. Ажәенираала ласуп, аха иагыыхъантоуп, иахә
ыңкоуп, иахәо уаҳауеит. Амала, ұварак-ғызыарак иңалапсақәаз
раңақ апоет дыззымхәыңыз прозатә цәаҳәақәак ракәымзар.
Абар дара уртгыбы: «Зны адгыыл рзышо ашоура мышқәа
хұдыршәоит», «Шьюк раамта фәзы бааңск ахышәоит».

Ашәкәы иану ажәенираалакәа раҳыта, зыхъз схәақәахьоу
ирчыданы лирикатә жәенираала бзиақәоуп ҳәа исыпхъа зоит
абарт: «Ақалақъ далсузан үзгабк дыпхашь», «Жәа шықәса
схытцеит», «Аурт». Абар т ажәенираалақәа ртема акоуп,
аха автор илшект, иихәахьоу, ирхәахьоу еиңамхәақәа, дасу
ртқаки рхәашьеи еиуеипшымкәа архыағ икъинза анага-
ра. Анатоли Лагәлаа иажәенираалакәа ирыгу-ирыбзору азы
раңақ ағырғыңа ахәтам. Избанзар, ари рапхъатәи
иажәенираалақәа реизга ашәкәоуп. Аиҳабыратәи абиңареи
абжъаратәи абиңареи рапхъатәи рышәкәа итүтхьоу, Ана-

толи Лагәлаа ишәкәы иадқыланы урыхәапшыр, үзәре азәйк-
фыңызрак ракәымзар, урт ажәенираалақәа иахъя ҳзыихцәажәо
апоет иажәенираалақәа рыйгыдرا ақынза иззеизом. Ҳәарада,
ашәкәы иагу ыңазаргы, имоурөхәаша, уааңташыңша аңаңхәа
бзиңаңаңгы имоуп.

Еңасқәхеуит, ашәкәй иамоу агхақәя реихарап сара аредактор ивызбоит, иахәтәз ацхыраара апоет итара ахыилым-шаз азы. Нәк-нақ автор дрызхәтыңц әзы, иманшәаламқәа ажәенираалақәа ирылоу ацәхәакәа ҳәа сгәи иззаанагақәо абрақа рызбахә схәоит: «Башапыштыбыжықәа сгәатса ита-лон рөயргәйкны». Аштыбыжықәа рөყергәйкны ҳәа ахәара маншәаламшәа збоит. Уи автор ирөырбаңааз ажәоуп ҳәа сыйкоуп. «Аетәқәа рымца рцәйзызышәа ирыцәтааит», «Сара с-Гамлетуп, исыблакъароуп азәы ишья». «Абри са исшыамуп, абрақа исылгааит азәы инапқәа», «Хәңсқәа прыргы ҳәә-хұжызы зазааниуа», «Ақанң ҳағызоуп зегъ ҳанхало, абарфын ҳәптоит». Абарфын ақанң иапазом, еиғзар қаларын ақанң абарфын ахәуеит ихәар. «Ипсы кабоит», «Ажәтцыс хәычы зытра итоу». Ажәтцыс хәычы зытра иху еиха иманшәалазар? «Азғаб луатәақәа аахтиң» «Былхә цырақәа ирылаңаң брантик кашәан», «Бгәышпү пшқа быцәхыртуеит». Абарт ағаңдахәакғы иапсышәам, ахәашьагы митәык ипшәз. Ахцә цырақәа абантик шпарылоупо? Насгы ахцә цыра ҳәа рхәома? Абантик атып ақны «бырфын цахак» ихәар иабаргузи? Азғаб лзы бгәышпү ухәар ипшәзахарыма? Агәышпү пшқаңдағы рхәом ҳәа сыйкоуп. «Бқалт хәхәа бандайхана ибхымсыңц ңайкәбарк», «Атыгә-тыгәхәа ба башапыштыбыжықәа сыйғазуеит», «Жәйтә

салам шәкәтас бсызгәаң амца насыркуеит» «Аха сбылбжы быткы ахәрхәарбжy еиңш бзия избоит». Арт аңаңақәа иры-гу-ирыйзou азы дара рхы иахашшаартә икоуп сара сырхамыш-шааргы.

Иага ус иказаргы, сгәы иаанагоиг, агәра гангыры сыйкоуп, Анатоли Лагелаа рапхъатәи ишәкәафы ғхапхақәак ыказаргы, уашьтантәи ишәкәы ғың ақны абарт реиңш икоу агхақә шыкамло. Исхәар сылшоит, ариapoет, уаф дзықәгәншаша, аңсуа поэзия ашта интагылахью, ақыбағ бзия змоу азәи ҳәа дышфытхахаз. Агәра згойт нақ-нақтәи ипоэзия анархагы.

Агаzet «Аңсны қапшы». №71-72, 1986 ш.

Таиф Аңыба

«АГӘТҮХА»

*П*оетк иахасабалагы, шәкәыссоқ иахасабалагы апхъағқәа иөыдирбахьеит Анатоли Лагелаа. Уи еипшны үциаинеит апрозагы апоезиагы. Ағжанрк рәкны автор ирәниамтақәа иқазшы хаданы ирымоуп алиризм таула. Имырхъаацәакәа илшоит апхъағ ихы-игәи алатқәара. Хъаҳәапаҳәада иара ирәниарағы апоезина ауп аптыжәара змоу ҳхәар ауеит. Абри дыртабыргуеитapoет, апрозаик иажәенираала ғызықәагы реизга. Аизга ахәта ғәгәак ааныркылоит абзиабаратә жәенираалақәа. Ари ацәанырра пшыа, иара ишахәтоу, ишаңсабароу еипш, иркәымшәышәны, еизҳарала, ажәа лыпшаахла ауп apoет дшазнеиуа. Абзиабара ажәенираалацыпхъаңа хазы-хазы знеишъак-знеишъак рымоуп, иғымтақәа аки-аки ұвара-ұвара ааиқәғыртлозаргы, еибарғашшо, ипхастеибатәуа иқам – иааизакны «абзиабара ашәкәы» ҳәа рзуҳәартә икоуп.

Абартқәа инарывағыланы, аизга иагәйлоуп итышәйн-тәалоу, зәғахәы нұкааны изәо афилософия-лирикатә жәеин-раалақәа, ауафра, аламыс, атабырг үхәа ркатегориақәа поезиатә ажәала иштызхуа ағымта қаймақәа. Аизгағы уеизгы-уеизгы унзыгәтасуа, итацәу жәеинраала ықазам. Икоуп, ҳәарада, еиғыу-еиңәу, урт реилыпшаара уадафрак алазам. Ашәкәи ахатабзиаразы иаҳа еиғыхонит иара азеипш хырхарта, азеипш бжыы иалкьюа ажәеинраалақәа акық-әбак (аңрыхраз), иаҳхәап, абарт реиңш иқақәоу: «Аҳаскын», «Улага ануцатәыму», «Адгыл мшын», «Сылапш бхызган, ибымбейт...», «Зхазы мацара...». Сара сахьяхәапшуа, арт ажәеинраалақәа псыдағатқаны иқам, аха анапры ыргуп, рпоезиатә культура ағы-драп иаҳынзахәтоу иштыхым, аилгара, аилыххара ырцамауп.

Апоет ибызшәа цқьюп иаандқыланы, аха ұзара-ұзара иңәхәақәа тәгәтасуеит, рыбжы хәанчоуп, зыреенира уадағым ағапхакәа рыңубаауеит. Иеем; еихышәшәа, аңшәа бжыы ҳәа рхыфуа инеиуа иғымтақәак рәкны иануңыло атәым ажәақәа, иаҳхәап: уатка графикак, бқәафта, аказарма, актри-са, асатира, аблииард, амузика, аелегиа. Аңсуа поезиатә цәаҳәа иалымкыр ауам ас икоу ажәақәа.

Аизга ааидқыланы «агәамч» бзиоуп, «ашамхы ғәғәоуп», апхъағәцә гәахәала ирыңдыркылап хәа агәаанагара сымоуп.

Тайф Ағыба. Иғымтақәа ф-томкны.

Ақөа, 2009, ад. 245.

Владимир Атнариа

АБАӨХАТӘРЕИ АДЫРРЕИ АНЕИЦУ

*И*ахъа аңсуа литература аизҳазығъара амса
иануп. Д. Гәлиа ианияаз напымшла икаиңсаз
ажәла ғыаңеит, адғылы иареи еинаалеит. Иреиғұ ҳлоетцәеи
хашәкөйөөцәеи рыхъзқәа Аңсны ахәақәа ахара иртысхьеит.
Ари милатә гәадуроуп ҳара ҳзы.

Хлітература иатғалоит абаөхатәра ғыңқәа, ахәатәи
змоу, ахәашьагы иақәшәо ағәр. Абарт әкырза ҳзықәгәтыуа
рыгәта дғылоуп Анатоли Лагәлаа. Уажәштә акраатцеит иара
ирғиамтақәа – иажәенираалақәа, ипрозатә пәтамтақәа – ап-
хъаффәа азғұлымханы, гәахәара дула ирыдырыкылоижъети.
Акынпх ағы иахцәажәақәахъеит, аха уеизгыы ирғиамта
аайдқыланы ахәшьара хатәа амоуцт. Сарғыы уи итбаау аус
сөанысшәом – макъана сазықатам.

Апоет данпоетха, ибаөхатәра ҳатыр ақетсаны, аиаша дад-
гылалоит, ианағахко уи зырхәанчо дырғағылоит: «Цоук

иаша ршәйндықера итатеоуп, ахаан иҳамбартә итәхны... Иаабаң абақоу, иңсхеит. Аиаша абжытқа азытгом». Ас икоу аңдахәақә ҳхы ҳдырдыруеит: иагъараан ҳөңи азы та-тәаны ҳтәахъеит иаша анырхәеуа. Абри иаша адымгылара – арыцхара ду ахылғиаар алшоит. Изылшада сталинҭә репрессияқә раан иаша ахәара? Азәык-ғыңызак. Аеаңыра апоет ихәоит: «Сшәйхәоит, иаша шәымшын, өазынк итапшыроуп слакта». Ҳәарада, апоет идьруеит ҳәарала иаша ахъчара шзалымшо, аха уаҳа имчымзар ииурызеи?

Акыпхы изырхиоуп Анатоли Лагәлаа иажәенираала ғыңқәа еидызкыло аизга. Убри ахъзгы абра ҳазлацәажәо атема ду иаңнарғызуеит, иханартәааует: «Аиаша нағит» (Ақәа, 2005). Убри атәами ирхәо апоет изы икәзшъарбагоу аңдахәақәа:

Избоит ишиашам арақа иаша,
Арақа иаша аблә тырхт.
Пхъақа изгаша, изырғиаша,
Иназыгзаша ашәкәы данырхт.

Дықам аңса поетк Д. Гәлия дүззә ихъз изыхъампшуа. Анатоли Лагәлаагы икәзшъа зеипшроу ала, ҳәарада, уи ихъз лаша дзавсуамызт. Ҳазааттылап шәагаала имачу, аха ҳпатриарх итәкызыныруа ажәенираала:

Ажәған дүззә шанханы
Адғылы дүззә изыпшунан.
Аурт ашъхақәа рханы

Иқесуан, амитә артсысуан.
 Азә иңсү зегъ разаны
 Уск иахтнитон – ҳаиқәмирхон.
 Арахъ хатала дхәычзаны
 Амшын дүззепш дыңқәкәырпөн.

Азқышықәсақә этәзкуа ҳтоурых ағы Д. Гәлия итып ҳазуп, уи ҳара ҳзы Колумб дифызоуп, рапхъаҗакәны иаҳзаамртит ҳмилаттә быйшәа иагәылатқаахыз ахшығ, апшзара, ауасытәйфосатә бзиабара.

Ан. Лагәлаа далағшны ибейт (наңшыхақә акәымкә!) ҳажелар злашәәз арыцхара – ақыртуға фашистцәа иаҳзааргаз агәирғоз, хаштшыа змам атрагедия, иагъазикит ажәа цаҳә-цаҳәкәа:

Ҳаңкәынцәа, ҳалымқәа, Аңсны ташәммырцәыкәа,
 Аға дташәммырхакәа шәхынхәуам.
 Шәаагиоит дышхылапңуша
 Аңцәа шәахымырхәйкәа,
 Шәфирхатцара ахаанғы иңсум.

Жәынгы-ғәнгы ауағытәйфоса ипстазаарағы, ажәларқәа рыңғастазаарағы оумазға атсанакуеит зда псыхәажәла ықам аиғызыра. Аха, изағарызызи, уи иахатгыло, зхы ақәызтә реипш, иҳампыхъашәоит ағынгъашра злоу, амач азы зғызыцәа зыңсахуа ауағызы (И. Когония ари атәи иңәхъеит, даҳ-гәалаҳаршәар имыңхәхарым). Иара итәала Ан. Лагәлаагы атема ду дзавымсит.

Рейхә сзықәгәйгүаз сүс даңырхаган,

Сүс иғәкәөн.

Сгәй иснаруамызт: «Уаагыл, үеумырхаган!»

Саргыса саатөн.

Цъара-цъара Ан. Лагәлаа иажәеинраалақәак афилософиа-афористтә хшығаңдакқәа рыла еиғыбаауп. Урт ирныпшуеит апоет ипстазаарағы иниқилю апозициа.

Хааит ҳара аамтала, аамтала ҳагыцоит,

Иҳамам атәаха.

Ха ҳашта үантала, ҳатала уғыацоит,

Иуюр ҳа ҳаха.

Иаххысыз ҳақәйітдны, ҳаицәажәап

хәгәи рәғынцы,

Иаххәап иҳәатәу,

Ҳазцәымғұ ҳаарғытдны,

мачзак ҳааипхъхәйнцы,

Даҳдырырц ҳазтәу.

Ан. Лагәлаа макъана, Анцәа иѣнитә, дқәыпшуп. Ус анакәха, иуағытәйсатә қәаныррақәагы макъана иқәыпшуп, иғыңуп мишаенеипш. Уи апоет изы насыпуп.

Адунейтәи алирикатә поезиағы – Сапфо иналиркны Ахматова лѣянза, Блок иналиркны Шынқаба иѣнза – абзиабара жәған лыпхала ианашьоуп атып дүззә. Ан. Лагәлаа иғәтыха цъя ҳирдышуеит абарт ицәаҳәақәа рыла:

Зны ҳайдеरбалон ус маңала,
Ҳаблақә ракәын иңәажәоз.
Сәйи исанаңаң: «Уус нагзала!»
Избон акгызы сымхәо сшыгәжәажәоз.

Ак қамлағазшәа дсағсны дцион,
Арахь дызмыртынчуаз лтәахыхуан.
Хәйи итәз ақакәын, башаңа илзон,
Дсағсуан аарлахәа дхырхәан...

Абзиабарарадагы ажәенираала ианыпшүеит аңсуга пхәиз-
ба өакы иаламғашо лмилаттә қашшы – аңзырымгара, лцәа-
ныррақәа ғонуцқала рытқаахра, лыпхашыапхаттара.
Аңаңызарды ҳапхьюит:

Слырғыхарц дсыхеит, дсыхеит, дсыхеит,
Дсыхеит, дсыхеит саалырпшырц,
Ах, исымам псыха, псыха,
Ианыршәлагәышоуп сыйс ахыц.

Ибзиахәуп аңаахәа аинтонациатә бжъгашшы: «Слырғыхарц
дсыхеит, дсыхеит, дсыхеит» (Иүгәланаршәозар Қалап Блок ду
ибжүйи: «И утро длилось, длилось, длилось»).

Ан. Лагәлаа иажәенираалақәа рттырак рызкуп ааигәаза
иаҳхысыз аибашьраан Аңсны ахақәитразы иқәпзор аңеицәа
(*«Гена Карданов изкны»* уб. ит.).

Иқалап, Аң. Лагәлаа ишәкәафы итегеси азхәйцира зәхыз ажәеинраалақәа умпыхъашәозар (усеңпш икоу змам ҳарбан?), аха урт срылалом. Схәйцира хәйиқәа хсыркәшоит ңұяқа ұзырпуша аңаңақәақәа рыла:

Насоуп ҳаамта баша ианмызуа,
Насоуп ҳгәыграқәа аннаζо,
Уатә игыло рзы абзия зхәйциа,
Анцәа дицуп иахъа дахъцо.

Анатоли Лагәлаа. Ажәеинраалақәа реизга «Рыбжы нағыт».
Апхъажәа. Ашәкәттыжырта «Алашара». Ақea, 2005 ш.

Сарион Таркыыл

АШӘКӘЫҚОҚЫ ИАЖӘА ЦҚЬОУП...

*А*натоли Лагәлаа шәкәйесөзүк иаҳасабала апхъафцәа рышкә дңәыртцижүеит акраатуеит. Уи дңәыртцит ихатәы бжыы иханы, ихатәы қазшыңақәа иманы, ихатәы дунеихәаңшрага. Ашәкәйесөзүк абағхатәра бзия шимоу апхъафцәагыы еиңгәртпейт, бзиагыы дырбейт.

Ан. Лагәлаа ыйдала апхъафцәа хәыңқәа рзынгыы афымта шынхәкәа акыр аптидахъеит. «Амцаң» адакъақәа рыла уи драңәажәоит апсуа хәыңқәа, исымта бзиақәа рыла, ирылаанаазоит ауағытәйесөзатә цәанырра: апсадгыли ажәлари ракхь абзиабара, ақыиара, аиғызыара, ауағра, аламыс ухәа егъыртгыы.

Ашәкәйесөзүк иаҗәа цқьюуп, исахъаркуп. Ан. Лагәлаа ирғиамтақәа рөңдүү ауағытәйесөзатә бызшәала ицәажәоит апсабараагыы, апсаатекәагыы, апстекәагыы, урт қазшылалагы ауаатәйесөзатә рудунеи изааңгәоуп. Иумбарц залшазом урт зегбы: ауаагыы, апсабараагыы, апсаатәгыы, апстәгыы, – даеаңьара ићам,

еитахәашья змам дунеик ишахшаз, ишааζаз, еицырзеиңшу иара убри адунеизатә ишатәу, ишахәтаку, зегры неилых ћамтазакәа. Ахшыօրտарақәа дрыламгаζакәа, ифырхаңәа рхымғапгашьала, русқәа рыла ииτаху ахшыօсцак ашқа икылигойт ашәкәыօсөи иаңхъаօсцәа. Аригы аќазара иаќазшья дырганы иќоуп, аќазара ҳаракы иаҳылтшытрууп.

Ари ашәкәы еиднакыло Ан.Лагәлаа иповести иажәабжықәен ажурнал «Амџабз» ағы акыныңхъ рбахъеит, ҳапхъаօсцәа хәычқәагы гәахәарыла ирыдыркылахъеит. Ҳәйи иаанагоит, ашколқәра иатцанакуа реипш, ашколқәра иатцанамкуа ахәычқәа рзгы ари ашәкәы ҳамта бзиахап ҳәа.

«Мышытабзия» ашәкәы аңхъајжәа.

Руслан Қапба

АДОУХА АШТАӘ

*А*уафы изы акырза атқанакуеит дани, дныңәо даналага раңхъаза акәны ишъапы зықәиргылаз, ибла иабаз, аңсадғыл ахы ахъакуа адғыл. Избанзар, уи убасқантәкъя иланатқозар қалап иапхъақа ижәлари ипса-дгыли бзия изырбаша, дтоураны дхәақәышташа, дықанат ицрымшәо ицзаауа, инагжаны зеилкаара уадафу доұхатә псымчхарап. Ари акатегория ауаа зегъы ирзеиңшү формуулак иағызыоп, ипсабаратәуп.

Ағада иҳәоу ахшығозцара зыртабыргуа ағырпштәкәо раңдауп, аха иаагап акызатәйк: Аимара инхоз ауаа шұха ҳауалеи зыхълеи иааҙан. «Ищламхә ҭың ызуам» – ҳәа аңсуаа ишырхәо еиңш, рлактақәа ҭыңхаауа, ыфатә-рыжәтә бзиан, рхы-ргәи циқын, руафреи ыламыси Ерцахә ашъха иақаран.

Аимараа ашъабста ашъамхы ыртсоуп ҳәа рхәалон дара ибзианы издыруаз. Аңсуарағы ишапу еиңш, иртаауаз асас

«үөнүікә уанбацо» ҳәа иазтауамызт. Рчеиңбықа убас идуун, арашы ыңдан изахыпомызт. Рыпатуқәтцарап, ажәған шақа иҳараку азәир ишәахъазар ача шәашьа амамызт. Уа зегъы зларшәоз, излахдыркәшоз, изладырпәшоз Аңсуара акәйн. Раңсуара еиқәнархон даргы...

Цыапуа Мадлеи ду ихылтызы, ҳара ҳабшытамта, абырғын цаха егырыт ацахақәа ишрыламғашо еиңш, рхы-рыңсы мікъашызакәа, алармә ианыланы, иахъа уажәраанза иааргейт руафреи, рымалыси, рхатцареи. Аңцәа иқынтаи Аимара илбаазшәа, ҳабацәа, ҳабдуцәа, изыш-зышза ианааилагылоз, Ерцах ашыха иағызызхон. Иара Ерцах еиңш акәйн рдоуҳагы шыҳаракыз. «Пұшықан, уажәа уалгама?» – ҳәа мхәакәа, Тамшығә иажәа далағомызт. Рхы атқыс пату еиқәыртсон, еих-зызауан, рыйжәфахыр еидын...

Ҳатыр зқәу аپхыағ, иаххәап, ақьяад ианыстқаз агәра узым-гозар, аамтак пшааны уца Аимара. Унарылаңш, унарылатәа уа инхо ауаа. Ишоуразар, Дәаб унталаны уеырхы. Қада ашыапы итцызуа Франкыл изыхъ унахәа. Цыапуа Пыс дызхыпозд Дәаб зыбжысса ацақъақәа унархықәгыл. Билақәара Цыапуаа рқәетақәа унарытсал. Атла рымахә иазнымкыло аҳарданжыры фәғы хaa унахәа. Аимараа рырахә, рымасаса, уаха иангәарло унарылагыл. Ртыпхәцәа, ршыаппынта иқәгылан умат зуа, улапш хaa нарыхга. Урт уара уахъ ихъампшуашәа ћартқоит, аха рылаңш ҹың икүлүпшны ишухәаңшуагы удыруазааит. Уағеимшхара, ухымғаңшы аңсуамзар, Аимаратә ҭыңхак уара дышуцимцо удыруазааит...

Аимараа, рысас ишиңыло еипш дагыныаскъаргоит, даеаз-нық аара иғәапхо. Уи дара жәйтәната аахыс ршыя иалоуп, рыламыс иацуп. «Сара хатала сқатаза санықала инаркны, аиңыларақәеи анаскъагарақәеи шақа срылахәйз, уи иаңыз абзиарақәа шақа сыла хырти, шақа исыхәеи сыйңтазаарағы амға иаша ақәларазы», – иғуенит апоет, апразаик, адраматург, Аңсни Адыгиеи зеапқазтәыз артист Рушыни ҆ыопуа ғың иапиңказ, акыңғұ ғазырхианы истол иқәу атеатртә роман «Апарда ашытакь».

Абарт ажәақәа рымсарагы еилыхха иудырбоит Պанаф ашыха ағаттахалан, ахәы ҳарак қагыңқәа ағыққыршан, ахатә хағра аманы адунеи ршаз аахыс ишьтоу Аимареи ағымта автор дахьиз, дахъааңаз иқытә гәакъа ашқа шыха уағык иаҳасабала, ғыдала имоу абзиабара таулеи. Ус ауп ишықоу, ауағы иңсү ахъталаз, инарцә мәға дыққелаанза иңсү алоуп, дағғәароуп. Ус анақәха, Рушыни ҆ыопуа ироман ғың ағы иқытаз имыңхәны ақғы аидеализация азиуам, иқази икоуи роуп дырызғадуны дзыхцәажәо, насты ашыха қытә жәйтәната аахыс излеибарку ахатә ғыдарақәа алкааны.

Аңсны ашыха қытәқәа схағы ианааниа, исызңыртцуент смилат гәадура зырғыхо, ағәалақазаара бзия сывзто, ҳтоурых таулахъ схъязырпшуа, фнүтқала иснырыртә мыч дук сылаэз то ағәтахәыцрақәа. Ҳәарада, ус еипш схъыциртә атагылазааша сывзто сахыиз, сахъааңаз сышьха қытә пшза Арасазыхъ ауп, аха уи даеа зтаароуп, арақа уажә иаңзапшыуам...

Сыззааниа, ашыха қытә Аимара, жәынгы-ғанғы иамоуп изхырхәаша ахатә ҭоурых, даеа қытак иаламғашо ахатә

хағера. Үс шакәу хатала сагәйлаңшы избейт, уи атениңе – Алықыса Нестор-ипа Ҷыонуен Рушыни Кәакәи-ипа Ҷыопуен рыптаңаареи рырғиамтақәеи ирызкыз амонографиақәа анызғоуз аамтазы. Итабыргытқәкьаны уаргачамкуеит абри ашъха қытა иаанартуа аңсабара ссир лабғаба иубар, Рушыни Ҷыопуа ишихәаз еиңш, инхо ауаа уртаар, урығецәажәар, ржәйтә, рәтәтә уазызырғыр, рұяуа цқыа гәиртәыла илбаудар, рчениңыка ағъама убар. Франкыл Ҷыапуа изыхъ амаңара анағыхәара зыңсоузел! Аңсабара апшұзара зныруа, еилызкаауа ауағы Аимара ианубаалая апанорама зақа ианаҳоузел, зақа аестетикатә гәаҳәара инағоузел, дарлахұыхуазел! Нас абри ағыза ашъам дғыыл ағы имилар, имғылалар ауама зыңшра, зсахъа иагым, згәамч ғәғәоу, аңсаддғыл аншәартоу зхы иаменігзакәа ахъчара зылшо, зыламыс ашъха зыхъ еиңш ицқуоу, зыпрату ҳараку, зченіңыка ықоу ауаа нагақәа, ауаа гәытбаақәа. Аимара ақыта иамоу атоурых адаң-пашәқәа азқышықәсақәа ишрыларсу, аңсуга ишътамта нағынатә аахыс ишаая, иғағаңза ишану, ишбылғы өырпштәыми иахъа уажәраанжагы аамтейкәшара азыблара иазымгакәа инханы игылуо Аимаратәи аңсабара ахағера хазыртәауа иреиуоу, иадақьатқәкьаны иқоу абаахеырақәа. Урт зегъы итқоуроу ауағы инартауланы ддүрхәйцеит ипсаддғыли ижәлари пхъақатәи алахъындастын. Ааи, амилаң иахтнагахъоу, шьала иғыз атоурых, излеибарку адаракәаң амагиатә мчы амоуп уи нағаңа аңсы таны, ағәы еисуга ақазаарағы.

Абиңарақәа азәйрғы рөйрөпсаххьеит арақа. Аңсны егырт ашъха қытакәа рлахъында излеиңшым ҳәа акғы

убом Аимарагы. Уи икәханы Қанағ иатқагылоу ашъхақә арыгета ишътоуп ҳәа атоурых азыблара арымараҳы ирыйымсит. Ааскъатәи ашәышықәсақә ракәым, ажәйтәзагы ишгәигәтәжъымыз амхәазои Қылашәир ахықәағ зшъапы зкыз аңсуа тызбаағәара ду араға иалсны иахъцауа. Аңсуа жәлар репос афырхатса Абрыскыыл дызтағағәоу аҳапгы Аимара ақыта иуацақыхараху! Ус зақа!..

Ажәйтәза иұағсхью ашәышықәсақә ҳаркәатып, ааскъатәиқә аагозар, ашъха дғыл Аимара, хыхы ишысхәахьоу еиپш, иалиаауеит афырхатса, ағәымшәақә, аңсадғыыл азгәыкцә, ахъчағацә.

Дасатәи Ағыныңтәтылатә еибашьра (1941-1945 ш.ш.) анцоз Аимара хынәажәағык инареиҳаны абғыар зкышаз ахаңәар-пар ықәнаргылент. Үрт хаңамырхе еибашьуан, азәирөвөи ыңсадғыыл усқан ССР ҳәа изыштыз – рхы ақәыртцеит...

Уажәтәи аибашьраан (1992-1993 ш.ш.) ақыртуа фашистцә Аңсны најаза иаҳтәаҳтәуеит ҳәа иақәлаz ықәцарағы ұыныңғыла Аимара иалахәыз атениңәа рөөзиңәа иривагыланы фырхаттарыла иқәпен.

Аңсуа жәлар рдоуҳатә күлтүра амат азызуа, изырғио рқынты Аимара иалтыз маңзам. Иаххәап, артқағацә, аҳақыым-цәа, анғынырцәа, ажурналистцәа, артистцәа, адраматургцәа, ашәкәығағацәа, ажәакала, ҳүнтеллигенция ахатарнакцәа. Академик Зураб Җыапуа истатиак ағы ирғиаратә тәымтә дтагылоуп ҳәа ззихәаз Анатоли Ианкәә-ипа Лагәлаагы «Иңсадғыыл хәйчыс» имоу, акәа дтаршәны дзааҙаз, иахъагы дырғеиңеиуа дхаракны дызку ашъха қыта Аимара ауп.

Изаамтаннымкәа зыңтазаара иалтыз ҳпоет бзиахә Саррон Таркыл иажәақәа ухы иархәаны иүхәозар, уи дааит Аңсуга аибаркны измоу ақытантә.

Апхъағ ухаткы, маңк аћара имыцхәуп ухәартә алирикатә хыатца қастцазаргы, сатоумдан. Избанзар, акы, аңсуга жәаңқа ишалоу еиңш, ажәа ахы умхәакәа атыха үзхәом, өбагы, афада сыйзаатылаz ахшығызцарапқәеи стема хадеи еиңәй-харамшәа, рхи-ртыхәеи еиласоушәа збоит.

Уажәшьта апхъағ уааи, уаргы саргы сыстата афырхатда хада идоуха ашта ҳталап. Уи ахышәареи атышәареи еидкыланы иаабап лабәаба. Үсқан ауп, ҳәарада, ғиуздқала ианаң-ныруа, ианаңзааигәахо ҳапхъағыцәа еиңгәртәхъоу апоет, апразаик иажәа сахъарк иғәылнаршәаz, ихнарчаз, иарпшәз, иартаулаз адуюха аштағе еибаркны измоу зегъы. Ииашоуп, акы – дарбан шәкәйғозаалак идоуха ашта үталаны (ихатә птәзазарагы зынза иғәыгәтамыжъкәа, ирәниамтәқәа рытцаара, ырпсы ахътоу унениы, ирағеоу ажәала рыхцәажәара акритик изы имариоу үсым, иага дазықатцазаргы, апышәа бзиа имазаргы). Өбагы, ас еиңш иікоу аус-пшыя атакпхықәра иамоу иофбанатеүеit зымтәқәа уажәада узхымцәажәац, итүмтцац автор аниакәу аамтазы. Ари атагылазааша акритик иңанаңәо рацәоуп, илапшәаа амехак итегъы итбаатыцәзарц азын.

Уажәы, Анатоли Лагәлаа иахъа уажәраанза дызнысхьюо иптәзазаратә мәға аћнытә ихатагы дұңсаурырааны даќвақәек ҳәалахарапшәаап. Ирәниамтәқәа реилыргара еиңа иахзыман-шәалахарц азыхәан. Иzzымдыруада ашәкәйғозы иптәзазареи ирәниамтәқәеи шейдхәалоу, еиќәйтхашъа шрымам. Үрт иаку

акакәны ауп аپхъағғы атқаағғы ишырбо, ишырныруа. Үс анакәха, иааркъағы ҳалапш нахаагап зөымтәқәа хрыхцәажәо ашәкәысөө ибиография.

Анатоли Лагәлаа динит Очамчыра араион Җлоу ақытән, Аимара ахабла иашыагәйту, иалаған инхоз Ианкәа Лагәлаа итәацәарағы. Уи пасатәи Ағыныңтәылатә еибашыра (1941-1945 ш.ш.) далахәын, ипсадгылы ихъеит фырхаттарала, дхын-хәйт дхамтаптараха, ахәрақәеи афициар ичynи иманы. Уи ашытакъ ақыраамта Ағсны ағнұтққатәи аусқәа рминистрра Ақәа ақалақ әкәшағы аус иуан, уағытәйсек иаҳасабала ипсадгылы ижәлари рәепхъя иуал-пшыя нагзая. Ианкәеи ипшемапхәыс Нелии (Шьюуя) иақыртцеит итрадициатү апсуа ҭаацәара. Ирыхшеит,ирааజеит хәфық ахшара: Лариса, Ҭали, Җиала, Шьота, Анатоли. Лариса Ағсны Иреиҳазоу Асовет депутатс дықан. Ҭали иреиҳазоу аттара лымоуп, занатала дыртсағуп. Аиҳәшыңәа, Лариса дыңсгәышеит, еғырт зегы ҭаацәароуп, Аңәа ишихәара икоуп. Анатоли иашьеиҳаб Шьота Аимара, раб иңбынц әғы дықоуп, ауеиба ҳәа дынхоит, дынцуеит, инеи-аαι иагым, иабаңәа рқынта иааиго иапсуара амат үиенит ҳатырла, патула, аханатә апсуа ҭаацәарақәа ишыркәбзу еиңш. Уи хұылтлалғы үиенігәрырттар тә дықоуп, имоуп хәфық ахшара – ғыңға ахаңәарпәри азғаби. Ажәакала, Ианкәа Лагәлаа итсанакуа, иаҳа иара дшықамгыы, ихы-ихшара зегы здыңшыло ағнра ду ахәыштаара амца хәажжаза еиқәуп. Ағшемаңәагы, иртаая асасңәагы арпхартә еиңш. Уи, ҳәарас иаҭахузей, Анатоли Лагәлаа игәашьамх зыргәтәо, ағиарағы ағәаҳәара изто, ҭоурыхтәла иңбынц дғылахъ яснағы дхъа-

зырпшуа пәтказааратә факторуп. Абри ахыхьгы ихатә таацәаратә пәтказара атәү ҳәзәзаргъ, Анатоли Лагәлаа насып змоу рәниафуп. Ифнаға дымшха, дгәазырҳагаха дығнагылоуп Лина Агәмаа-пұха. Алитература аклассикцә жәйтәнатә аахысгы иазгәртахьеит ашәкәйесөзи изы уи иарғажәфә-ипшемапқәйес лроль зақа иxaраку. Иара убас, итаацәаратә пәтказаара ахыхьгы, ирғиаратә ус дабжоуп, псыс дахоуп. Санқәыпшыз ҳқытән инхоз анхағ нага Ҳаразия Леурсан ихәо саҳахъан – апқәйес бзия ағнағазы ацыха ӡыхъ дағызоуп ҳәа. Ацыха ӡыхъи апқәйеси шпейдикыло ҳәа уамашәа избон усқан, аха уи шақа диашазаарыз! Анатолии Линеи ирымоуп ҳөфөк ахшара. Аққәын еиҳабы Леуан Лагәлаа далгахьеит Аңснытәи ахәйиңтқарратә университет, атоурыхтә факултет жәларбжъаратәи аизықазаашъа ақәша, аус иуеит изанаат ала. Беслан иакәзар ААУ ақны актиортә факультетағ атара итқоит. Рызғаб Майана амедицинатә цараиурта далгахьеит, дتاацәароуп...

Аимара, Аңсны Ағыныңтәйелатә еибашъра (1941-1945 ш.ш.) қалаанза астистистика излахәо ала инхон 35 ұзы. Иахъазы 15 ұзы иреиҳам. Арақа аханатә аахыс изұыныңын инхо ажелақәа иреиуоуп: Ҷыапуаа, Сангәлиаа, Инаңшыаа, Ҷыныңшылаа, Адлеиаа, Лагәлаа, Хаҳебиаа. Уағ иғәлалайршәаша фактуп Аңсны еицирдыруаз ашъхаяуағ, абчараҳ ду Җәыіп Қуака (ипсаға бзиахааит, иптазаара далтқхьеит) ипа Валикәа 11-ғык ахшара драбуп. Шақа иғәазырҳагахарыз, шақа еитңаҳрыйз аңсуа таацәарақәа зегъы абас хшарала еитқатәи иқазтгы! Усқан Аңсны кәапеишәа интагзә-аатагзаны имтәуаз! Аха ари

ашұхаяуасы иеиңш зегұры алшареи агәаҳәареи рымамзар ақәхап.

Иуака ҆әйіпбай избаха анысқа, уи анцәырызғах, абрақа иаазгарц стахуп хтыск, фактк иара идхәалоу, ақақым Анатоли Адлеиба ихәоны исақаз. Уи мыңхым ҳәа сәғәи иаанагоит ашұхаяуасы иқазшьеи изғыдареи ахъаанарпшуа ақынитет. Уажәштә ҳаизызырғып ажәабжы сазхәаз Анатоли Михайл-ипа Адлеиба: «Қарптәи амедицинатә институт апшыбатәи акурс ағы стәан. Апсшыра мшқәа рзы санаауз, зны-зынла ағны, зынза ҳанеилахамыз, ҳтахцәа, ҳәақыцацәа срылсны избон, избанзар, иага умхәан, тәымциара Апсны антың сыйкамыз, игәхъаазгон, сауан Ақәақа – сан лаҳәшыцәа рахь, сцен саншыцәа рахь Арасазыхъқа, зегұры срылсны избон. Ақәа – Қлоу ибжъаз автобус «тыпраартас» иаман ацентр ағы иғылаз адәқыан ағапхъа. Апасаңырцәа, үзара ацара зтахыз, уи атың акәша-мықәша инхоз абрақа иреизартан. Убри автобус ала Ақәақа сцарц аштахъ сахыныхалаз, дсықшәеит ҆әйіп Иуака. Уи саби иареи ениацәан, аибабара бзия рыман. Саниба, десенгәрығын, апшәа сеиҳәеит, сәғидикылт – «үпсынцры қалааит, дад, Толиа, узтоу атара (Қарт ақақымтара сыштаз идыруан, сашыа Демиани сареи ҳнеиқәахъан иғны, ҳатыр ҳақетданы ҳнықәигон, уахық усгы ҳмаагылар иуамызт, акғы ҳзыымшықәа ҳишшұамызт) уанбалгои, ҳақыымс уанбаҳзаауеи» – ҳәа дсазтааит. Сара стпра алгараз исығыз сәеит.

Пшұала, угәры бзиаз, дад, уи амшгыи иаҳьеиңш иааниеит, – даацәажәеит ашұхаяуаф дразза. Автобус ацара аамта маацызт, дара апассаңырцәагы маңын. Үс снапы аанкылан,

автобус аганахъ иғынеихеит исеиҳәарц ииңахыз дағаҙәй иаҳар шиғыхымыз мөшшө. Ҳәыңык ҳанынасқын, даатғылан, даасфәапшит, нас ибжы нытқакшәа ғааитит: – Толиа, дад, иулшозар, уахатғылар сұхуп, амала уи зынзагы имариам, сыйхыоуп, сшәарыцаоуп, шыхарпрык ағы сынхоит, ани итқьо сымамзар ауам, амыцхә ажәа узасыршызын, дад, Толиа, Очымчырантәи амилициа аначальник Әмбүр Сандегалия исиңаз ашәақь еибага (ус акәын аурыс винтовка дашаштыз) итастқо апатронакәа рыла смағынахеит, – үақа иажәа аағахидәеит.

Сара еилыскаит уи апатронакәа изысыпшаар шиғахыз. Үсқан ашәарыцага шәақьқәа ракәымзар, ани иара дызлашәарыцоз ашәақь акәым, апатронатқәкәа удырбаларгы аус үақадыршәон. Иқастдооз, зыхъз-зыпша ығаз ашыхауда иғы сыйзпымеит, арахъ абұварқәа ахьеихыршо снапы иану үүшшәп), акыр сыйшозар аабап схәеит, сажәақәа схата сгәрызта замкәа.

Ари азынтыи апсшьара мишқәа раан акәын. Ианынтыа, сцеит сцараҳхы. Сазхәыцуан, иабасыпшаауен ҳәа, зыгера згоз сәғиззәақәак аттара сыйыздо, иара уа Қарт инхоз рнапы ианыстыеит, аха уртғыы ирылымшеит. Абар апхынтыи апсшьара мишқәагы лассы иааует, арахъ абырг дызсыхәаз сзына-мығзац.

Ус, өнек Аңсныға саара хымш шагыз, ақалақь салаланы сышнеиуаз, дааспyleйт ибзиаӡаны издыруаз Марлен Папаа. Иасхәеит истахыз. Иара дыспортсменын, ахысразы СССР апхыахәкәа акырынтә игахъан, дчемпионын, аштыахъ еицирдирүа ҳақыымны, хирургны дәлалеит. Зағафы ачымаззәа

рыпсы еиқәирхахъааз! Аңсны Аұзынцұтәылатә еибашъра аштахъ ипстазара далцит, үзанаң тұлартас иоуртә.

– Толиа, уи хъаас иқаумтдан, 80 шыққаса зхытцуа ашхаяуағ ашәарыцара илшозар, апатронакәа сара срыдгылоит, – ихәеит ағера сартта еиңш инатшыны.

– Итабуп, ус узықатозар суркъаңеит, абырг бзия иғәпхъа сыпхамшъартә сқаутцеит, – ҳәа атак нықастцеит саргы.

Адырхачены ахәйлбы́еҳа сзығназ азеиңшнхартағ исыз-нейгент атанақъ иашыик. Үақа итән 500 цыра, Җәйіү Үуака ишәақъ еибага иатахъыз апатронакәа. Аиашаз, рахәтиаа бзиак сиңаргы үиақара самеиңгәртъар Қаларын.

Адырхачены спышәарақәа срылганы, ахәйлбы́еҳа сғәры-ғыаңда Аңснықа амда сықәлеит, спатронакәа сыманы. Сен-дара хъантә закәзызеи ҳәа адәығба сантазгыы сантыңгы азәгъы дысмазтцаит. Уажәы акәзар азтаарағы иаагылозма, еиңхырттаауа иағрамлоз! Гәыбған узрытот атерроризм үәйр-тиижеңи үзңәимшәара икоузеи! Үсқан – Асовет Еидгыла апсы антаз – уи еиңш ашәрттара атып амамызт...

Ағоны санааи, өымшұқа сыңсы анысшыа, сашыа Демиан дааштыхны, хәйлбы́еҳак ҳцеит Аимара шыхарпзы иағанхоз Җәйіү Үуака ишқа. Аиашазы, уаҳа нағахымкәа дұаигәртъеит, изназгаз апатронакәа ракәзар, иахихәаара издырамызт. Убранза иғәы иахәеит

– Толиа, дад, усыраапсейт, настыры арт риура шымариам сымдыруеи, сабаухәо уағ быргқ, идузған итабуп ада.

Саргыы исыдитаз ишәақъ нага «агәыхә» аагара ахъсылшаз ағәалақара бзия снағон, аспорттә еиндатларағ аиааира згаз азәи иеиңш.

Ауха апшема усгы ҳауиштыумызт, ҳайтан. Зеңғыза ығамыз абыштыә, сас дахьцәақәак итаазшәа, иахзишыит, атхғыры акыр иаагеит, хатала дызлахәыз абзазаратә жәабжықәагыры, еиҳаракгыры ашәарыцара иазкыз ҳзеңтеиҳәеит. Үи дцәажәон артағыры бзия иеиңш, иажәақәа разаны, изызырғоуз ираҳартә, еилыркаартә еиңш. Үсқан 80 шықәса шихытқыазгыры, абаҳәаапшы дағызын, дызғыдан, ашыха ҳая цөлеи, азыхыи, ифатә бзиеи ирыбзоураны.

Ашыжыымтандын ирахә еилиргеит, игәартит, иарғыры дааини асофағ дааҳадтәалт. Сұқыымра азанаат изласытцанахәоз ала сиаздаант иғәабзиаралы ажәақәак ихәарц.

– Толиа, дад, уажәштә сықәрагы маңзам, 80 шықәса үәйбрамзазы салгоит. Аха абарт ипшую ҳашыхақәа, – иғъазғызуда ғадаҳытәи иаапшуаз инапы нарықәкны исирбаяу, – иқартцо ахаяу цөлеи иабзоураны сәәбзиарал сашшыртә сықам, сымчи сыйхышығы макъана еиңнаргоит. Амала, акызатқәыл, хәызық сәғәи еиҳызышыу, сылақәа роуп, саазқәылаз урт исыттаркуя иалагазшәа збоит. – Аа, упши, – иарғына напы ғапхыя инеитихын, исирбоят нахыхыи анаара иағаны ихәуаз ағыд-штәа. Ахатә збоит, аха изхәартоузеи, апатақәа аарла ауп ишызбо, – абас иажәа аахиркәшеит. Сара иаразнак сылақәа аханатә иахыттарымыз ақнитә, Демиан сиаздаант анаарағ ихәуа ағыд-штәа апатақәа убома ҳәа. – Закәи иүхәо, Толиа, апатақәа ракәым, иара ахатә аарла избоит, – ҳәа насағтаикит, Иуака ииҳәаэз ұашшыая.

– Макъана шәарт ағараңаңа шәатцкыс еиғыны избоит, баша сашшуеит, лабжыла сцәуозаап – ихәан, алаф ахь иниаганы,

даацәажәеит ҳазтаз апшәма. Сашьеи сарен ағының ҳахъауаз схағы иаанин абарә реиңш иңәз ахшығозцарақә: – Аимаратәи аҳаяу цөвеи аңсабарен роуп уи дызфыданы, дуағ гәйтбааны дәқастаз ҳәа.

Ари ашъхаяу избахә Анатоли Адлеиба исеиҳәахъаз араға изаазгаз, акы, ҳзыхцәажәо ашәкәығозы дахъиқытантәу ауп. Әбагы, уи Цәйүү Иуака ишьашәалоу ауа, ашъха қытәкәа рәоуп еиҳарак иахъалиауа, хңагы, урт иниртцыз ақәрагы, ropyтазараагы иахъатәи ағар иранаҳәо кыр ыбыуп. Амала иңәыргазароуп, итцаазароуп. Ҳәарада, ари азцаара аетнологцәа еиҳа ирусуп, аха Цәйүү Иуака иғызцәа ашъхаяа ҳлитетуратразгы ихъитәам хәесхъақәами; аңсы рхатданы иаарпштәыми! Зегъы ҳаркәатцып, иқыта иалтцыз, иахъа дхатәраны ҳлитетурата иалагылоу, сыйстатиагы зызу ашәкәығозы Анатоли Лагәлаа ирғениарағ прототипк иаҳасабала атып замоури ашъхаяу Цәйүү Иуака ихаесхъа? Араға иңалап ҳашәкәығозцәа ауал рыңқәзар? Еиңасхәонит, ас иунукалтәйз гәylагы, псылагы, төитыңшлагы иапсуааз, Н. И. Марри, К. Д. Мачавариани «иңсабаратәу аңсугаа» («природные абхазы») ҳәа ззырхәоз рғызыцәа литературатә хәесхъақәаны иңататәуп ажәлар ргәалашәарағ инхалартә еиңш.

Уажәи иаагап Анатоли Лагәлаа ибиография ақынтара еиҳа ихадароу тыңқәак.

Анатоли Лагәлаа дәләонит 1967 шыңқәсазы Аимаратәи алагартатә школ. Җышышиңқәса араға атара аниңа, диасуенит уажәи Аңсны жәлар рпоет, академик Баграт Шынқәба ихъз зху Члоутәи абжъаратә школ ахь. Үсікан ари ашкол ағы директорс

аус иуан жәлар ртара аусхк ақны аңыбаса збахъаз, ағар рааӡағ ду Спирдон Димитри-иң Адлеиба. Члоутәи абжъаратә школ даналға, Анатоли Лагәлаа 1979 шықасызы дұлалоит Аңснытәи ахәынтықарратә университет афилогиатә факультет. Арақа аффатәи акурс ағы дантәаз, М. Горки ихъз зху алитетуратә институт аталаразы иажәенираалақәа рподстрочникқәа (нбан-такыла) еитаганы, аконкурс ахь идәыкәиттейт. Үрт ахәшъара бзиагы роуит, аха даднамқылент, аууниверситет дахътаз апрыхагахеит. Зегъакоуп иажәенираалақәа ирытаз ахәшъара бзия арғиарағы агәаҳәара иртейт, ихы агера иго джартцент, уи афактгы кратсанакуан ғың афра иалагаз ақыныш изын. Ахәынтықарра иабзоураны ахпәтәи акурс ақынты М. Ломоносов ихъз зху Москватәи ахәынтықарратә университет ажурналистика афакультет ақны аттара иалагоит Сергеи Чхынцвериен иареи. Үрт рапхъа шықасык уахъ днеихъан уажәы зыхъз-зыпша ықоу ажурналист Руслан Ҳашыг. Аха Анатоли Лагәлаа шықасык абри аууниверситет ағы аттара итахъан еиңш дычмазағхеит, иеихәыштәйт, дыбзиахеит, аха Москватәи аҳаяу инымааласт, игәи шхъауаз, 1981 шықасызы дхынхәеит Аңснықа, фапхъа аттара далагоит Аңснытәи ахәынтықарратә университет афилогиатә факультет ағы, қәғиаралагы далгоит 1982 шықасызы.

Рапхъаңа аусура далагоит агаζет «Аңсны Қапшы» ағы еитагағыс, нас ашәкәтыхъырта «Алашара» (уажәы Аңснытәи ахәынтықарратә шәкәтыхъыртағы) редакторс. Уи ашытакъ, шықасык атцуаны диасуеит ажурнал «Алашара» апроза ақәша еиҳабыс. Уа ицқыаны ғышықәса аус аниу – джартсоит абри ажурнал атакзығыхықәу маңанықәғағыс. Аңснытәи ашәкәығ-

әңгәмә Рейдгыла 9-тән айзара ду ақны (2004 ш.) Анатоли Лагәлаа душыңдағыртқәсібтің ажурнал «Алашара» редактор хадас.

Хәарас иағахузеи, Ақта, Москва иреиҳау атариуртқақә арғы уи иоуз адырреи, инырыз аклассикатә литература ағылшын, ибағататынан зырғынан аестетикатә гәхәреи рнағсанғы кратанакуа иқалеит, иттера шыхиркәшазтәкъя арғиаратә коллективқә арғынан атапсоу аамта ицәгозарғы, аңызабаа ду аңзарғы, инаға раңауп редактор хадак иаҳасабала ажурнал адаққақә арғынан тәжірибелі дахьырхөзгөрілген. Уи еншінде азанаат имилат литература инардыруеит, ағиара апроцесс даланархөуеит.

Ас атагылазаашыңа змоу Анатоли Лагәлаа ихалазатқақә ауиакәхү, алитетуратә журнアルқәа рредактор хадаңа зегиңи ирзеніпшү акоуп. Нобельтән апремия алауреат, асовет идеология иазыразымыз, зөвімтәкәа ынтымалы, Иосиф Бродски «Скрипти мое перо, мой коготок, мой посох...» ұзақ хыс измоу астатағы ифуан: «Мы все пришли в литературу Бог знает откуда, практически лишь из факта своего существования, из недр, не то, чтобы от станка или от сохи, гораздо дольше, – из умственного, интеллектуального, культурного небытия».

Итабыргуп, ұзашаз Анңа иоуп издыруа арғиағы аңса-бара инаға, алитетуратә дназғаз абағататынан шығыпты. Аха иага үбас ақәзарғы, уи хырхартас иамоуп ашәкөйінде ғынуджекала деибаркны дызмоу, ипстазара ҳәаққызың, ицә-ижкеси иалоу идоухатә псымчхара. Еилкауп, абағататынан иаң-раяуа афакторқәағы рәзакы, рныппа шмағым, ирыхәшшадауда кыр шығу.

Уажәы ҳазызырыңып Анатоли Лагәлаа саниңәжәоз исейхәаз:

– Сара афбатәи акласс ағы сантәаз инаркны салагеит астатия көағқәеи (ақыта базара иазкыз) ажәенираалақәеи рүғара. Зны-зынлагыбы исыштыуан агасеткәа «Аңсны Қапшы» (уажәы «Аңсны»), «Акоммунизм ахь» (Очамчыратәи араион газет), ахәычтәи журнал «Амцабз» аредакциақәа рахъ. Астатия хәйцәкәа агасеткәа рахъ еиха иркыпхууан. Цоуп, ажәенираалақәакгыбы акыпхы рбақәеит. Уи афра саڭәымцыртә еиңш агәаҳәара снатон. Усканцәкъя инагжаны исзеилкааумызт, изыз зарызеи, ажәенираалақәа рүғара шымариамыз, заңа атахыз, настыры изыфууз зегъы бзиаз үйисшыон. Акыпхы збахъаз ажәенираалақәа ракәзар, акы рүгзамшәа збон. Аха, насыпны, ирласны еилыскааит ус шакәмыз.

Ажәбатәи акласс ағы сантәаз, зыңсаңа шкәакәахаша, ир-ғиаратә ғәгәамтә дыштагылаз иҳапхаз, ҳапрозаик ду Алықьса Җъения сажәенираалақәа хәба ажурнал «Алашара» ианицент. Ари сара сзы гәиртъара дуун, сыштафызыгъы схы агәра згартә сканатцент, настыры сырғиаратә усуралубаскан ахы акызшәа збоит.

Убри аамтаз ашәкәыссоцәа Рейдгыла еиңнакаауан афра зхы аз嘈 ағар злахәыз арғиаратә өазшы змаз асеминаркәа. (Иныбжъаршәа исхәоит, иахъа еиҳагыбы иатахуп урт рофызцәа асеминаркәа, аха...). Иsgәалашәоит өнек Очамчыра Акультура оны ақны ҳаизыргеит ифуаз ағар. Урт рхыпхъазарагъы маңзамызт, асеминар мөғапыргарц инеит Рауф Ебжыноуи Җъума Ахәбен. Асеминар ағы зажәенираалақәа еиха еиңхаз Ақәақа аара ҳақәшәеит.

Апоет, апразаик, ауаажәларратә усзуғ Иван Җарба (үсқан Аңсны ашәкәйіфөзә Рейдгыла деихабын) ишуаз ағараңа ҳаизигеит Ақәа, ашәкәйіфөзә ҳадирдырт. Иаагап даргы: Етери Адлеи-пұха, Екатерина Бебиа-пұха, Инна Ахаш-пұха, Виачеслав Қытанаа, Сергеи Ағындиа, Енвер Ажыба, Вахтанг Апқазоу, Виктор Кәакәасқыр, Лиолия Тәан-пұха, Гәында Сақания-пұха. Нас Иван Җарба ҳаигеит Баграт Шынықәба иаҳ. Үсқан уи Аңснытәи АССР Иреиҳазоу Асовет президиум хантәағыс дыған. Уи дұаигәйрьеит өңің ағора иалагаз данхалапш, дұабжыеит, иҳабжыгелт ашәкәқәаирацданы хрыпхъаларц, аңсса литература қыдала бзия иаабарц, хрыпхъаларц иаланагало ағымтақәа. Насгыы уи иатшыны иҳеенит ашәкәйіфөра шымариам, ишағаху абағатәреи адырреи, анағсанғыы амилаң абзиабара ухәа убас итегеси.

Харт зегыы икабинет ақны итәаз ағар, нцәак еиңш ҳихәап-шуан ҳпоет ду – Баграт Шынықәба.

Убра Баграт Шынықәба икабинет ағы ағар дрыхцәажеит Џұма Ахәба. Уи иҳеенит: абрақа икоу аккәынцәа зегыы иреицбу Анатоли Лагәлаа дычлоутәуп, иажәенираалақәа өңірхәала идіруеит! Ус акәзар, иажәенираалак өңірхәала дахзапхъааит, – иҳеенит Баграт Шынықәба. Сара сөғагылан сыңхашья-пұхатқо, сажәенираала «Ағайл» сапхъеит. «Аха ашәтқәа өңізхъада, иламлакәа ақәың, игәы итамшәакәа акәиң» анысқәа, «Члоуаа ҳқәиң умырцәан, дад», ҳәа дааини схы аагәыдикылеит.

Ари амш ағар ҳарғиаратә усуразы иатданакуаз маңзамызд. Ҳашәкәйіфөзә дүкәа ҳағала ҳарбейт, иаабеит, ҳажәенираалақәа ҳарзапхъеит, иҳагыз иҳабзаз азгәартеит, ҳәгәы тыр-

гейт. Ааи, ажәа иаша, ажәа ңұра ауағы амч қыда инағоит. Үс акәын ұшықаз ҳарғызы.

Уажәы срызхәыциеит афада зыζбахә сұәаз, асеминар иснардырыз сөйлиздә, иахъа урт апсуа литература иалубаая етәәқәоуп. Ираңауп макъана иаңыртсаша ағымтақәа. Заа зыңтазара ғаҳтәәз, зәхәхәи нагжаны ахәаха змазаз, Етери Адлеи-пұха, Виачеслав Қытанаа, Лиолия Тәан-пұха ракәзарғызы, апсуа литературағы рыхъз ануп иртынхаз рөымтәқәа рыла.

Убри нахыс ажурналқәа «Амцабзи» «Алашареи» рдақьақәа рұғыры ағымтақәа акының рбо иалагеит.

Алықыса Гогәуа редакторс дызмаз ажурнал «Амцабз» х-номерк рұғыры акының рбо иалагеит «Ағәы абылжы» ҳәа захъзу ажәабжы. Үскан Анатоли Лагәлаа дыстудентын, актәи акурс ағы аттара итсон. Уи ағымта анылентахәычқәа ирызкуаизга «Абырлашгызы». Ажурнал «Алашара» рапхъаңа акәны ианылает Анатоли Лагәлаа иажәабжы «Саб». Абри ажәабжы архъаомаға иргәапхеит. Уи артабыргуеит Ҷұма Ахәба уи анынтың тәкъя агазет «Аңсны Қаңшы» ианица астатағыы, «Амқа уанннықелара» ҳәа хыс измаз. Ари афакт арғиарағы иара ағәалақазара бзия инағеит, атакпхықәра атсаны. Анатоли Лагәлаа иажәенираалақәа реизга «Урт аблакәа», 1989 шыққасызы иттыңыз ақәғиит ажәа саҳарк азқаза, апоет, апразиак Мушыни Миқана. Ари астатағыы, ҳәарас иатахузен, апоет қәыпш ағәалақара бзия инапы злеңкіз аусхкы ағы ахагәрагара иртон. Насғыы, апсуа «поэзия атаацәарағы абағатарға змаз апоет қәыпш дышқәыртыз ажәон, иартабыргуан.

Ари ашәкәы антың ашыққасан Инна Ахаш-пұха, Виачеслав Қытанаа, Анатоли Лагәлаа рыйдырыкылоит ССРР ашәкәыннан

Рейдгылахь, Анатоли уи Аидгыла далалеит Аңсны жәлар рпоет Баграт Шынқәбеи,apoетцә Никәала Кәйтниеи, Владимир Зантариен иқартаз арекомендациала. Ари афактгы иартабыргуеит аңсуа литература атаацәара ду ағы абағатәра змоу apoетцә шаланагалаз, ишцәиртцыз. Уи иаанагоз ҳмилаң литература пхъаڭа изырғацашаз, иазха-зығъаны иқазташаз, ахъз-апша ҭызгашаз амакхәта ҭыңкәа ылнагеит ҳәа акәын. Ус шакәү уажәы ибылгыны иаабоит хыых зызбахә сұдааз apoетцә иахъанза иапыртахьоу рырғиамтақәа уағтаса игәцаракны хнаргәилапшыр.

Анатоли Лагәлаа apoезиатә, апразатә шәкәкәа (еиуеиң-шым ашықәсқәа рзы итыңыз) 13 дравторуп: «Урт аблакәа», «Ағәы абжы», «Шызинағын илтәхын анасып», «Нарсоу», «Ануаа рхәы», «Амш хәашықәа цеит...», «Издыруада дытқәфандышапхар...», «Агәтыха», «Рыбжы нағит» ухәа итегези.

Абарт хыых еиқәысыпхъязаз ашәкәкәа, апхъағщәа бзиа ибаны ирыдыркылт. Адқылара маңара акәымкәа, ихатароу ҳашәкәыиғицәа, ҳтарауаа акыыпхъ ағы изырганы, ирыгу, ирыбзуу кыр ықазаргы (уи ахыықам шамахаζоуп, ақласикцәа ыркыны акәзаргы) убрахь иналатданы ирыхъзәажәеит уи иабиңара иатканакуа аңсуа шәкәыиғицәа ырғета далубаартә еиңш. Убарт иреиуоуп Б. Шынқәба, А. Җонуа, А. Гогәуа, В. Атнария, Җ. Ахәба, М. Миқайа, Т. Аңьба, Т. Җания, С. Зыхәба, С. Җаркыыл, З. Җапуа, В. Коғониа, С. Ағындиа, Р. Лашәриа. Арт авторцәа Анатоли Лагәлаа ифымтақәа еидызкыло ашәкәкәа иргәапханы изрыхъзәажәаз, ихата итептыңши иқазшьеи бзиоуп ҳәа (уахъгы акала дыкәнушшо дықам, Аңцәа иқынтә далақоуп)

аякәхү! Уи иажәа сахъарк иарғиаз, ҳдоуҳа ашта иатәыштыран иѣалаз иаптамтакәа ирызкны дара ргәаанагарақәа уажәти ҳаамтазтәи атермин ала иүхәозар – автор изыргара иазхәан.

Уажәе хъатцрак аҳасабала, Анатоли Лагәлаа ишәкәи «Амш хәашькәа цеит...» иану ажәенираалақәа реилыргарахь (уи ауп сыйстатия ахықәкы) сиасаанза истахуп уи саниөцәажәоз исеиңхәаз аћынтыгаазгарцеита тыңқәак: «БагратШынқәба ихъз зху Члоутәи абжъаратәи ашкол ағы аттара аныңтоз ашықәсқәа раан директорс аус иуан жәлар ртара аус ағы ағыбаба збахъяз, ағар қыдала ирзааигәаз, ибзиахар, ишырхәо еипш, иуаахар зтыхыз С. Д. Адлеиба. Ари ихатагы ажәенираалақәа исфуан, аңсау жәаңқақәа еизигон, иахғәалахарап Ш. Д. Инал-иңеи иарен еиңтрыжызы ашәкәи – Аңсау жәаңқақәа. 1948 шықәсазы аңсышәала Аћәа итыңыз апоезиатә еизга «Ағар рыбжбы» ианылент С. Д. Адлеиба иажәенираалақәагы.

Сыззааниуа, С. Д. Адлеиба атсағыз ахыңқәа ҳаизганы, аңсау жәенираалақәа, ҳпоетцәа иаптыртаз дұазрыңхон, изызкыз ҳзеиңеиҳәон, иҳаилиркаауан, апоезина абзиабара хиркуан. Зны-зынла иналаршәны ихатә жәенираалақәагы дұазрыңхон. Иахъагы исгәалашаоит Асовет Еидгыла Ағырхатда Олег Кошевои изикыз ажәенираала данаңзапхъоз, апатриотизм апафос атцаңы. Ҳашкод ағы аңсау литературатә хейилак (акружок) ҳаман. Абрақа аилатәарақәа имғаптаағоз хылапшра, напхгара азиуан С. Д. Адлеиба. Уи данхалатәоз иихәоз, иҳабжыигоз (еилхаргоз ағымтақәа рзы) гәцарақуан. Абрин аамтазы Очамчыра Ақылтұра ғны ағы Радион (Кәури ҳәа зархәоз) Цәыңғыба еиңқааны имаз алитетуратә хейилак

ҳаргызы Җлоутәи атасөзә - ажәенираалақә зығуаз ҳданы ҳхы алаҳархәуан. Радион Җәыңғыба аңсұа патриот қаҳәцаҳын. Үақа еизаз ағар ажәенираалақә рифра ҳадзыпхъалоз, анағсты иҳаланағазон аңсадғыл абзиабара, иҳаилиркауан - аңсадғылы ажәлари нағаза иқазарц азықәан, амилаң литература, ақазара, атараадырра - иҳадароу акатегориақәа ишреиуаз. Уажәы абри ауағы санизхәйциа, сғәры снархуеит дахыықәрахъымжаз, иғәхәы нағжаны ахәаха дахъахъымжаз, ипсәзаара зааҙа иахъөахтәаз. Үи дышпоет бзиаз, итегер апитетаран дышықаз ахәоит данпсы аштахь итыңыз иажәенираалақәа реизга.

Сыззаануа, абжъаратәи акласс ақнны сантәаз салагеит ажәенираалақәа рифра. Еихарап рапхъаңа уахъ схъазырпшыз, бзиа ибаны сзығхъаң ажәенираалақәа роуп. Нас, ҳәарада, сышыақәгыларағы ақазара зәғыссаауз апоетқәа (араға иапсұаамғы раңаоуп) рнағсанғы, Ақәеи Москвөи иreiҳау атараануртқәа рәғы исоуз атараадырра иабзоуруо раңаоуп. Иара убастәкәа акыңғұ аорғанқәа рәтәи аусурагы иснағаз апышәа акыр исыңғәеит, исыңхрааит.

Апоезия сара сеилкаарала, зегь рапхъаңа иқалап иңәала-шәаразар, иара убри ауп апоет, академик Мушыни Лашәрия истатиак ағы ишихәа еиңш, ишшәыр-шшәырзә икоу, малырк змам апоезнатә цәаҳәақәа цәырызго, ихәақәәыздо. Насғыы, Ақәатәи ахәынтқарратә ртасоратә институт (1979 шыққаса раахыс иуниверситету) ақнны еиғекааз алітературатә хейлак аусурагы активла сахъалахәыз иснарбаз, иснархаз, иснартаз ыкоуп. Үигызы схағы аамгаша сымазам, избан акәзар, змилат

рзы згәи хытхытуаз, ҳсахъаркыратә литература доухатә мазаран иахәапшуаз, бзия избоз ағар абрақа атцара ртсон. Аинститут ағыи еиқеканы иҳамаз аңсуа литературатә хеилак напхгағыс даман иахъя Аңсны антығғыи ибзианы зғымтақәа, зышәкәа рдьруа, афилогиатә тцаарадыррақәа рдоқтор, апрофессор Екатерина Бебиа-пха. Уақа аилатәарағы сажәенираалақәа ианырзызырға, 150 дақьа иқаз анапылағыратә журнал «Арғаш» ианырцент. Ашытхы ари ажурнал редақторс саман, Москва-ка аттарахы ссаанза. 0-номерк ұсыжыт. Ипсаң шкәакәахаант, ҳлитературатә хеилак хылагшра азиуан апоет, аттарауағ Владимир Платон-ипа Аңқәаб. Сара иахъын-заздыруа, иахъагыы дықамзар қалап ртсағық, аағасық Владимир Платон-ипа Аңқәаб иақара астуденттәа ирзааигәаз, икәалкәало ирыштыға, аңсуара рылазаағоз. Үи дпатриот дуун. Аңсни аңсуа жәлари рзы, исахъаркшәа иүхәозар, дымлак-әакжакәа азыршы дзаагылон, ихы-ипсы деигзомызд. Ақырнты аңсуаа раҳь иқартцоз ақығәтәра қылхәаптәарада ихшығ дахнахуан, деиланагон. Убысқан иқаз атагылазаашъя инагзаны иаадыруазарц итахын, ҳхы-ҳаңсы итегалан иҳаиқәон Аңсны ахақәнтрей ахыпшымреи рзы ақәпара, ағагылара ҳазыхиа-зарц, аңсуара ҳалазаарц ухәа убас итегеси. Даеағзәы иғәы иалсыр ңтакым, аха иқалап иара иахъагыы итацәйзар ауниверситет аётәи аңсуа ғар рығонуцқа Владимир Платон-ипа иааникылоз атып...

Ҳартдағы, ҳпоет, ҳтарауағ 50 шықәса анихытуаз, иқыта гәакъя Хәағт абжъаратә школ (уажәи иара ихъз зху) ақны из-гәартеит. Истуденттәа имшира идныхәалараз ҳнеира даара деигәрырғеит.

Ан лыхшара еилыхны илбараҳа, саргы шәкәышөсөк иаҳабала аңсуа литература иаку доуҳатә малны сахәапшуюит. Ус анақәха, уи аматқа азызуа, изырәио, еихаҳая ҳашәкәышөсөцә – ҳмилаң ахаңра исахъаркны иаазырпшуа, ҳбызшәа аиқәрыхашөсөә – ихәычы-иду иқартдо зегъы ҳатыр сызырықәуп, исзааигәоуп. Аха абри хадаратәла абас шакәугұбы, қыдала бзиа избо, анырра сывзто, ақазара амаңа зәйстцаауа ықоуп. Убарт иреиуоуп: Баграт Шыныңқәба, Алықьса Гогәуа, Алықьса ҆иенія, ҆иума Ахәба, Витали Амаршыан, Таиф Аңьба, Рушьбен Смыр...

Аңсуа литература аклассикцәа иштәртәз атрадициа еихаҳая иааяа ҳаамтазтәи ашәкәышөсөцәа (ағарғы убрахъ инарылатсаны) ҳсаҳъаркыратә жәа тәқылагы формалагы игәүлтәааны – иаҳа атқыс уатқыа еиғъхо – пхъақа ишырго (атыхәтәантәи аамтазы акыр аудафрақәеи атагәтасрақәеи ирыниазаргы) сара ағера згоит саңымғашшо. Ари аздаа-рағ изақаразаалак гәкаждыр сымам, исныпшум. Абри сых-шығозцара артабыргуеит Асовет Ендгыла еилаҳаинжытеи, ақыр-туа мпыңцахалағыа ҳаңсадғыыл гәакъа Аңсны иқәахцеинжытеи итыңхъоу, акынпхъ збахъоу (зегъытәкъа ракәымзарты рғы-рак) ашәкәәеи, алитетературатцаареи, акритикиеи ирызку аусум-тақәа. Убарт уажәы арақа реиқәыпхъаңзара салагом, избанзар, иазықатцуо (иқоу зымбо, иқәнүзшо ракәым ара зызбахә сымоу) архыағ идыруеит ҳәа сғәы иаанагоит.

Сырғиаратә «лабораториаз» убри ауп исхәо: ағора, ағада ишазгәа то еиғш, поэзиала салагеит. 25 шықаса схыңдаңза иаазығхъаң ажәенираалақәа ғырхәала издыруеит. Амала уи сырғиаратә усура – ажәенираалақәа раптәра иазеиғъ,

иазеңдәу суздыруам. Апрозатә ғымтақәа рхы скит ажәбжы «Саб» ала. Еңтаршәа иүхәозар, сара уажәы апоезиагы апразагы ешьеи ехәшьеи реиңш исзығоуп. Ҳәарада, апоезиа ахатә қыдарақәа амоуп, алеишәагы цәгъоуп, зны-зынла иңәләшәраха ианаалик, амәа сыйқазаргы изғыр акәхойт. Схыс-сыйхыш ғызыз, исгәапхаз соунаштыум, сеңқәпах сакуент. Апроза атәы зынза аәекуп, уартөоит, уартаслымуент, инагзаны «камартхә» қаутсаанза уаштызом. Иарбан ғымтазаалакгы афра саналаго рапхьатәи аңаңәақәа есымша схы итоуп. – Егырахь, сажәбжықәагы сповестқәагыры фора саналаго, урт иахынцәо, композициала рхы ахьеңкәирхәало суздырзом. Уи ағымта ағырханаңа ғыңғазара ахтысқәа ирыңы аңашы (ағымтағы ишаарпшы ала) иадхәалоуп.

Ашәкәйесөңдәа зегбы реиңш ағымта алагара (ихәычы иду) сцәуадафуп, аха нас садымтәалар зымуа мчык сакуент: «утәа, уфла» ҳәа. Үсқан сыйкәша-мықәша икоу акгы збом, абни сыйзғу ада.

Саб Ианкәа сышхәычыз акы сыйфуашәа аниба, деңгәйрғеент, избанзар алитетатура иатсанакуаз идыруан. Убри ақнтытә заа аредақциақәа ракх ихата сиғон, акыныңхразы акәымкәа, рапхъа изығуаз ажәенираала хәыңқәа акыр иаңсоу иаңсаму еиликаарц, ибзиаз акы ғылазар, иркыңхырғы цәгъа ибомызт. Ажурнал «Алашарағ» сажәенираалақәа рапхъаза акәны акыныңх анырба, сышәкәы ҭыңыз ақара деңгәйрғеент. Уи сара еиҳагы ағразы ағәалақара снатон. Сәғи абаауент саб сышәкәә пшыба рұтыңра аbara дахъахаанхаз. Сан лакәзар, ажәала акгы лхәомызт, аха лхы-лғыи ианыңшуан, сғымта ғыңк

тыңчны ианылбалак, «уан дукәыхшоуп!» – ләөон. Үрт ажәақәа ирхәон ан зақа ддиргәйрғоз.

Сани саби рдумеи рыпсаһыз аахыс сөымтак, сышәкәык ұтыңыр, рапхъа сыбла ихғылоит урт рхағсаһъа лашақәа, нас «Амға бзия уқәуп ҳацкәын, ари нахысгы Аңцәа ду уирманшәалааит!» – ҳәа рхәоушәа сахауеит. Арт ажәақәа сара сдырғәтәоит, стакпхықерагы ҳараркуеит».

Сара пхъафық, критикк иаҳасабала аханатә срызғелымхәуп, иғәцарапны срыпхъоит апсуа литература ғың иацагылоу апоеңәеи апразаңкәәи рфыимтакәа. Избанзар, урт роуп ҳса-хъаркыратә литература пхъақатәи аразкы знапы иану, псыс иаҳоу.

Изысымхәари, иажәамыцхәуп ҳәағыы сғәы иаанагом, исылшо ахәыңы ала срыхцәажәоит, ҳапхъағәа рәғи изырызгоит, ирыгу-ирыйзбуогы кыр ығазар, савымскәа иаз-гәастоит пхъақатәи рырғиаратә ус үзара акыр иаҳөзар ҳәа, тәык аламтакәа. Җабыргуп, зғымтакәа срыпхъахъоу, аха ажәа ғәандак рыххәаарағы сыйхымзац раңағуп. Ус еснаты ҭцағық иаҳасабала сғәы итхоит, уимоу, исуалны иқасымтазшәа збоит. Уи схәеит ҳәа амилағ литература иала-нагалоу ағымтакәа (уажәы зызбахә сымоу ғың ицәыртца ртәоуп) зегъы рыхцәажәара азәғыы илшом. Академик Хәыхәйт Бәжәбә ишихәаз еиңш, арақа иаҭахуп акритикцәа рколлективтә мчы.

Сыззааниа, Анатоли Лагәлаа иғымтакәа рапхъа ихата дызбеит, нас ауп ҳанеибадыр иажәенираалақәеи, иажәабжы-қәеи, сареи. Ианцәырызгах, исхәап дахызызбазгы. Өнак агазет

«Аңсны Қапшы» ақултүреи абзазареирықеша акабинет ақыны ҳаштәаз (ақеша аиҳабыс даман Москва А. М. Горки ихъз зху алитетуратә институт иалган иааз, абағатәра змаз апоет Геннади Аламиа) даағналейт аинтеллигент-цәа зхаз хата еинаалак, ихы-иөләш лашаңа, диңүн қәйен қәйіпшәзак дытқарышкәаңа, дтаха-тыңъаңа, архашаңхатцарапар ихы-иөләш иқәнү. Аредакция иаңаң асас Ианкәа Лагәлаа иакәын, иңиз ахәыңғы – иахъа еиңдердүруа апоет Анатоли Лагәлаа иоуп. Нас ҳанеибадыр иҳаңхәеит абын диман Баграт иөләш дшықаз, иажәенираалақәаңа дышрыхәәпшыз, дышрыпхыз, нас агаңет «Аңсны Қапшы» ақултүра ақәшағы идирба ҳәа дшааиштыз. Ҳара ҳәәи иахәеит (ус абын иқанат) ажәенираалақәа иғуеит ҳәа абын ахәыңғы диман дахъааз. Урт ажәенираалақәа аус рыйдуланы акыпхы изирихеит ақеша аиҳабы, аха ирмыштит аредколлегиағы, ажурнал «Амцабз» ахъ иғаит, макъана дхәыңуп ҳәа «цыфас» инаңданы. Атағ хәыңы сажәенираалақәа акыпхы рбоит ҳәа дыпшызар ақәхарын, аха...

Абри ашытакъ шықәсык анты Анатоли Лагәлаа иажәенираалақәа акыпхы ағы иубо иалагеит. Үи атәи ағада иҳаңуп, арақа уаҳа алалара атахъзам. Зегъы зхысқәаая, убри нахыс агаңетқәеи ажурналқәеи ирнылаз үи иғымтәқәа срыпхон исгәарпханы, избанзар урт рөлө избон ааскъатәи абиңара дреиуаны абағатәра змаз апоет, апрозаик хлитературағ дышцәириң. Ари змилағ литература зтаху дзеигәйртго акоуп. Изыхъказаалак иахъауажәраанзагы Анатоли Лагәлаа изкны статиак (ихәыңы-иду) иахъысзымғызыз сгәи иалан...

Сара стемағы уажәазы обиект хадас исымоу Анатоли Лагәлаа ишәкәй «Амш хәашықә цеит...» иану ажәенираалақәа рыхцәажәара ауп. Ииашоуп, уи Д. И. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынтырратә премия далауреаттарц иқәырғылоуп. Ҳпоет-цәа, ҳңтараая азәырғы изыңсоу ала иахцәажәеит. Убарт иреиуюп Терент Җания «Хәыңра пшуп нахъхи хара» (ажурнал «Алашара» № 3, 2010 ш.); Сергеи Зыхаба «Иңдиу ахатә бжыы имоуп» (агазет «Аңсны» №79, 2010 ш.), Сергеи Ағындиа «Амшын дүззепш дыңқәқәырғонит» (агазет «Еңәаңбаа», № 7-8, 2010 ш.) ристатиақәа. Абағатәра еицамк змоу апоет Рауль Лашәриа иакәзар, днагәылаланы, икритикатә хшығоззарақәа ғырпышыла иртәбыргуа, логикала ишъақәырғәтә, анализ рыйза, итидааует апоет Анатоли Лагәлаа илириката рәниамтақәа (заатәиқәагы нарыйцданы) «Ашъхыңқәа ирызнымкыло аччапшь» ҳәа хыс измоу астатағы . Ииашоуп, арақа астата автор апоет ипрозагы (раңақ даламлакәа) иамоу, излеибарку ахаташыатә қазшықәа рчыдарақәа азгәеиттеит, атабыргхата аблакәа уртартпуша.

Сара сгәанала, апоет апоет данихцәажәо, ифымтақәа анеилирго, иқалап акритики алитетуратцаафи ратқысгы дара-дара еиҳа еилибакааузар, ирыгу-ирыйбзоу рбартазар. Изхысқәаая, абри ағыза ахшығоззара снағеит апоет Анатоли Лагәлаа ипоезиатә рәниамтақәа ирызку апоет Рауль Лашәриа истата «Ашъхыңқәа ирызнымкыло аччапшь» санағхья. Абратцәкъа исхәоит заға ибзинааз, хәартара алааз, арт хлитературатә критика заға иарлахғөйхрэз апоетцәа (апро-зиикцәагы атсанакуеит) рөвіззәа рөымтақәа, ғың итыцуа

ашәкәкә, дараapoетцә ах҃әажәозар, иагу-иабзоу рхәозар. Ари, сара иахынзаздыруа, амилат литературақә зегыры фәни итрадицианы икоуп, аартра дук қасымцеит. Амала, абри алитетуратә қыабз (атрадиция ҳәа азүхәаргы ауеит) ҳара хлитературағы инагжаны изышшықәымгылац, изыхъказаалак иуарла-шәарлоуп.

Еилкаауп, apoетцә, апразаикцә зегытәкьа (В. Г. Белински апоезия ақазара хкәа зегыры иреиҳауп, apoет арәиара иацанакуа ажанркәа имчрыкәхонит ҳәа ихәазаргы), иқалап уи рымч ақәымхозар, настыры акритикцәен алитетуратцаафцәен рус ахалагалара ртахым, иахұсым, ҳара ҳтәйтәкьа асахъар-кыратә ғымтақәа рырәиара ауп ҳәа иахәапшузазар. Уигыр ухағы иааумгаша акы ақәзам...

Зылаңш тару, хлитература зда ихәартам архыағ иғәаимтарц залшом Анатоли Лагәлаа ипоезия азыхы ахы анытнах инаркны, ахатә хаेरа – арәиаратә қәреи апышәареи ишыртымсызызгы – шамаз. Аха убри инаваргыланы, иаапшуеит даеа ганкгы. Уи убри ауп: – Анатоли Лагәлаа илирика адәышкәағыз ахала-апсала иқәымиаант, apoетцә зегыры рәкны ишапу еипш, аныппа азтаз, апоезия амаза адунеи ашта дтазырпшыз афакторкәа мачзам. Урт апсабара инағаз, Аңдәа илеитказ абағатәра иарғажәғаны иавагылент. Иарбанқәоу дара? Сара стак абас икоуп: (Иқалап уи ихатагы дақәашақатымзаргы, даеакала дахәапшузазаргы...) зегыры рапхъаңагы apoет илирика псыс иахоугы дахъиз, дахъаңаз «ипсадгылы хәйчи» иқәибааз (ихата ихы идыруа данықала нахыс) дызлахәиз, дызлагылаз апстазаара иацаз идоухатә псымчхареи алакә-цәа зху ашьха

қыңта аңсабара ссири. Урт ихәйчратә дунеи ақнытә ағ-факторк роуп адуюх аштах имфа зырхаз. Арт аңыдарақәа ашәкәи инапы иакаанза иңәйртцит, ихы-ипсы иалалон хәйцы-хәйчла. Уи анағсан – ихадарахаз – ипсадғыли, ижәлари, ибызшәеи бзия изырбашаз, изааигәан иқазташаз иаҳаяуз ажәйтә ажәабжықәеи, ахәамтәқәеи, аепосқәеи – «Нарттаа дүкәеи Абрыскыли» – ирызкыз роуп. Абартқәа зегын еиңасчәоит – ағны, – ашәкәи ақынза – иаҳаяуз ажәабжықәа идырғыхон изғыдаz ашьха ҹәенін хәйцы идунеи.

Ашкол ахъ данца, ашәкәи архъара (аттара) даналага, уи ихәйчытә дунеи иатәыз ахсаала аеенітакрахъ ахы анарха, иибози, иаҳаязи, дзыпхъози еиңерпшын дрызхәйциуда лагеит. Иагъа уамхәан, аттара, ашәкәи арыпхъара дара ртәи Қартцон, рыштықәа нрыжкуан. Насгын машәыршақә ақәзам абжъбатәи акласс инаркны ажәенинраалақәа рыйфа дзалағазгы.

Хыхъ зыζбахә ххәаз Рауль Лашәрия истатиаңы икоуп абас еиңш хшығозцарап: дзеиуада, дызтәыда, зырра имада Анатоли Лагәлаа? – ҳәа азтцаара ахықәгылоу, инагзаны атак қамтәкәа, инықәырсәа иғалайршәоит Баграт Шынқәба, Алықьса Ҷуения, Чичико Ҷыонуа, Заур Кәарчиа ухәа, Анатоли Лагәлаа иқыңта иалиааз рыхъзқәа. Уи ус баша иауенқәиңпхъазах урт атцеңәа рыхъзқәа. Избан ақәзар, абри афактгы уи заанаңгы ныррак инамтар ауамызт. Нас ишнеиуаз ипоэзия ахы анакуаз идунеи зырғыхаз роуп ухәар ауеит. Арақа Рауль Лашәрия инықәырпшшәа иихәаз ахшығозцара иашоуп. Аха апоет итәымтә дантагыла ихазы иихәаз (ағада зыζбахә сымаз ҳаицәажәарағ ишьақәиңрәғәоит ҹыдала бзия иибо, зырра

имоу иахъагы изто Баграт Шынықәба, Алықьса Гогәуа, Алықьса Җъения, Җуума Аҳәба, Таиф Аңыба, Рушьбен Смыр роуп ҳәа. Ари апоет ирғиаратә дунеиз иихәз ауп, насгы иара иақара издыруада знырра имоу! Аха ипоезиатә, ипрозатә рғиамтақәа ҳнаргәылапшыр, итахъаар аиғырпшратә метод ала, усқан иаабоит знырра имоу, аңсуа поетцәа рнағсангыры ишыкоу. Ари аңәафа ицәгьюуп ҳәа акәым сара ара изысҗәо. Уи афакт иаҳәоит аңсуа поет адунеи иадыруа аклассикцәа рғымтақәа шидыруа, доухала дышдырбеиоу, ихадаратәни изгәоуташа урт рөказара амазакәа шырғиццаауа, ҹыдала ажәенираалақәа реиғартәыша аформақәа. Араҝа Anatoli Lagela идоуҳатә дунеиағ «имлагакәа», имилат цәа ахамтақәа, уи агәенисрала имырхакәа акгыры идиқылајом. Икәзароуп зегърапхъаза ирғиаратә хәєра.

Абри аззаараз академик Зураб Җыапуа ифуеит: «Уи ипоетикағы ицәйрікъя-цәйрасуа иубоит еиуеиңшым (европатәи, мрагыларатәи, мрағашәаратәи үхәа) апоезиатә цәаҳәақәа, аформақәа. Ихадароу, апоет, дзызхъаңшуазаалакгыры, ирғиамтақәа иара ихатә цәафа риトイт, иажәенираалақәа аңсуа цәа рхоуп. Иара ицәажәаша, ихәоуеиғартәыша рныңшвеит ».

Анатоли Лагәлаа знырра имоу (иара ихәан еиңш, кыр изто) аңсуа поетцәа рнағсангыры, ирацәамзаргыры, икоуп егъырт амилат поетцәагыры. Урт рөказара ду иацоу амаза еснагъ аилкаара, адирра даштыоуп ирғиарағы ицхраартә еиңш. Аформа аганахъала жәынгы-ғангыры алитетуратағы икоуп ақазара ақазара иетцаара иқъабзны. Анатоли Лагәлаа итәи ҳәөзар, ажәенираала аформа аганахъала анырра изтаз атәым

поетцә дреиуоуп И. А. Бродски. Ишдыру еиپш, уи абағатәра змаз совет поетын, амала акоммунистцә ридеология змаабуаз азәй иакәын, еснагъ гәрамгарыла икылпш-кылзырғуаз КГБ-аа иштән. Хыхъ исхәаз ахшысәдак артабыргразы иаазгойт өйрәпштәис ө-жәеинраалак. Зны иара Иосиф Бродски, нас Анатоли Лагәлаа:

Мимо ристалищ, капищ,
 Мимо храмов и баров,
 Мимо раскошных кладбищ,
 Мимо больших базаров,
 Мира и горя мимо,
 Мимо Мекки и Рима,
 Синим солнцем палимы,
 Иду по земле пилигримы...

Ажәеинралаа «Пилигримы»

Уажәы апоет Анатоли Лагәлаа иажәеинраала «Бымнеизеит, бымнеизеит» ақнитә иаагап:

Бымнеизеит, бымнеизеит,
 Бымнеизеит шылжы.
 Сгәатеизеит, сгәатеизеит,
 Исмеизеит быбжы...
 Бысмеигзеит, бысмеигзеит,
 Сааныжыны бцаазеит.
 Амш цәгъагъ иарғеөзеит,
 Зынза сбаазазеит.

Арт ажәенинраалақәа тәкылеи иқәдүргүло аздаарапқәеи хаз-хазуп, еиқәғиртуа ҳәа ићазам. Аңсуа поет Анатоли Лагәлаа иажәенинраалағ даабоит абзиабара иаблыз лирикатә (автор иакәзаргы митәйк ицъаушьо ићазам) фырхатқақ ихағсахья. Егни, Иосиф Бродски иажәенинраала ақәзар, Меккаға ныҳәара зымә хоу, згәры қаҳау аматанеиғ ихағсахья. Ара аныппа ахыықоу ажәенинраала аиғқаашья аформағы ауп. Анатоли Лагәлаа И. Бродски ипоезиатә цәаҳәақәа угәлазыршәо ажә артәарағы иахъеиңшу ишътрақәло ажәақәа, ацәаҳәақәа лассылассы иахъупыло ауп.

Ииашоуп, ажәақәа, ацәаҳәақәа реишштрақәларақәа ҳара иаабоит аңсуа жәлар рпоезиатә ҳәамтақәа рұғбы. Уи ҳапсуга поетцәа азәрыфы ртрадициағны еиңш, ихы иαιрхәоит Анатоли Лагәлаа ипоезиатә рәниамтақәа рәғы. Уи атәи зынза ииашаны изағеенеит академик Зураб Ҷыапуа: «Атрадициа фольклортә пластикеи алітрутуратә лирика апластикеи қазарала еиласоуп, еиғыбаауп апоет илирикағы ҳәа. Аха убас шакәугызы уи изақарааалак ипүрхагам ақазаақәа рәғыпшра, настыры ирғиарағы ахы архәара аүс ағы».

Иаагап Рауль Лашәрия ићайти дәлелде азгәағызы: Анатоли Лагәлаа «иажәенинраалақәа рәғы ұьара-ұьара Роберт Биорнс, Ҳайнрих Ҳайнне, Александр Фет ухәа апоетцәа дүқәа угәлайршәоит.

Ари ахшығозцара акритик иртабыргуеит Роберт Биорнс ифырхатца Фридли ихағсахья убла ихзыргүло ажәенинраала «Үрт аблакәа»рыла. Аха иаагиз ағырпштәи өңнүхәоуп ҳәа ипхъязом, уимоу, игәадуроуп, апоет адунеитә литература илаңш шахъзо ҳнарбоит ҳәа дахәаңшуюеит. Ус иагыықоуп иара.

Ашәкәй «Амш хәашьқәа цеит...» уафрас иазхәыңны иап-хью имбарц залшом (хәарада уаанза, итыңхью ишәкәа – раңхъајатәи ипоезия еизга «Үрт аблакәа» инадыркны дрып-хъаһазар) Анатоли Лагәлаа поетк иаҳасабала инапқазара акырза ишазхәзығыз, илирикатә пәзазарағы адац-пашәкәа шарцаулаz, иштәнахыз аprobлемақәа ауаажәларрағы ишактултәү, иахъатәи ауағы идунеихәапшра даөазны еипшымкәа афилософиятә зтаарақәа ишырхұысуа, ишрықәенатуа, асовет аамта ианасакъаҳымтазтәи ауағы, акоммунизм лаша идеалс измаз хәыциралеi, хықәкылеi, гәазылхәарылеi акырза дышиеипшым, аамтейкәшара ахатә закәан еиуашәарақәа пұқаптәак еипш ишцәырнагаз ухәа жәпакы.

Хазхаанхаз абарт атоурыхтә еитакрақәа – Аңсны ақыртуа фашисттәа рықәтпра, ҳмилат наζаза ахы иақәиңны, ихъыпшым ҳәынтқарраны ақазаара, аибашыра иаҳхаагаз аахыстәи имариам ҳаптазара иаҳылтца ақыбазыбықәа, ҳапсадгъыли, ҳажәлари, ҳбызшәеi рлахынта ахзызаара, азхәыцира, урт рзы еснагы агәаенанызаара шағаху ухәа иреипшқәоу азтаарақәа иғәырхұытхытгаха иубоит ҳзыхцәажәо ашәкәй иагәйлуоу ажәенираалақәа рөы.

Анатоли Лагәлаа ипозиатә рәниамтәқәа (ипрозатә пәзамтәқәагы атсанакуеит) аханатә изғыданы, рдоухатә псымчхара ғәгәаны ауп архыағ иашта «Уа мшыбзиақәа!» ҳәа ала-ағы хтны ишталаз. Уи ипоезия анқәиңшызгыы, атәымтә иантагылоугыы иамоуп ирзеиپшу қашшыа ҹыдак – агәкамхара, ари адунеиағ апқазаара түхәаптәара шамам ала ахәапшра. Апоети илирикатә фырхатәи ҳаптазара мшынцас еилашуа атәага-

шоуреи акырғыара идырблағызаргы, аңсреи абзареи рұқаақәа ауадыхә еипш ирыдигәтәлазаргы, аибашыра, ахтәара, абылра, аңсра аbla акырынтә итаңшызаргы – ахеікәрыхаразы ақәпара аңхъа идыргылон ақнитә аиааирагы агәра ргон. Абри ауп апоет илирика аоптимизм ғәғәа атсаны иқазтаз.

Аха убри инаваргыланы Анатоли Лагәлаа ипоезиатә рәниам-тақәа рәғы зсахъа тихуа, зыңстазара аайрпшуа илирикатә фырыхацәа («Сара»-гыы убрахь днарылатцаны) Қыбазыба змам, гәақтәақра мбаζакәа, ирыхтнымхъааζакәа ари иуаароу адунеиағ ибылдахәа-былдачо иқәу ауракәхү! Убри имариам ҳашәкәыфы Ҷұума Ахәба апышәара ду аамта ҳәа ззихәаз, изхызгаз, иахаану роуп. Еиҳараζак урт ауаа – апоет илирикатә фырыхацәа – ҳара иназа-ааζаны иаабоит аизга «Амш хәашь-қәа цеит...» ақны. Ааи, жәынгыы-ғанғыы аңстазаараз ақәпара ауағы дарғәтәоит, настыры дуағытәйсансы адғылы иқәзаара агәа-хәара инағоит. Ахеікәрыхаразы ақәпара злымшо аңсабарагы дағахым. Ус икоуп аңстазара адиялектика.

Ҳзыхцәажәо ашәкәы арахәың қапшь еипш иагәйлсны ицоит аңсуа жәлар ыңсадғыл ашқа ирымо абзиабара ду. Уи иацанакуеит: ахақеитра, ахыпшымра, ағиара, адоуҳатә культура атрибутқәа – абызшәа, алитетура, ақазара, атоурых, ацарадырра ухәа иреипшқәоу. Абартқәа зегъы рәғы, шамахамзар, даабоит зыңсадғыл азы згәы былуа, уи ахъаа зхъаау, агәирға згәирғоу, пхъақатәи алахынцазы иғәатеиua абри адғылы апшәма – аңсуа. Уи ихағсахъа Рауль Лашәрия иажәақәа маңқ иңсахны иұхәозар, илаша-кеиқеиуеит, угәағы иаанхонит милағ гәадураки гәбылраки рыңцы.

Анатоли Лагәлаа илирика акомпозиция аганахъала академик Зураб Җыапуа ишихәаз еиңш, иажәенираалақәа еихушар ћалоит хәнды: зфабула неитцыху, зфабула ааркьяғу, афабула змам алирикатә сахыақәа. Убарт ркатегориах иушьар аует, рхыпхъаҙара мачзаргы, алирикатә фырхатда дызмам апеизажтә жәенираалақәагы.

Аизга «Амш хәашьқәа цеит...» аатуеит «Аңсны азықәан...» захъзу ажәенираала ала. Уи изкуп Аңсны ахада Сергей Уасил-ипа Багаңшь. Апоет иажәенираалағ ауаажәлларратә тәкы змоу пафос ҳаракыла иаҳирбонит Аңсны ғапхъа ашәарта иантағыла – Кәыидры аиғхая бүйарла еиқәныхы итәгәигәыз ақыртуға фашист дантцатәха ҳтәйла ахада С. У. Багаңшь иааирпәшит аполитикатә ќәығара ду. Уи ибзоураны псытбарада ахы иақәитхеит ҳапсадгыл атып ссирикәа руак – Кәыдырта. Автор илшеит, атема апублицистикатә цәаҳә шахубауагы, алиризм ағәйлжкуа ажәлари рхадеи рхәесахъа аарпшра.

Абар ағырпәштә, ажәлар рсахъа штихуа:

Идәйкәләеит уа ачкәйнцәа еижәхыслан,
Инүкыло дарбан, мшәа ара?!
Ақәарацчениш, азиасқәа ирырсуан,
Ипжәатәкъама ажәлар ытры?.. (ад.17)

Абар Аңсны ахада дшаабо:

Ус дцәиртцит, урт ҳахәрақәа зныруаз,
Дхәычаахыс урт ҳхъаақәа злаөхъаз.

Уа ҳажәлар қызы-қызыза иануазыруаз,
Ргәйрәфә-мца зыңрасны ибылхъаз...(ад.17)

Анағсанғы: «Уа ҳалигент аибашьрашоура, уи икаимтәеит ҳажәлар ршъя».

Ағымта хәйцы иаҳәоит ҳажәлар рғылара, Ағсны ахада икәйігоу политикала Урыстәыла иңирхырааны (тоуп, уи ажәенираалағ иаартны ихәам) Кәыйдырта ахы ишақәитхаз. Ари табыргыха тоуп.

Пхъағыкъы дубап, Ағсны ахада Сергеи Багапш ажәенираала изкра (атема атоурыхтә тәкы ихағы иаамгазакә) аба-тыхыз ҳәа зәозгъы. Ақы, апоет азин имоуп иитаху, игәапхаз атема иалхны ағымта аптара. Ус икоуп алитетатура ршаз аахыс. Абра иғыңу ҳәа акғыы ықағам. Анатоли Лагелаагыы иажәенираала иқалаз ахтыс ду инағаз ағалақара иаҳылтцны, настың үәнныррала иаптоуп акоуп. Амуза цәйрызго аңаңнырра ауп апоезия псыс иаҳоу. Иzzымдыруада үәнныррада ажәенираала иаша шзымиу! Әбагы, иапсоу ажәлар рхада ажәа изкра ари мәққақъарам, иатаху акоуп. Ағсуаа ашәкәысона анҳамамыз ажәйтәгъы рәғапыцтә ҳәмтәкәа рөы зыңсадғылы зыжәлари рыхчарағы ағырхатцара аазырпшуаз, зхы рықәйиз-таз атәицәа гәымшәақәа ражәа, рашәа рзырымкуаз – шықа-тәарада Кәыйдырта атарцәра – фырхатцарами! Ф-куплетк икоуп ажәенираала дзахаабаарызеи?! Еиҳау асаҳаркыратә рәниамта данаңсоу аамтазы.

Ииашоуп, акоммунистцәа рхан Сталин ихатара күлт иақәйізбейт, настың атоурых зырғио ахатара акәым, ажә-

лар роуп ҳәагы аңыртсеит. Аха ажәлар раңхыагылағ (амала уи зегы ирылшом, ирлахынцахом) итыңгы иаргы ҳатыр еснагы ирықәзароуп, атәйлағы ахәынҭқарратә леишәа итышәынтаалан иқаларц азықәан. Зхәынҭқар пату иқәзымдаз ажәлар, тағызаа реиңш рхәоу еиқәымшәо, еихамтցыло иқалоит.

Абри аганахъ ала уахәаңшуазаргы, Анатоли Лагәлаа иажәенираала «Аңсны азықәан...» аполитикатә тәкгыы амоуп, иағұдааша ықоуп. Арақа С. У. Багапшь ихатара маңара акәзам иқоу, итегұы хара ипшүеит.

Ашәкәы «Амш хәашықәа цеит...» академик Зураб Җапуа зынза ииашан ишазгәеитәс еиңш, иубоиту илирика еиҳа-еиха аешартсауло, ашыаудын еиңш, амтәйжәфәқә шеитңахуа. Аизга иану арғиамтақәа ртематикатә еилазаашығы апыйжәара рымоуп архыағыз еснагы зәлымхара ззыруа афилософиятә гәтәхәыцракәеи абзиабареи ирхыләниауа ажәенираалақәа. Имаңым аграждантаи апеизажтәи лирика иатәу апцамтақәагы. Иқоуп иара убас, рхыпхызарғы маңзам азкратә, ахъзынғыларатә жәенираалақәагы.

Абартқәа зегы заатәи илирикағы (ұзынхәажәо ашәкәы ақны еиңш, иғәылтәааны ақәымзаргы) рыеңәырыргахъан, еитарсшәа иүхәозар, изғыдаz, азхара-зығъара зылшоз аманхә-тақәа ылыргахъан. Үрт итәғәырғыс аманхәтақәа роуп Анатоли Лагәлаа илирика амекак зыртбааз, адуюхатә псымчхара зыртәгәаз, апстазаарағы ихадароу азтазаракәа изырхысуа.

Апоет иажәенираалақәа (изызқызаалакгы) ихы-ипсі иалхуп, иғәенира ргәенисроуп, иара ипстазара рыпстазаароуп. Аха

Иңсадғыл гәакъеи уи зұрынғы апшамен ирызку уи зында даға «итсау» псық рхоуп, ихәажжаға узырпх мцак рытуп имыңдағоз. Ұс шакәу зәдо ажәенираалақауп: «Аңсуа», «Ажәак», «Аңсныға шәеиха!», «Аңха агәта ҳааихеит», «Марттәи ахәыцрақәа», «Уи ҳа ҳшьала иаҳқәабеит», «Сәғә зласырттыңчри?..», «Игәбылра иңтарымтәйт...», «Ххырпар» үхәа убас итегес.

Афада еиқәисыпхъағаз ажәенираалақәа рөғи автор Қазарыла илшеит апсадғыли ажәлари ртоурыхтә лахынца апхъағ ғонуджқала инырыртә ҳазтагылоуи уаттәтәи амши еиғырпшны дрызхәйциртә еиңш ақатцара. Убарт рахтә истахуп ағымта «Аңсуа» ишенибгou иаазгарц, избанзар сара иаҳысқәаая аткыс иара иҳанахәоит аңсуа иқашшы: аибашьрағ иғәғәоу, иғәымшәара, ичхара, ағәырға ағамтара, ижәлари иңсадғыли гәйик-псықала дышырзықоу үхәа итегес ихаташшыатә қазшықәа.

Амаңәыс зысыз атәлеиңш дғылоуп,

Уи ибжа былны.

Рейхә ианшаартоу еитах дапхъагылоуп,

Дцоит ирдыйдны...

Абаҳә дағызыоуп, уи деилағаахуп,

Уи «дәғыбгазом»...

Аха дангәйрғо иара илактахая,

Дышқыиоу аззазом...

Макъанагъ драхатны, ихы ықәтданы дмыңдаң,

Амцаңш икуп.

Дылом дшаҳатны, идәйқәло ҳәимызтәарц,
Ихымта иағакуп.

Ҳашъхақәа ирдыреит, ҳарғашқәа ирдыреит,
Уи дзыхъяхью.

Игәримуеит, игәримуеит, амшын дугы гәримуеит,
Ибжа зфахью...

Иабааго уи имчқәа, иабааго илшара, –
Уи дағақзоуп...

Ҳапсадгыл дағызоуп, ишицәүзхьюугы ишара,
Иара дығәгәззоуп...

Апоет аңсау ихаташьатә ńазшыақәа: ичхара, иғәғәара, иғәымшәара, ипсадгыл абзиабара, уи ифилософиятә, илирикатә жәенинраалақәа жәпакы рөғи иаҳпылоит абырлаш еиپш иагәйлықчаая. Иаагап ғырпштәқәак: «Еиқәхеит ҳара ҳажәлар, иазымгаз ахымца, ахаҳә хышәашәа иазымчәаша шәынтә ирычхажьеит»; «Иахъа амра хаңа ианаҳзыпхо, иахъа аблға аныхту ҳара ҳажәған, псрға ақәзам урт ҳхыирпәр иртынхо, рхатцара, руафора, раләа!..»; «Илыдымхалт лыжәлар ршъа, дхыркәақәо илхәомызт ауаз. Ағеғаҳәа дбылуан са саҳәшья, Ҳапсадгыл ду амца анакуаз...» (Апоет зызбахә имоу Саида Дел-пұла лоуп); «Ҳарт ҳашъхақәа ҳрықәуп, ҳузшызом, ҳарт ҳарғашқәа ҳрықәуп, ҳатрысуеит; Цәгъала иҳашытоу рғәырпса наజазом...» ухәа убас итегеси.

Абзиабара аңстазара ахатеиңш бзантцы иажәзом, аби-параңыпхъза иңәйрүеит, аңпыхәшә еиңш еибакуа. Али-тератураз уи ароль ҳаракжоуп – ахааңа ақенізде, аңә-нырра пха зхылтца, ауағы иғнүцқатәни идунеи зырлашо феноменны аханатә аахыс иаауеит. Адунеиаң дықам поетк, шәкәйшөфөк уи иазымшәхәзац. Акласикқа ракә саҳарьк итнаххьеит, иахнарбахъеит (ари апроцесс еиқәтәашшы ама-зам, ауағытәйшса ыңғызы тәнни адғыыл иқәнаты) абзиа-бара иағыгәхәауаз, насып знаңаз, уимоу, атрагедия зых-ғиааз ахағсахъақәа раңданы. Зегы ҳарқәатты маңара иаҳгалаҳаршәап Дездемонеи Отеллои, Нафии Мзаучи рхағсахъақәа. Абзиабара ауағы дшаҳаранакуа еиңш, ихшығ атқыс иңәннырра апсыры, ииаир, ҳәарада, анасып лаша аңынхәрас, амыждара, арыцхара ахылтыр ауеит. Убри ақынта, еиҳарал ағар рзы (иғарымғы ршыапы ианықәнақко ықоуп) абзиабара аура иағызоуп, «иағоу ағера ғәғәзароуп, изкугыы дығәғәзароуп», мамзар дканажуеит.

Ажәларгы зегы рұнны еиңш, аңсуағы абри ипшью аңә-нырраң ирымоуп рхатә қазшы, изныңшуа рдунеихәәпшы-шы. Ҳпоетқа, ҳапрозаңкқа рсаҳарькыратә ғымтақәа рәғы иаадырпшуа ахағсахъақәа, ҳажәлар ыламыс акодекс – аңсуара аңәа итәғжаны ахәақәа иртыйтца иқатоуп, ша-махазак акәымзар. Шамахазак зысқәо убри ауп, аасқыатәни абиңара иазку рғымтақәа рәғы иубоит иахырқьо, ҳапсуара иаңанамкуа, аңәннырра апсыжәара ахъарто амотивқәа. Иқалап иахъатәни ацивилизация иахылтца ағынглиятә закәанқәа иртәйшштроу асекс фильмқәеи асекс романқәеи рнырра

бааңсы иахъязар? Ари иахъатәи аңсұа литература атқаарағы ихадароу проблеманы іказар қалоит. Аха уи арақа иалатданы ҳзахцәажәом, хазы иззаатғылатәу зтаароуп ҳәа сахәапшуеит. Амала, акызатәык исхәо убри ауп, ауағы изы (амилаң зегзы азы) ипшіоу абри аңданырра – абзиабара ажәа сахъарқ азыз-куа (иажәенираалу ма, иажәабжүма, убас еғырт ажанрқәа рұғы) дарбанзаалакгұры ифырхатқа иага иңданырра мшынцас ихыңдыргы, зқышыңқасала еилағъахью имилаң акодекс аңсұара ахәа дахымсроуп, дәғанаңхәозароуп, ажәакала, аңәлашәара аарпштәуп ғонуцқала, адәахұыы икъантазза, матәа ашәзамкәа ақәымкәа.

Абриақара сзырхәаз Анатоли Лагәлаа уи абзиабара изку иажәенираалақәа (ұзынчәажәо ашәкәағы имачұзам), ағада исхәаз аңпныңхәа иатданакзом. Апоет абзиабара ашәа азиҳәоит, акы, ңаңданырра иашала, ңаала акәымкәа иаартны, даеакала иүхәозар, илирикатә фырхатқа – абзиабарағ ирыхтынхъаауа (агәырғара, агәырға, анасың аңыңқара, аманшәаламхара, ажәакала, аңстазарағы ишықоу) зегзы аарпшуп ңаңданырра таулала, логикала иртәбырғны. Әбагы, изақаразаалак аңсұара иақабзым акы ала иахыркъям, апхашыңқаттара ргәйлүйжжеит, шамахаңзак ақәымзар. Ииашоуп, аклассикқәа ишырхәахью еиңш, абзиабара иашатәкъя ақәра еилнахзом, аха уи аңданырра-пшыа – Аңқәа ду ҳамтас ауаатәығса ириңаз – еснагъ ағынкылара зтаху акоуп. Абзиабара ғас иамоу ахыбаара, еиҳарал үи антатғәыдоу, еғириахъ, абзиабареи ахыбаареи амши атхи реиңш еиңуп.

Уажәы хыһъ исхәаз ахшысқақ артабыргразы иаазгоит өйрпштәқәак (ахыцқәа иртәкны иазгәастоит урт аизга иану алирикатә жәеинраалақәа ирыңхъаҳью изгы имыцхәым).

Банызбоз сеидрума бзызхәыуаз.

Зны бшеишиенит, зны блахәит.

Сеидру үсқан шақа бхыңуаз,

Үсқан ибгаз сгәы мхынхәит!..

Арақа иаабоит абзиабара иатәнатәыз ртагылазаашь, нақ-аақгы «ирыңралаз амца» амчарағы шамоу, аңанырра иашагы ишахылтцуа. Ажәеинраалағ апхъағ ағера игоит урт рыйзиабара анасып шазыпшу.

Абзиабара аңстазаарағы ишықоу еиңш, еснагъ анасып лаша азшом, еиуеипшым амзызқәа ирыхъаны, иаҳҗәап, зны лара (аңғаб), ма иара (аңқәын) ихараны. Ус икоу абзиабара анасып азаагом – ағәрырға ахылтцеит. Урт рөзызцәа алирикатә фырхаңағы ҳара иаабоит Анатоли Лагәлаа абзиабара иазку иажәеинраалақәа рөы. Абар зыбзиабара атак змауз арпыс иуаз:

Бымнеизеит, бымнеизеит,

Бымнеизеит, сыйбжьеит.

Уи ҳаңғарғ бамеигзеит,

Амаакыра хәың птәеит...

Ариғъ итагылазаашь ағадатәи иатқысгы иуадағхеит, еицәахеит:

Лыбла мыччеит, имыччазеит,
 Лыбла мыччеит.
 Баша сыржьеит, сыржъазеит.
 Схынхәйр сыпхашъеит, сыпхашъеит.
 Мдиртас сылшьеит, сылшъазеит,
 Мдиртас сылшьеит.
 ...Ашә алыркзеит, иалыркзеит,
 Ашә алыркзеит!
 Атхгы мшаζеит, имшаζеит,
 Атхгы мшаζеит!..

Ишаабо еиңш, ари азәк изамуит, ҳәгениң, абзиабара аганан-
 хыала иқәлашьцеит. Аха автор ихарам, апстазарағ урт рәғызыцә
 аперсонажқәа ығазар!

Анатоли Лагәлаа абзиабара иазикыз иажәенираалақәа рөү
 дырышшәахәоит (зынасып зцымнығәаз шаҳпүлоугы) ағар
 рразқы лашахарц, иғиарц, ирызхазығъарц. Уи ауп идея хадас
 иргәйлсүа илирикатә пәтамтақәа рғыырак. Заңа ипстазаратәны
 иаарпшүзен абригъ:

Сишь, қамчыштыбжык саҳазшәа,
 Ҳашта дтапазшәа өуағ тұқыак.
 Зегыс срылкааны сибазшәа,
 Самхәағуандаз, сишь, гәйткәак...

Атх еғыагым, шыңа испыртцеит,
 Әынла уи иблакәа аашап-шапп!..

Сгәй дсыңәтыңуеит, сгәй дсыңәтыңуеит,
Уи дсыңәцозар – үьеи исыршап!..

Абри ажәенираала ихыршәйгәхә игәйлүршәан абзиабара итәхәахаа иамоу апхәизба қәйіпш лхағасахъ ахъанарапшуа анағсанғы, сара иатцызбаауеит даеа ҹидарақәакғы. Уи убри ауп – ҳпоетцә (хзыңцәажәо иабиңара иатсанакуа рыдагы) абзиабара иазку ражәенираалақәа рәғи фырхатца хаданы еснагы апышәара иманы даабоит «Иара». «Лара» есымша дыңцәыркөя-ааңәырасуа ауп дشاҳпұло. Иара абзиабара инаңаз амца ашоура – иңәанырра даргәтеиуазар, лышқа ихозар (уи ңабаратәуп, изықалазеи узхәом), избан «Ларгы» дзыргәтеиуа зылымхәара, мамзарғы, иара ибзиабара зын-загы лара дшамырғыхоз, акғы шылнамтаз ухәа иреиңш-қәоу. Сгәй иаанагоит абри ахшығозцара хлирикағы агәцаракра азузар иңәғьамызт ҳәа. Ас еипш аңәанырра еихарак ҳара иаабоит апоетцәа рәғи, апоетессаңаа рәғи акәымкәа.

Сыззааниуа, Анатоли Лагәлаа абри аганахъ имаурөхәаша ықоуп. Уи абзиабара анңәахәы зәааз илирикатә фырхаңәа – Иаргы Ларгы досу рхатә хаेरа рыманы иқатдоуп. Уи артабыргуеит хыихъ иаагаз аа-цәаҳәак иқоу ажәенираала.

«Шыңа сумыпқан!..» ажәенираалағ иаабо апхәизбагы абзиабара иткоураны изныруа, иахәаңшуа дреиуюп, настыры ахтыс зыхтынхъаауа лара лоуп. Истахуп ажәенираала ишеибгou иаазгарц:

Қәа мыжда, шыңа сумыпқан,
Ағынза снаζоит, акғы сыйым.

Амшраз сыңқыхәә сыркъан,
Анкьеиңш уажәштә сзыхып-хыпушам!..

Рыблақәә ҭыңуеит шьоукы,
Уаҳа изхәапшыша ак рымбазшәә;
«Дышәцәтыпрааит, амар҃ыа, дышәкы!»
Сжыапшқаны рутра-тшәә стазшәә!

Дара раҳәшьцәә рбалааит изакәқәоу,
Исхарои урт реипш схыркәыкәымзар!
Срыцуп са ссызцәә зхы зтәқәоу,
Азә иааигәа сыйнеири, дыстахымзар?!

Қәа мыжда, шытә сумыпћан,
Ағнынза снаزوит, акгыры сыйым.
Үстахуп ҳәа аниасхәа Елқан
Хағыараң сара сзыхәан – днасыпым!..

Ари атқәызба абзиабараңы илымоуп лхатә дунеихәапшра. Имачзам дызқәызбогы лықаша-мықаша илбо ақнытә. Аха ацәанырра цқыа бзиабараада ишзықамло, анасып шамоуда лдыруеит.

Абзиабара иазышәаҳәо ағара апсымчара, амагиатә мчы шамоу аазырпшуа ажәенинраалақәоуп: «Иахъада дсымбаңызт...», «Уақа башта сынтаххын...», «Сгәры сыңатыпенит!», «Абхәа еимаңаң еиңш ҳаузейдымхуа!», «Са сзыруазыруаз...», «Саңаңшәом сара акәап!», «Ишпассири сымра!..», «Дықарышәзә

дтәан», «Сбыхәоит бымцәажәан...», «Дхапың хъааны дығоуп сара сзы», «Сыбымыргәаан, сбыхәоит сымыргәаан», «Хагәтыха ҳамзароуп...», «Лымца сахәлашәеит!..». Иаазгаз абзиабара изкү ажәенираалақәа (зызбахә сымхәазгы убрахь иналатданы) рөи Анатоли Лагәлаа даапшүеит дпоет-лирик хатәааны. Ацәанырра пха рығоуп, агәацантә иаауеит ағареи абзиабареи ирзышәахәо ипоезиятә цәаҳәақәа. Arača иубоит алирикатә фырхатеи апоети акырғыара ишеизааигәоу, «крым-махәастақәа» шеихдо. Уи ифилософиятә хәыңрақәа апсазарағ ихтынхъаау үхәа иреипшқәоу абзиабара зтааз, «иаҳәынчаз» алирикатә фырхатәа рхағесхъақәа итегры иғәылтәааны аарпшрағы ацхыраара қартцоит.

Анатоли Лагәлаа иабиңара иатданакуа рапхтә иреигүү хпоет лирикцәа дрениуюп ҳәа дыпхъазоуп. Аха зны-зынла абзиабара амтәыжәафәа «ддирпрырцәоит», еиңарсшәа иүхәозар, «абзиабара агәра» аниңкәадахо, иара иаҳыатаху данагогы ығоуп. Ус шакәу дыртабыргуеит абарт ацәаҳәақәагы:

Шәаңа кәымпил пашәушәа,
Бгәыпхәкәа апхара зzymхо,
Бейлақь апсы ҭырхуеит.

«Ашәаңа хъшәашәеи апхәызба лгәыпхәы џаҳәцаҳәкәеи злааниурбыша ығазаргы, хара-хара иргылатәуп, еиңәыхъ-чатәуп, иххәацәааны, ацәажәаара Анатоли Лагәлаа ипоезия иатәыштәрам» – ифуеит апоет Рауль Лашәрия. Arača уи диашоуп. Аха насыпны, урт рөзызцәа уи илирикағы, иааизакны

уахәәпшүазар, иуарла-шәарлоуп. Уимоу, ҳзыхцәажәо ашәкәәфы инатурацәо, ихжәацәо, иаартцәо (абзиабара атәи зһәо), угәи еихызышьуа, убла ихкъакъалартә үзаргы иуңылом. Аратка иаабоит абзиабара цқыа зыхтынхъаауа, иткоуру алирикатә фырхацәа. Цоуп, урт зегыы дара ишыртаху рыбзиабара рыңызәом, агәырфа знатоугы раңаафуп.

Анатоли Лагәлаа ипоезиафы иналкаау атып амоуп апстазара философияла ахәәпшра, азхәыцра, азнеира, ихатә дунеи иадхәаланы. Уи атәи афадагы исхәахьеит, аха арақагы иазгәастоит уи ачыда қазшықәак – мыңхәи саламлакәа. Ишдыру еиңш, апстазара ткар раңаала иаларсуп, уи зегърапхъаза ақәығара аазырпшуа категориоуп. Апоетцәа ракәзар урт уи апсымчхара ала иаҳдырбоит ауафы иааикәыршаны икоу апсабарен апстазарен дшазыкоу, ишиеликаауа, досу дара риндивидтә дунеиқәыпшылара ахәақәа иртәгзаны. Насгыи иаңшыны иазгәартоит ари адунеиаф ауафы адгыыл ағыи иказаара иаңанакуа, избам, зәк қатцам аprobлемақәа ажәйтәгыи ишықаз, иахыагы еихагы ицарны ишыкоу. Стәанала, абас икоу ахшығзцаракәа узңәрыргойт Анатоли Лагәлаа ифилософиятә жәенинраалақәа уанрыпхъалак. Урт ашәкәы «Амш хәашықәа цеит...» ақны маңара акәзам иахыкоу, ипоезиатә еизгақәа зегыи реңи ғашъарада иубоит. Амала, атыхәтәантәи ашәкәы ақны еиңа иғәйлтәааны иуңылоит. Үигыи иңанаҳәоит апоет ибағатәра есааира аизхазығзара ишағу.

Х-куплетк икоу ажәенинраала амацарагы (егырт зегыи ҳаркәтәтцыргы) заңа ҳанаҳәоузен, ҳархәыцузен:

Амра иамхәац ажәак, ажәған иамхәац ажәак,
Адғыл иамхәац ажәак дунеихаан.
Ирыбжъамлац ҭызшәак, зынзагы алушәак,
Ирзымхәаргь ашәак, урзымгәаан...

Нас иухы уара, узыргәамцуи ара,
Хыла-гәыла адунеи зегь еилоуцент.
Иумгозаргь ырыгера, итоумыргылан утәра,
Шьюк ахшыра, шьюк ахланц итоуцент!..

Уа иуеихау дмиңац, уа иуеихау джамлазац,
Баша ухы ҭоумырхозтгы ухала.
Игәгәоуп уара удац, азә уа үқын дымназац,
Нас үкәзаант адунеи ду лыңхала...

Апоет, ауафы ари адунеиаф имәхаку, дызлашкоу дазгәдуны ишазгәеитоугы, ихайрштуам уи заңа дшәартоу, ихгы иааикәыршан икоу аңсабарагы ауағеимшхара азиур, итеиргылар шилшо. Абри ауп ажәенираала идеиас иамоу философиятәла игlobalтәны узархәыциу.

Апоет, мамзаргы алирикатә фырхата иөнүцкәтәни игәтәхәйцрақә, изцәыртца аңәалашәарақә зны-зынла ашәа-зызарақә, агәтынчымрақә зныпшуа хатала иара ишизкугы, ипсихологиатә ҭагылазаашья наңәақәкыла ишаанарпшуагы, хаха ирхысуеит ауаажәлларатә пәтәзаара аганқәа жәпакы азеипштәра аланы. Ас иқаздо, акы, урт (апоетты алирикатә фырхатагы) иаарықәыршан икоу, излагылоу апстазаара ахат

иринаң «аматериал» ауп. Әбагы, иара убри робиект хада – апстазаара – блаттарыла иагәйлапшны рхағы иахъааргои, ақынтара зткоу ахшығозцарақәеи ғсихологиатә фактны, баша цәалашәараны акәымкәа, итабыргыхатаны, ғнүтқала рцәржкыи иахъаныруа ауп. Иаагап өңирпштәкәак:

Анцәа иоуп арақа зегбы збоу,
Шәмыйцакын,
Азәгьы ҳақам, ҳарт хшла икәабоу,
Шәмейбакын...

Мәфакоуп икоу, идыруеит зыгера аагоу,
Иазхонит шәтызшәа...
Уа даабоит иуасығтәкью, ма игагоу,
Убри шәницәшәа...

Абар даеакгы:

Хапстазаара анбантәо?! Сцаауеит,
Адәи ҳақызыңдар дарбану ҳхәыңы?..
Шыңыңдаң ҳхәи ҳаман ҳаауеит,
Инымтәаң ашъхақәа ҳархыңы...

Ҳазшаз ҳара убасеиңш ҳайшеит,
Зны агәирғара аабоит, зны ахапсыра...
Иахъылапшша уи ҳандара ишеит,
Ианаҳзышытимх, аенитәкья ҳапсыроуп...

Апоет ифилософиатә жәенинраалақәа ирхәоу-пшьюны иқатцам (ус шакәу афада иаагаз ағымтақәа рұғыры иаабоит), иркөңи, ажәа лыпшаахла еилацалан еиғартәуп, ахшығызқак гәйліршәаны иаанарпшыртә еиңш. Иара устыры ажәенинраалақәа риденатә тәкы ағылыңцаауа, рхатқәа рышәагаа мачны (еихых-еитыхцәамкәа) рықатцара Анатоли Лагәлаа ипоезия (есымшатқәкәа акәымзарғы) иацыда қашшынды ибағатәра иапнашыт. Ари арғиаратә цәафа иага иуадағзарғы апоет дзырманшәало афакторқәа ире-иуоуп. Убас икоу философиатә жәенинраалақәоуп: «Ус еиҳа игәапхеит», «Ианбатәиз атла дүззә», «Сымзырха», «Иаң зшыапқәа аеңәа иабылны ичычхъяз», «Саңыл сзаапшылоит азеипш», «Атәархөй», «Дөйхойит» ухәа убас итегер.

Ара хыхь еиқәысыпхъяз ажәенинраалақәа рөң, зызбахә сымхәазгы убрахь инарылатцаны, Анатоли Лагәлаа поэзиатә хағсахъала ицәыригоит, мамзарғы архыағ иғапхъа иқәиргылоит имариам, зеиуа утаху рыла зхи зтыхәеи еиларсу ауағы ипстазаара философиатә гәтахәыщрала дазнеини. Апоет ҳудунеиебаркырағ ибоит, абара мацара акәымкәа, ипозиатә хағсахъаны иқаитқоит ауағы адғыыл дықнагалаз аахыс итәыштровер акеиңш икәйнчабланы иаауа агәкахареи (ақамзаара) агәығреи (апстазара тыхәаптәара шамам). Урт ағ-феноменк тәкыла ишиеғагылоугы, ишиецәтәымугы, өнүтқала еидызкыло доухатә мчык ықоуп, насгыы ауағы психологиятә факторны иныруеит.

Изхысқаауа, абарт ахшығызцарақәа ирхысыеит, идирғыхойт Анатоли Лагәлаа ифилософиатә жәенинраалақәагы. Сгәанала, уи апоет изы иқәғиароуп ҳәа иупхъязаша акоуп.

Афилософиатә категория иатцанакуеит аңсреи абзареи реизықазаашы ауағы (аханатә аахыс) ғонуцқалагы адәхъалагы ишинирұа узырбо аздарагы. Ари еихагы аңтазаара амжәа адақ еипш еилағатаны икоуп, изакәу атак иашаңдәкә ақатцара азәгьы илымшаң, адуненеибаркыра адиялектика азакәан үбарақәа иреиуоуп. Антикатәи аепоха аахыс (уанжагы) ари иглобалтәу, настыры имажәуа атема апоетцәа поезиатә хәғсахъала аарпшра – аңтазаара ахата иқәнаргыло азцаарақәа ртак ақатцара рәазыршәөн, рәазыршәөйт иахъагы. Анемец философ Гегель ажәларқәа шәйышықәсалатәи, зқышықәсалатәи рыңтазаратә мәға изнысыз, идырғиаз ртоурых ихағы иааганы, «Всемирная история не есть арена счастья» – хәа иқаңдаған алкаағы акырғыра ирныпшыртә еипш.

Аңсса поетцәагы абиңараңыпхъаңа зызбахә ҳамоу аңсра атема аурықтәымху, уаҳы иазхъампшлар иара аңтазаара ахата иаум. Анатоли Лагәлаа иакәзар, иғызыцәа апоетцәа реиңш, иарғы ари атема иазикит инартсауланы афилософиатә гәтәхәйцрақәа узңәрызыг ажәенираалақәа маңымкәа. Уажәы, зетытқәкәа ракәымзарғы, хрыхәапшып урт рахьтә акық-әбак.

Ауағы иңсихология убас икоуп: ивықкыаны, идрырхәзшәа ици амшқәа, ашықәсқәа хъааигоит, иааниа амшқәағы, ашықәсқәағы дұрыхәйцуеит, уи ағы имаагылакәа, иаңылғы аңааара дықадырпшуеит, даеакала иүхәозар, ахы иғәланаршәөйт. Үс икоуп ажәйтәза аахыс ауағы иңсабара. Заңа аңтазаара аиашаңбырыг аанарпшузәи Анатоли Лагәлаа ғ-куплетк икоу иажәенираала «Амшқәа цоит...». Актәи акуплет ағы ҳапхьюоит:

Амшқәа цоит еиштыала-еиштылан,
Избоит, саңыал ааигәхахоит.
Инымтәо гәыграк салан, салан,
Уажәшьта баша сыйесырххоит.

Ихгы (апоет, мамзаргы алирикатә фырхатқа) даздааует: «Руя иарбан саңыал златцәкъоу?» – ҳәа. Аңакгы абас иқаитоит: «Зынза исдырыргы сұахым» – ҳәа. Ари аоптимизмра (агәкам-хара, ағәтәара) аазырпшуа хаташыатә қазшыуп. Аха автор иажәенираала афилософиятә тәкы дағағанкахъала ахы аанарпшил антәамтағ ианнеи. Уи уаңза иаңыл ибозтгы, уажәи дзыхзыжабар изакәү: «Амшқәа ракәзам зыгәра сгатцәкъо, сзыңшәо сдунеи ауп, санаҳым». Аай, иахъа ауағы ипстазаара маңара акәым ишәартоу, ацивилизация злағиаз ала, адунеиебаркыра зегы шәартоуп. Абри ахшығозцара апоет ипстазааратәни иааирпшил иажәенираала хәйчы ағы.

Дағағырағы апоет, иаңыл дазхәйциуа, ихы даздаауа, ифуеит:

Сықоу, сықаму сара,
Адунеи саларсу асал еиپш?..
Зынза иааигәомашь сыйғәара,
Сиатә кыдшәан хланцы изталеи?

Уи снатцаххны исызкуам,
Сымк абақәхо, заа иөшәазар...
Уаҳа азә илаңшы хнақуам,
Инасыпуп шәгәры иташәазар...

Апоет насыпс ипхъазоит икыдшәаз аетәа азәы икә аташәазар, дарпхазар. Алирикатә фырхатца сиетә кыдшәеит иңәазаргы, иғәы қаижьюам, избанзар, дағағзәи иәи атып аиуп ҳәа дақәгәрыгейит. Уиалагыы аңтазаара түхәаптәара амам ҳәа дахәапшуюит.

Апоет иаңыл ихы ақәкны иңәоит: «Схъаақәа сиаини даараңа, санықхаяу скараңан, сұхәоит маңк иаасараңа, ис-харамгы схараумтән, уара иутәым уаламжан, уи ухьяам, иугәалајам, сыңсы устонит салаңан, схышәгы улампалајан!».

Аңсабара адиялектика азакәан үбара дзағагылом апоет, уи шамуа ибоит, амала акызатәык дзыхәо изшоу иаңыл ихы-мыңцакырц, ирәниаратә усқәа инарқаттарц, аамта инағаларц ауп. Уи иара изы қырза атсанакуеит. Апоет иажәенираалағ иаҳирбо иареи илирикатә фырхатцеи маңара ракәзам. Уи азеиңшра злоу, изыңтәоу аңыл зөазымтә хәғсахъоуп. Аңсреи аңыали ирызку жәенираалоуп «Амшқәа цоит...», «Аңсра анааниуз...», «Сани саби», «Саңыл сзаапшылоит азеиңш», «Аңсрахъы» ухәа убас итегъы. Анатоли Лагәлаа аңтазаареи аңсреи рхәақәа шеидығәало, настыры урт ауағы лоунитә ишиныруа, дышрызхәйциуа, имч зықәхо, изқәымхо шығуогы ҳдырбоит хыих зыζбахә схәаз ажәенираалақәа. Ауағы аңсра ағапхъя имч зықәхо акы, агәкамыжъра, ҳаттарыла аблға итағшны аңылара, обагы, дықанат ғыныхаз, иқаңдаz аус бзиақәа иара данықамгы дыргәалашәо аанхара. Ихпахаз, иара ишътахъгы аңтазаара түхәаптәара шамам идыруа, инарцә мәға ақәлара. Абри, иқалап, зегъы иреиҳау акы ақәзар ауағы иптазаарағ.

Анатоли Лагәлаа аңсая шәкәйесөңә зегыры реипш, аңсая патриотк иаҳасабалагы, ихъааны ицрыхойт, дартынчум азейжәтәи ашәышықәса ағанеңнаша ҳзықәшәэз амxaңырра (хәарада, уаанзагы) еиуеңпшым атоурыхтә мзызқәа ирыхъяны иқалақәахъан, аха ас массала иамәхакны (иқамызт) – җажәлар рыбжеиҳарағык амшын гәи ихызтаз – (изхымтқәа ихызлағы) шағағы ықада, урызхәыцыр үхәы-үжыры қаңаца идмырғылои, атрагедия ду акәиц еипш иуцрало атема уи ирғиамтағы макъаназ ипоезиағы ауп иахъаабо) ианымпшыр ауамызт. Аңсадгыыл уаттәтәи алахъынца ҭоурыхтәла уархәыциртә еипш икоу ажәенираалақәоуп: «Аңснықа шәеиха», «Ихъантагәышшоуп...», «Аңақәа шәрықәла», «Атәым жәған иаңоу аңстхәақәа».

Арт апатриоттә жәенираалақәа рәғы апоет цәннирра таулала иааирпшүеит ижәлар гәакъа атоурыхтә ӡыблара баапсы иқалаз иахъяны – жәанызықыфыла Аңсны қыақъа дүззә ҳәа изыштаз ақны ақазаара шырлахъынцамхаз, настыры кыршықәсақәа инеиңпшынкыланы еигәннифрада, еимадарада рыпсадгыыл иақәйтхан ишықаз, аполитикатә уеибаа баапсы амкәыл еипш ишрыбжъажызы үхәа убас итегеты. Апоет позиатә хәғсахъала аемоция ататданы, аңстазаара атабыргхата ахта дтапшуа иқантдоит алкаа: мшыннырцә икоугы, ара икоугы аңсая милаңк аҳасабала ҳәиқәхарц азықәен хәшәызатәык ауп икоу: Ҳапсадгыыл ағы ҳәизакны ақазаара! Абри ахшығозцара ақәзами иахъо «Аңснықа шәеиха!» ажәенираалағы. Иаагап атыхәтәантәи аңаҳәақәа: «Абраһоуп дахыыкоу шәашья, шәа шәтүнха, шәдәықәла шытә ағнықа, Аңснықа шәеиха!..».

Ажәенираала «Ихъантагәышъоуп...» ағғыс апоет иғәсі
тыңғыза, ипсі ұтыңғыза иқәнит:

Шәйхтәагәышъеит, аамта иамузейт шәмыйхтәар.
Шәйнхагәышъеит, уа шәахънеизгы шәымтәеит.
Шәыңиагәышъеит, шәшья иаузма нас шәмыйиар,
Ишәхәагәышъеит, – ҳайтагылт, ұғынхәтәи наజеит!

Ишәзыпшәгәышъоуп шәа шәыпсадғыл аблға ұраа,
Иатажәгәышъоуп шәабдуцәа рыдғыл ахь шәхынхәыр.
Ишыңғыагәышъоугъ, шәарт шәышзахәотқыагъ шәаңзаа,
Ихъантагәышъоуп, аха ұьанаңтуп удғыл ағыс упсыр...

Ажәенираала «Ихъантагәышъоуп» ұғынғыуаа ртагыла-
заашья аанарпшееит. Уа иахықоу аума, арахъ раара аз-
цаарағы аума, аганқәа зегырыла. Ихъантагәышъоуп, аха
иқоу амдақәа иара реиғүп Апсадғыл ағыс ақазаара, на-
ғызы зәуорых үзғынғыдғыл ағыс ипсіз ұьанаңт діңит ҳәа
ипхъаңзуп.

Ааи, апоезнағы ажәазатқәыкгызы зақа амчузен иахъатып-
ианғылоу, иахәтоу ароль анамоу. Ажәа «ихъантагәышъоуп»
ахтыс уазхәыңы ұхағы ианауго ауп зақа ианааланы автор
игәтакы үәйрнаго, амxaңыр рхылтшытрап ртагылазаашья
хағсахъаны иунарбонит. Еғиражъ, уи ажәа, уиезгы-уиезгы,
ахала раңғақ узатқбауам, абжыаңынтақи ак акәны ауп ишықоу.
Абри афакт амацарагы иақәнит Анатоли Лагәлаа ажәа са-
хъарк атаки аидеиеси еицнарга аарпшра дшазықоу.

Ажәеинраала «Ацқақә шәрықәла» ақынгыы апоет ҳұрын-ұуаа ropyсадғыл ахъ рыхынхәра аздаароуп иңәриго. Урт зықәшәаз азалымдара атоурыхтә зыблара иахаратәуа, ropyсадғыл ағапхъа вба дук шрымам азгәаң («үсқан шәымциарғы шәйршыуан») дрыпхъоит иахъа рыштахъка ихынхәрың: «Шәыдғыл изычхауам уақа шәтәара, ара итдыртәаузар атәым» – ҳәа изырхәо амзызқәа уажәгъы иауқахым. Иахъатәи аамта ҳанацымныңә, ҳхы ианаңзамырхәа, уаштән ихшәахоит, ҳaimаздо ацқақәагъы пытәтәар ау-еит ҳәа, нырцә-аарцә ираҳартә асаркъал дасуеит апоет. Ҳарзызырғып ағәатқантә иааяа ацәахәақәа:

Ацқақә шәрықәла, урт раңааζоуп,
Ишиашоу шәыпсадғыл иззонит.
Шәабаңәа ropyдғыл иахъа иааигәаζоуп,
Заанат идәыкәлаz – днаζонит.

Апоет иажәеинраалағ атоурых фактгы дзавымсит. Үи антәамтағы метафорала исахъаркны – еиҳа ҳаблағ иааиртә, ҳахшығ аззартә – иахирбонит уажәтәи ртагылазашъагъы. Абар ахатагъы:

Ашъхақәа ангыло еипш, шәгылеит шәара,
Уаҳа «шәэзыртәоз» уағ дәмлелит.
Шәышхымзатра арақа иаанхеит – Аңсынра,
Шәара уақа махәыикағ шәкақәхеит...

Ари еиңыны ахәара уадафуп. Ҳашыңда атәымтәылақәа рөые ишкүйрыштың мазатта араға ауп иахыңыш, я – махәыкағ.

Ағымта «Атәым жәған иатоу апстхәақә» амxaуыркәа рлахынта символра азнауеит, ҭагылазаашьала зыңсадгыл иақеыгы атәым жәған иатоу апстхәақә рлахынта еиҧшны, рсаҳа ҭихуеит апоет. Ус шакәү ҳарымхәаզои абаrт апоезиатә цәаҳәа ссииркәа:

Иғәғәуома, анаңылбейт урт ршымхы,
Апша ахы итарданы иагарымаш?
Түпк ағы иаангыларты, зынк ианшахы,
Рыңсадгыл ахъ нас изцарымаш?..
Ажәған иахъатоу иаақөымтзакә еикәшоит,
Астәқба гәтеишия убахъоума?
Изкыдымлаз ақанч еипш, рымчә ешәоит,
Ртыпқәаре мышкызыны изынаңдоума?

Издыруада урт рлахынта иахъархо,
Издыруада хъаас ирымоу.

Зыңсадгыл иақөйгөү иғәеиңш иантада,
Арығарахъ изыхынхәрү иарымоу?

Аңсадгылғы ауағын рхъаа иқамзар қалап даға доуҳатә феноменк, категориак алтература ақара изныңшша. Зақа иқазшъарбагоузей аурыс тарауағ, адунеитә литература атцаағы С. Д. Артамонов абраға иаазго иажәақәагы: «Есть в этом огромном царстве созданной человеком красоты нечто такое, что недоступно природе, как бы мы ее не благотворили. Это – литература. Ее строительный материал – слово, запечатленное знаками.

Когда человек почувствовал магию слова установить вряд ли возможно, но он ее почувствовал и создал одно из лучших своих творений – поэзию».

Анатоли Лагәлаа иаҳығызыңцәаз анағсанғы, аңсуа шәкөйшөйк иаҳасабала ихъаигоит, рыхамзаара иныруеит, изаамтәнимкә ҳлитература иапхаз, абағатәра еицамк змаз апоетцәа Сарион Таркыыл, Виачеслав Ҧытанаа, Саида Дел-пха.

«Амш хәашьқәа цеит...» ажәенираала ағы ҳапхъоит:

Шәымбара ҳхъауп, ҳаанхеит ҳара ҳхала,
Баша лапшыла ҳәимдоит.
Шәәхпиртцыңцәкъан шәцаңцәкъеит өүрххыла,
Иаҳзыңшәыжызы ҳагәқәа дырдоит...

Ҳтарауағ ду Шалуа Инал-ипа иқәрахъымзахаз ҳашәкөйшәә дахърыхцәажәоз истатиак ағы иғәи иаланы иазгәеитоит

- аңсуга литература ағиарамдағы амчеңқәтәкә - Стalinini Бериеи рхаан - ирыхъяны изықәшөоз арыцхарақә анағсанғы, Аңцәа ду ирзишаз аңтазаара раңыз ахъахың-цақуаз, заа ынтарцә мәға ишықәнатцоз. Ус ирлахъынцамхазе Иуа Коғониа, Отар Демирұп-иңа, Алықьса Лашәриа, Шамиль Бганба, Қаазым Агәмаа (арт ағыңғылғы афронт ағы ироуз ахәрақә раңыз арцакит)... Аха икоуп зегызымчы акы, автор ишихәо еиңш, ҳагәқәа зырпхо, ҳхъақәа хызына иртынхаз, иаҳзынрыжыз адодуҳатә мазара ауп.

Апоет иғызыңға (С.Таркылы, В.Чытана) ирзикыз ажәенин-раалақәа, сара сахъахәапшуа ала, даңа идеиак - иҳапхаз ашәкәысқаңғаа рықамзаара ҳлитература иахъаныпшуа, ҳатала автор иғәи ахъинархуа анағсанғы – нығәнагоит. Уи убри ауп – амш хәашықәа цеит иаанагоит Аңсны ахақәитра аиүйт, аңсуга ишъақәдіргылт рхатә ҳәынҭқарра, акыр аамта измырбазоз акыртуа мпытцахалаға ықәнданы. Аха усгы ағәағанызаара еснагы иаҳауп.

Егни ажәенинраала «Ағғақәа дбылуан...» Саида Дел-пхә илыхъынфылоуп. Убри иадхәаланы истахуп ажәақәак сәхәрц. Саида Дел-пхә Аңснытәи ахъынҭқарратә университет афилологиатә факультет ағы аттара анылтоз аамтазы сара уақа аңсуга литература атоурых иазкны алекциақәа астудентцәа сырзапхъон (уажәгыры срыпхъоит). Издыруан ажәенинраалақәа зығуаз астудентцәагыры, рдырра анағсанғы акырынта ражәенинраалақәагысы сырзығырғыхъан, срызғылымхан абағатәра ғыңғыл ҳлитературағы ицәйрүзазар ҳәа иаҳасабны. Ҳәарада, Саида Дел-пхә лнағсанғы иқан узықәғәыңша ағар.

Үрт иахъа ҳлитературағы еиңиридыруа роуп. Зегбы реиқәп-хыазара салагом. Исләласыршәоит қытғык: Гәйнди Кәйтниапқа, Анатоли Лагәлаа, Заира Җаиңтықә-пқа. Сыззаануа, Саида Дел-пқа лажәениралақәа санырзызырғы избейт иөңиңиз поезиатә бжык шырхаз, инагзатцәкъаны агәйлышәара шрығыз шырныпшуағызы. Сара стәала илабжъазгеит акыпхъ знапы алакыз рышқа иналгарц. Лара иаразнак сажәа алгаха сымтакәа, лылағырз аахақәкәлан даацәжәеит, лыңсы лгәи иңауама ухәо ақынза: «Арт ажәенираалақәа – арақа сзыпхъяз – агазет «Аңсны Қапшы», ажурнал «Алашара» иры-дыйзгалеит, аха ирыдрымкылеит, иукыпхъыртә икәм, реилкаара уадағуп, насгы агәкахара рыңдоуп, апоезина рыңамағуп ҳәа. Уажәшьта уахъ сыйқалом. Изғуеит схазы, сыйсазы» – ҳәа лажәа аағахылтәеит. Сарғы азнык исхәо сәемшәо саанхеит, аха нас иахъа ирымкыпхъыргы, уатқәи иркыпхъуеит, агәкахара атахзам, хра злоу афра былшоит ҳәа рхәоит сыйзызырғыз бажәенираалақәа ҳәа атак нығастеит.

Уи ашытакъ кыр антцы ажурнал «Алашара» адақъақәа рәғы акыпхъ рбеит уи лажәенираалақәак. Уи иазаартуамызт Сиада Дел-пқа лпоезина иамаз апсымчхара. Уи ахъаабо дантаха ашытакъ итыңтыз алитетуратә ҭынхағы ауп.

Иахъа зегбы ҳзы, ҹыдала апсуа поезия иазғелымчау, ибылгъ-ны ирбоит (итыңтыз лышәкәкәа ирыбзоураны) Саида Дел-пқа зхатәи бжыи, зхатәи хәыцреи, зхатәи дунеикәпхъларен змаз поетессаны ҳлитература атаацәарағы дышрылагылоу. Ииашоуп, лбағатәра иамаз амчхара инагжаны аарпшра ллахъынцамхеит. Ус еиңш икоу алахъынцадарақәа (акәашь-дарақәа) апсуа литературағы акырцьара иаҳпылоит.

Сыззааниуа, апоетесса қәйпш данцәиртүз, лажәенираалақәа акыпхъ ағы ианцәиргатәйз, ианзыргатәйз, ажәа пха анылтахыз аамтазы поетцәақәак (зыхъзқәа ләала исалхәаз, истахым араға иасырбарп), ихадароу акыпхъ органқәа рөү аус зуаз, мап лңәзыкыз ракхтә иахъа хлоетцәа (лабипара иатданакуа) зегыры дрылыхәэо илыхцәажәоит. Ари парадоксуп, даеакы узазхәом! Уи аткыс еиғымыз усқан ифытхахаз лбағатәра қәйпш иахатғыластгы, лпоезнатә рәниамтәқәа ркыпхызытгы, аха ус икамлеит Саида Дел-пұхалыңтазаарағы. Анцәа иұшыоуп, дантаха аштахъгы дахыигәцааркыз, дахъеилыркаа. Уигы акыр иапсоуп зыптазаара иалтхью ашәкәыфы изы.

Зегыры сзырхәаз Анатоли Лагәлаа иажәенираала «Ағеғаҳәа дбылуан...» ауп. Ағымтәғы иаарпшуп апоетесса лхағсаха лаша. Ағсадгыыл азы ашьарғаш анқатәоз, уи апоет метафоратә формала исахъаркны ишихәаз еиپш, «ағеғаҳәа дбылуан» лыпсадгыыл ду амца анацраз. Ҳазырғысып Саида Дел-пұхалғырхатца атәи зхәо апоет ицәхәақәа:

Уи лашәақәа лыңын, дрыхъчон,
Инарыштыумызт лааигә аңса.
Уи лыжәлар шиааниуз лбон,
Лара лакәын иапшәымаз ара.

Ағәы кыдшәазшәағь амра лақәуан,
Еимаҳауазшәағь адғыыл тыйсан.
Аха Саида дышзахәоз дцауан,
Аха Саида лхәахъа налығзон.

Илыдымхалт лыжелар ршья,
Дхырқәақәо илхәомызт ауз.
Ағеңәхә дбылуан са саҳәшья,
Хапсадгыл ду амца анацраз...

Аи, диашоуп апоет, Саида Дел-пұха лыңсадгыл азы дыблит, лхы ақәылтцеит. Ас еиңш иқаз аңса тыңқаңа, зыңсадгыл зхы ақәызтоз җажелар (асахъаркыратә литература роуаанжагы) атоурыхи абипарақәеи ирзынхарц азын ирзапырцеит ихатераз ажәеи ашәеи. Абри атрадиция ауп изхылғеиааз Анатоли Лагәлаа иажәенираала «Ағеңәхә дбылуан».

«Литература – страна живых картин и чувств, она переносит нас в самые отдаленные времена и в самые отдаленные земли. В сущности, через литературу мы общаемся со всеми поколениями, жившими до нас. История литературы превращается как бы в огромную панораму жизни человечества. Историк расскажет нам, как жили люди, поэт нам покажет их жизнь, причем не только ее общественную, но и интимную сторону, и, пользуясь выразительными средствами поэзии, заставит нас ее пережить, перечувствовать, перестрадать» – ифуеит С.Д. Артомонов.

Аурыс критик ду В.Г. Белински ихәахъа ирғыцины иугәалазыршәо арт ахшығызцарапақәа еилыхха иаҳдырбонит ауағы идоухатә, исоциалтә, иполитикатә, иинтимтә, итоурыхтә ухәа ипстазаара аганқәа зегъы рәғы аллитература «абз» мнейр ауам, өышәалатқәкъа ахы аланархәеит, аңғьеи абзиенеи еилнаршәшәоит, иаҳьчоит, иадгылоит аиаша аган. Ари алитература ршаз аахыс цәағас иамоуп, итегъы уазааигәаны

иүхәозар, ауалпашыққа ируакуп. Иахғалахарапәли аңсана саҳъаркыратә литература ашытарксы, Аңсны атаси ду Дырмит Гәлия рағхытәни ишәкәкә рәғы (1912 ш., 1913 ш.) еилыхха ишаабо (апоет цәаҳә Қапшыны иатшыны изгәенәйтән азы) ажәлар рыйбазара аханатә иапырхаго ашыңылара баапсқәа, амцхатцарапәа, ағыычреиңш икоу аңызхңызфарақәа иажәа саҳъарк ссир ала иәапиөуан, дрықызызбон, ишадгылатәым иаахтыны иҳәон. Үи ижәлар адипхылан атара-лашара, алахтра, рхыргәәғи ирәйхон ахақәитреи ахыпшымреи, абызшәа амырзра уәәа иреиңшыз аидеиаққа.

Уағы ихъааигартә икоуп Дырмит Гәлия заатәни ипоезиятә ғымтаққа рәғы дызқәызбоз аңстазаара змырғыацоз, измырбазоз анегативтә цәыртцарапәа – иашыларба баапсқәа ирыттаркуа аелементқәа зегъы – иара иахъагырыңсы ҭаны, анырра баапсы Қато, ҳабзазара иашыклахәя иахъаау. Уимоу, нақ хара ихағосхью ашықасқаа рұқны ааста уажәи еиҳагыры иахъын-чабланы иаая ашыңылара баапсқәа рәеахьдирцәгъяз ыкоуп.

Машәыршақә ақәзам ҳашәкәиғәңдә ражәа саҳъарк ала урт ҳаҳара злам аңыртцарапәа изырғағыло, рәсімтә ҳқыртә ақынза изрықәызбо. Анатоли Лагәлаа ипоезия атәи ҳәзәозар, аңсана поетцәа зегъы реиңш, хыхъ зызбахә ҳамоу аздаарағы иблагыы, икалагы тәрүп, иажәа саҳъарк амагиатә мчы аманы ирықәуп анегативтә цәыртцарапәеи, үи нығәызго, еиқәпах изку, еиҳарап аибашыра хлымзаах (1992-1993 шш.) ҳааагаз аахыс ҭәғәала зеенітазкыз, амалрәреи аңангареи зыхшығ иахыргаз ауаа Қырлышиқәеи. Араға апоет иажәа хысуетт, иахъақәку аңәкәаралы иақәшәоит, ағәи кылнаблаартә еиңш.

Апоет еилашәа-еилыңду иахъатәи ҳаптазаара уадағ иалбаауеит гәцәа зхаумкыша, ауағы игәалақара бжызыху, зхы мацараз адәи иқәу, ажәаңға «тәа збаз тәа ихәхәеит» апринцип ала иныңқао, итегези ииашаны иуқәозар, зхы ныңқызызго ҳабзазара аперсонажқаа. Урт ипоезиатә хәа рықәкуя ихәоит: «Хәи, абаапс, шәызыңузеи, шыңа иазхойт, шәаангыл. Шәыңсы қымқымқәа зкузеи!..» – ҳәа. Рыңқарас иқалаз, автор зхағсахья тиҳуя ауаа псықымқымқәа ҳаптазаарағ ираңәахеит, азакәан мчқәа рмыхәо ақынза. Ари ишәартуңыртпроуп ауаажәларратә птазаарағы. Аибашыра зегыз ахараңтоит, аха..

«Ахчат иашыталаз шыулы, рқышә икәхеит уи ағьама. Шыңа иаргәйрғаңызом өакы, уажәшшыңа ирыңқахеит аргама!» – ихәоит апоет ирониала итәйлхуа. Даңғылары ифуеит: «Зегыз амал еизырхәхәан, иаатәеит, уи ырпстазаара ахтныртароуп, ирхыхъарца...» – ҳәа. Апоет урт ткытыңкышишоит, ырпсымтәра даңғылхашшоит, үзебаала, псыцқыала амал архара дшадгы-лоугыз, аха аламыс зегъ рапхъя иргылоит: «Сара сабшытра сзырпхашшызом, мап, сара урт исылартцазоуп саазго», – ҳәа ихәоит апоет, мамзарғы алирикатә фырхата.

Анатоли Лагәлаа илирикатә персонажқәа рәғы иуپылоит иткоуроу реипш иткоурамгыз, ындала иаҳхаагаз аблокаден ағъармықытә экономикеи ирхылтыз, иахъа изыммәхакны дара рыйдадаңызыпсырхуупхәаиқам. Аа, уртзеепшроу: «Уфызыарыңча дшуазыруа, иуртәуан уаақәымтзакәа уқыамса». Автор илшешт ө-цәаҳәак рыла ҳаамта иафырхатам ихағсахъа ақатцара.

Анатоли Лагәлаа икалам тәрәи тәрәи үзәникуа зыңсы мәтәуа, амал қамса еизызыхәо (аңанғыз нрыңцаны) рымасыра ракәым.

Үрт ириваргыланы иахирбоит зыңсадгыл ашәартта иантағылаз, акы аазлымшаңаз, ахеиқәрыхаразы қасатәи СССР Еиуеипшым ақалақықәа Москвей, Ленингради, Ростови, Шәачеи ухәа ицаны зөйизтәахыз. Апоет ихжәоу аформала акәымкәа, ҳара ишаҳтәу дырны, исахъаркны, аиашатабырг аңсы ахътоу иақәшәаяу иааирпшуюйт ҳаңсадгыл аншәартаха иацәйбналаз ყытқык рхағесахъақәа. Асеинш афактқәа апоет ихы итимхәаант, ҳақа-заареи ҳақамзаареи аздаара анықәгылаз ҳаңстазаарағ иқа-гәышшан.

Хәарас иаҭахузей, Анатоли Лагәлаа ипоезинағты иубо-ит еғырт аңсуа поеттәа азәырғы рәкны еиңш, ари – раңәек үағ дызмырғырғо аибашьра иахылтыз афактқәа ирыл-ху ағымтакәагыбы. Ағада исхәааз ахшығоззара зыртабыргуға өңирпштәкәақ аазгойт.

Ажәенираала «Үкәашауан» ақны ҳаңхъоит:

Үдгыл ангәақу улымча уығәозар,
Үгәы мыңшаарц.
Аға данжәыло уқәтңы нақ уцозар,
Азәы уимыңшаарц...

Үзкәатыпгы арақа ишнимхо удыруаз,
Шыңа иузаям.
Сыңсадгыл хәың хәтлас иануазыруаз,
Үкәашауан...

Апоет имзажеит аңсадгыл амца анакыз «акәашағәагы» шықаз, ара акәымкәа уи антың. Ажәа «акәашацәа» атзакы

еитарсны, аллегориатә қазшы атаны, ахархәара амоуп ажәенираалағ. Апсадгыл амца ианалагыло уи атсан үибнақа ифы хазар, апсытқәкъа дзыргыло уи ағызыбжы имахауазар, нас хъаа змам кәашағык дызлаеипшымзе!

Абар, даеа жәенираалакгы, ғынта ипсыз ихағсахъа ҳзырбо:

Са сапсуюп ҳәа иөхәауаз,
Мыңхә ипәғяз, икакоз,
Дырғамгылт ҳажелар зхәауаз,
Үрт азыхәашь ианагоз...

Уажә ипсадгыл ахъ дхынхәит,
Уажәшьта иғәалашәеит дызтәйз...
Уажәраанза уабақаз, убзахәит,
Дызтәуода ғынта ипсыз!

Арақа ғажәак, «ғынта ипсыз» ажәенираала, акы, атакы аргәғәеит, иғәилнартәаит. Амала, абрақа иацыстар стахуп даеа хшығозцарап, ағымта аперсонаж даабоит дзакәу. Ашәар-тара анықаз ибналаз шиакәу. Аха икоуп уи пытғык дызлареиғхаз – ипсадгыл ахъ дғырыжыт, автор – «дызтәуода ғынта ипсыз?» – ихәазаргы, ахыпхәазарғы кыр амхәои ҳара ҳзын. Егирарх, иками Апсны анбылуаз иалтны иң ауаа зынза имгыржыз. Үрт гәата-бәата атәым қалақықәа рөңи инхойт, рәғи тыңчуп, рызхара анырфа, ианыржә, апсадгыл ыкоуп ҳәагыы рәғи иаанагом. Үрт ирыхъузтар алшоит зхала зхыртәаз амxaғырқәа ҳәа.

Тыркетәйла инхоз, уақа зыңтазара иалтыз, Омар Бейгә ду инирра змаз апоет Ҷыамал Абығба, «Сзымна заргы ма исатәашь Аңсның амға сшықәу аңсра» – ҳәе иихәз ауазажәе иатдоу аңсадгылы абзиабарен агәхъаагарен Анатоли Лагәлаа уажәө зсахъа ҭихуа иперсонажқәа рғәтәажәпара иалсзом, иаргәтәенізом...

Анатоли Лагәлаа, еитасхәоит, ипоэзия ақыдарақәа ируаку уи злеибарку адуючатә мчы зны-зынлагы аконкреттә фактқәа, ахтысқәа, ахтынхъаақәа таңғәыс иахъымоу. Даеакала иүхәозар, иобиект изқәникуа, изықетихуа ахсаала лабғаба иибо, идыруа, иныруа ауп. Убас икоуп ажәенираала «Уара иумбазеит...». Арақагы даарпшуп аибашыра аан ибназ, хатала апоет ибзиан иидыруаз, ауағы. Ииашоуп, ҳара уи дызустоу ҳаздырам, ихъз маzoуп, аха иара ихата имдыруеи, уи иқәку ажәақәа зөвз дышынжызыгы иғәламшәои. Иқалап дисфызазаргы. Уаҳа ҳаламлакәа ҳапхъап алагамта:

Уара иумбазеит сара схъаа,
Уссыы иумкәеит са сғәрыфа.
Успыртны уцагәышеит уа заа,
Үгәы зырхәашыуа ахылкам зымға...

Апоет арқа зызбахә имоу иара ихъаа амаңара ауакәхү, ипсадгылы ахъаа ауп абас деңтазырғәәаны дзырцәажәо, ашәартара иантагыла инзыжызы ауаа дахърықәиҙбө адагы ишәаргәындаңааңы рсаҳъа ҭихуеит гәцәак рхаумкыртә еиңш. Аңғьеи абзиен рәоуп ауағы дахъудыруа ҳәе аңсұа жәаңға

иахәо ахшығозцара иапаҳшыр ауеит Аңсадгыл ақазаареи ақамзаареи арахәыц-па ианаку аамтазы еиҳагы дубартахоит уи атәи иашатәкәа дызустоу. Апоет илирикағ илағш итым-шәеит ажъақәа реиғш ифны иказ ашәаргәындақәагы.

Абар ағырпштәгбы:

Ақыр түеит уи ҳхбақәа дрымбылуеижъеи,
Ақыр түеит уи даҳхыңан дцеижъеи.
Шәа шәапсуара уағ дазнығәом иҳәеижъеи.
Уи иламыс матәажәк еиғш ирхеижъеи,
Ақыр түеит уи ҳзы дтахеижъеи...

«Амш хәашьқәа цеит...» ақны иұпылоит имачымкәа еиуеиғшым (ағадағы ғъара ишазғастахьоу еиғш) иахъатәи апстазааратә зтцаарақәа глобалтәла иштызхуа апоезиатә хәесахъақәа, уцәа-ужыы ианырртә ақынза. Арақа зегъы рапхъағызы ҳара иаабоит ауағы ипстазарағы кредос има-зарц ихәтоу абарт ахаташытә қазшыақәа: аламыс, иаша, атабырг, алымша иғәцаракра, ицхыраара, ауасытәысатә гәйбылра, амц, ахәахәа, алабз-ғыбзрақәа, аматура дүкәа рыйхъра, амтәқъақъара, ацәыхцәыфарақәа рәғагылара. Апхъағ иғәеимтарц залшом абарт ақазшыақәа ртематика иазку апоет иажәеинраалақәа рчыдарап. Уи убри ауп: акы, урт шъардаға еилацаланы, иркъағыны, ажәа лыпшаахла – поезиатә хәесахъала еиғартәүп, ирыңдоу ахшығозцара марианы иғәнуқылартә еиғш. Ҳәарада, ари абағатәра иатәыштәруоп. Әбагыы, убарт ажәеинраалақәа изызкыза-

лакгызы, ихтынхъааны автор игәафы инаганы иқатоуп, настыры абзиахә даналацәажәа иаапшуенит, апхъағ ихы алархәны даргәйрәптар тә еиңш. Ус акәымкәа избам, ақыба-зыбы згым, игәйпәдәагу, игәйпәжәагу, ауағы дызәйпхашшо ашыцылара баапсқәа ирызкызар иажәенираалақәа, усқан апоет ихатәү, ипстазаара иақәйрәчахоу акеиңш ихъааигойт, игәнигойт, абарт рәғызцәа иахъауажәраңзагы ҳашпарзымиаан ҳәа, настыры ипсихологиатә ҭагылазаашь поетк иаҳасабала, анағсанғы үағытәығасқ факторны иныңшу.

Абри азтаара атема сара сахъахәапшуала, хазы аттаара зтаху акоуп Анатоли Лагәлаа илирикағы. Убри ақнытә араға ҳзалацәажәом, иаҳзапшүум. Амала ҳахшығозцара арца-быргразы иаагап өүрпштәқәак. Усқан апхъағғы еиҳа агәра игоит.

Абар, аидғылара атәы апоет ишааирпшуа:

Харт ҳайлатаңеуп, ҳарт ҳағәтәоуп,
Ҳарт ҳағызыуп зынза ашынта.
Ҳарт ҳаззәымгу ицәымгу ихоуп,
Иаұыл ңәғьюуп абри анизхамта!..

Ус ҳақоуп азоуп ғынғажәантә ихайхаз ҳағацәа ҳзыриааиз! Аха уинахыстәи ҳалшарақәагыы имбо дықкам азоуп апоет алас зиҳәо: «Ҳамма иахъағы мұны ғәтәак дабжъоит...» ҳәа.

Анатоли Лагәлаа илирикағы феноменк еиңш, иагәй-лыжжуенит апстазаара зегры ратқыс ихәақәыздо ҳпюет гәлымтәах Леонти Лабахәуа «Сапхъа икәү абарт ақыаадқәарғ,

аиаша ахәарцаз скалам» ҳәа дызғыз. Абар ҳзыхцәажәо апоет уи дشاһәапшуа:

Аиаша ҳаракуп, иагъхароуп.
Уаанза унаζарцаз узхароуп.
Макъана ҳазғу'еирхароуп,
Харантәи уи абла ҳтаңшлароуп.

Шәфүк рахынты дызнеир азәы,
Үантәи мраңас дыпхалароуп.
Дахалашт, дахыңышт атәы,
Аха аиаша камыжкәа игалароуп...

Арағагы аиашеи, амци, аңсыңғәреи бзантцы имааибуа категориақәан иааарпшуп, еиғаргылоуп.

Ара аиаша анықамла
Аиаша нас иабағоу? –
Үара уцәажәоит гәыкала,
Иүхәоит уа узыргәәкүа.

Шьюк өналт дәнықала,
Шьюк ахыбтәкъа хыршәеит.
Үрт зцәажәом гәыкала,
Амц ргәы ахымшәеит.

Апоет ишихәо еиңш, аиаша иага иутәахырғы, иңир-цы-руа ахьеинш иуғапхоит, хәашьра ақәзам. Абри иидеңа ауп

иаанарпшуа ажәенираала «Ус дышнеиуаз үйара икаршәны». Апоет иғәнигоит иаҳхаагаз аибашьра иаҳқынан ҳаптазара иалағыз «амалырқә» – изыруашәшәроу милаңк аҳасабала ҳақазаара.

Иабақоу иаңтәи ҳәбәбылра,
Ҳапыртма зыңзатәкәя ижны.
Аарлахәа ҳалттабылра,
Ҳылоуп атәазеиңш ҳшыаене.

Арақа даагылом апоет, уи еилыхха ибоит ихадароу: «Хандылан ҳцалароуп ҳара, еизааигәан еидыз ҳажәфахыр». Избан акәзар, уиада хәшәы ҳамаҗам, настыры иаңшыны иазгәеитоит «ара аңсуа ҳәа ахъз архара, еиҳау акғы ыңкам, ижәдир»... ҳәа. Заңка ииашан ихәузеи абарт апоезиатә цәаҳәақәагы:

Ҳа ҳапсадгыл, ус Аңцәа ишент:
Ипшәзазарц азықәан есқынгыы,
Ишәартаразарц азықәан иаҳыагы,
Ҳайлатаразарц азықәан еиҳагы,
Ҳа ҳзыихшаз убас азы ҳихшент.

Ари, жәаҳәарада, ҳмилаң зырғыхо, настыры ағаәеанызаара азто, еснағы иңаҳаларц зыхәтөу иаҳылтца саркыл бжүп.

Апоет зхада уағ дзыимбо, дшәартаны, уимоу, дагышәар-гәйндан дипхызозит: «Уи иуафра уаға дазгом, иқәгәйтүз, ба-шоуп, дыхтәеит. Уи ихада азәгыз диштам, дубом, азы ңыңеиңш уи иламыс нәеит».

Азың цөнеңш зыламыс нтәэз узлаңқәгәрызен?!

Иахъатәи ҳаптазаараң акыр уархәиуеит ә-куплетк икоу ажәенираала «Араңа аполитик дәказазароуп убас». Армағырма (аидгылара, амч еилатқаара ацынхәрас) ахара жәынгы-ғанғы ауаажәлларатә пәтәзаара тңашаауеит. Цоуп, апоет дполитикым, аха уи иатданакуа аус-хәйсқә дырцәыхараны дызгылом, ус ақаттара ипоезия азин инатом. Ҳарзызырып ағымта заңа ахшығозцара бзия атданы иңәажәо:

Араңа аполитик дәказазароуп убас,
Камала ихәмаруа ақәашаң диеңшүп!
Иахъакәым «иануќья», ҳағеимшхара, нас,
Уашыңцаа уаарылгоит, амитәгы упеншүп...

Ҳполитикцәа, сшәйхәоит шәажәа шәраза,
Шәааигәа инашәмыштың ухәан-сұхәан аңсы ахазтço.
Рұыпқәа еилажәымган ақәыш, агаңа,
Рлахынта имызбароуп уатқа ҳхы амца ақразтço!..

Ағада иаазгаз ажәенираала идеиала иазааигәоуп, иақәғиртүеит абартгы: «Нас ҳайлатәан», «Ҳхы ҳайааниа». Аибашыра зхызгаз ажәлар даңа аамтанаң еиңшымкәа иртәхуп, автор иажәақәа маңк еиңакшәа иүхәозар, аурт асны хара-бъара еимнарпыз рымчқәа реизакра, реилатқаара. Уи хытхыртас иаманы ибоит «аяа цөңәкәа адунеи рықәлара», насты «Ҳажәеи ҳуси еилатданы, ҳхы ҳайааниа».

Ҳашәкәыға ду Миха Лакрба иңәеит: «Ҳара ҳазееихар, ҳ-Аңсынра!» – ҳәа. Ааи, ари иахъагы проблеманы ҳаптазаараң

амш иаздаараны иқәгылоуп. Убри аупapoет Анатоли Лагәлаа Миха Лакрба ицәаҳәақәа ирықәөзызту «Ххы ҳайааниу...» җәа ажәенираала изырғыз. Еилкауп, макъана Аңсны азееихареи ахы аиааиреи рұқынза кыр шұхагу, аха ғұхаға аңара ҳашағугы ҳхахарштырим...

Асовет аамтазы Аңцәа иғәрагара (ажәлар Аңцәа есымша дрыман) иашыапкра, адинхатца алитературағы имодамызыт, ицәиркәа-цәйрасуа, ишәаңырхапуа акәын ropyбахә шырхәоз, иара уигыы итоурамыз алитературатә персонажқәа рдиалогқәа рөғы иуылон. Ус иқан акоммунистцәа рхаантәи аидеология, узхыптар амуаз арежим еимлагәа иакын.

Иахъа ахра зуа адемократия азакәанқәа зынза даеакала иахәапшуеит, Аңцәа ду иғера րгоит, имтәхырхәоит досу идинхатцаарала. Уи макъана ираңаамзаргы ианыпшуа иалагеит хпоэзиагы ҳапрозагы. Абригъ хазы атцааратә статия зызктәү темоуп аңсуа литературағы.

Сыззааниу ари атенденция Аңцәа ихатца ҳара иаабоит Анатоли Лагәлаа ипоэзиағы аңсуа жәлар аханатә Аңцәа ду иғәрагара шрымаз аныпшуа. Баша ихәом apoет:

Нңәа дызңәүзүз иоуп ишәартоу,
Үи дбатәхоит...
Нңәа дызмоу, о, сшәыкәыхшоуп шәара,
Шәа шәенкәхоит!..

Апоет илирикағы Аңцәа ду избахә иғәалаиршәоит еихарак ауағы ипстазаарағы ашәартара анықоу, аамта ұбара данып-

нашəо. Ус шакəу рхəоит: «Анцəа ду ҳамза ҳирбахьеит, ус ҳىзлап. Гəырفا тəгəак ҳахигеит, ҳиршəахьеит, иҳачалап».

Абзиабара иаргəаेиу апоет илирикатə фырхатагы, абар Анцəа дигəаларшəауа иихəаяу:

Ех, Анцəа ду дشاҳатуп,
Лгəы итou зегы сашътам сара.
Ла лзыхəа ахааназ сраҳатуп,
Ла лзыхəа сацəшəатцəкъом аңсра...

Ааи, ари арпысгы Аңцəа имч дақəгəыгуеит, дирманшəа-
ларц азыхəан шаҳатс джайцоит, маңк иажəа дуцəазаргы,
гəыбган узитом, абзиабара амца ицроуп.

Апоет ҳакəша-мыкəшəа иқало, мамзаргы иаҳцəыиқало
рзын Аңцəа ду ихы иқəкны ҳəйхырц азыхəан ихəоит: «Аңцəа
ибороуп иҳагəтыху, Аңцəа ибороуп иаҳгəырфоу. Аңцəа ихъча-
роуп ҳара иаҳныху, иаҳпымларцаз мышътак ихфоу».

Анатоли Лагəлаа аибашъяғ иаагаз Аиааирагы, ҳдеицəа
рыдаты, Аңцəа ду иңышоуп ҳəа даҳəаپшуеит. Аңтазаарағ
адинхатцареи Аңцəа иғəрагареи ртакы дуzzоуп. Амала ҳсаҳвар-
кыратə литературағы макъана ихатəроу ағымтақəа аабом,
Аңцəен адинхатцареи ирызку, аиңагақəа ртəы ҳамхəозар.

Аурыс шəкəыиғду М. Горки ифуан: «Прежде чем начать пи-
сать, я всегда задаю себе три вопроса: что я хочу написать, как
написать и для чего написать!».

Арт ах-этцаарак рыхшығозцарақəа ҳара еилыхха иаабо-
ит Анатоли Лагəлаа ипоезиатə рəниамтақəа речи. Уи идыре-

ит иштәу, ишыштәу, настыры иззыштәу. Ари арғиарағы иқалап, ихадарақоу ируакзар. Уи инаваргыланы убри ибзиәнаны еиликауеит убарт ах-этцаарал – М. Горки изгәеитәз – ркәл итаршәны асахъаркыратә ғымтақәа раптата изымарианы иқалар шиғахым, избанзар, заптата узымариахаз ағымта са-хъаркыралагы идеиатә тәкылагы иңсығымхар ауам. Уи азын акәхап И.С.Тургенев истатиак аға абас зифуаз: «Нет, произведение поэта не должно даваться ему легко, и не должен он ускорять его развитие в себе посторонними средствами» – ҳәа.

Анатоли арт атеориатә этцаарақәа дышрыхәапшуа, ишины-руа астатақәа рыла акәымкәа, цәнаныррала еибарку поезиатә хағсанхъақәаны иаҳирбонит. Анатоли Лагәлаа илирикатә фырхақәа убрахь инарылатданы, абзиабара аума, иара уа-ашәартта ахыркоу аума, ажәенинраала ауағы деікәзүрхо ақакәнды дахәапшуюйт, ҳәарас иатахузен, изғыданы апстазаара ианалиаа. Уажәы иаагап ус шакәу зәдо ғырпштәқәак:

Санаапш, дықамызт азәгъы,
Сөйзцәа спыртцит, са саанхеит.
Исымои псыхәас уажәштәгъы,
Сажәенинраала сеиқәнархеит.

Ҳара конкретла иҳаздыруам апоет дзыргәамтыз, иғызыцәа зипыртцыз, аимак зрыбжыалаз, абзиабара иахкью, апстазаара иацу ақыба-зыбыақәа ирыхкью. Аха акы мөашшо еилкаа-уп, иарбан ҭагылазаашья уадағзаалакгы, уи хеиқәырхага бىңарны дшахәапшуа ажәа сахъарк иахылтцыз, еиғанартәыз ажәенинраала. Автор иажәенинраала абар ишыхиркәшо:

Саңыл сеижъоит иахъагы,
Аха башоуп, амч мхеит.
Ашәак ацәйсәарцаз уатәгыы,
Сажәенираала сеиқәнархеит.

Апоет Қыаазым Агәмаа аибашьра мңабз даналагылаз акәзар, апоэзиагы абзиабарагы еиқараны иаңыл давго дыргон хара!

Дарбан поетзаалак изгыы ажәенираала афора акәым, иара ажәакгыы алпшаара шуадафу, ишымариам атәоуп абрақагыы иаабо:

Апсцәаҳа сибаанҗа,
Апсцәаҳа сигаанҗа,
Апсцәаҳа дтаңшаанҗа слакҭа,
Ажәазат҆ык сашьтан,
Ех, сара қәашьда,
Издыруан гәаныла ишыпшүз.
Исырхеит шысҳәоз ашьта,
Итамлагәышеит сашта,
Исхәымхаз, ажәак исыңқәз...

«Ажәак» ҳәа автор дызғу еиңарсны ажәенираалахь иурхаргы ауеит. Апоет иңқаз ажәак абриақара даргәатеизар, даркаразар, нас ҳәағы иаагали агәатцағ инеиуа ажәенираала апңара заңа атаху, апңазара аанарпшырц азы заңа еилашәа-еилүгүа!

Зеңш философиатә хшығозцароузei апоет аңаҳәа къағ-
қәа рыла апстазаара уадағ иалибаая:

Ағылшын Еңш ажәагь псағыаны,
Еилүршәшәтәуп.
Нас уаменгзакәа икъаны,
Илататәуп.

Адгыл иоутаз ахаан иңзом,
Мышкызыны иаап.
Ажәа еиғу акғы иизом,
Хәиқәнархап...

Аиқәйрхара атәы анахәа, сара сгәаанагарала, апоет ажәа
сеңқәнархеит, ажәенираала сеңқәнархеит ҳәа аниҳәо аамтазы,
ажәагы ажәенираалагы рапхъятәи атқакы ахәа иахысу-
ит, еиңарсү ахшығозцара рыцуоп. Уи мбашья имағзам уағдас
игәцаракны иапхъо ауағы. Еиҳа уазааигәаны иүхәозар, апо-
ет, мамзарғы, алирикатә фырхатта имағзара иакәзам ажәа
аиқәйрхара зтанакуа. Конкретла автори илирикатә фырхатеи
роуп араға иаабо. Аха нас ҳағызы иааниеит апсадғыли, ажә-
лари, абызшәеи еиқәзирхо ажәа саҳварт шакәү, алитеттура
шакәү. Ииашоуп, уи адуюха ашта уамажә атсанакуеит. Идыруп,
ажәенираала «аиразы» иңшәоу амғахәастақәа – амғаду ахъ
икылызго шықоу, настыры урт иңбароу, икәымшәышәу, тқар
раңаала еилоу философиатә хшығозцарақәа автор ихтынхъаая
роуп таңғәыс ирымоу, аңсы рхазтço. «Ажәенираала ааирц

хаала» ақны (ари аңдаға зынzsасктың иаҳәазом имарияны ажәенираалақә адуни иақело амұза иаанагалоит ҳә) абри ағыза ахшыңтқақ арахәың қапшы еиңш иагәйлсуетт ажәенираала ааирц хаала уи ағәры иаҳәо ишықататәу: «Нас ахәыха еиңш иныхиаала, ужәғашыр инықатәуеит иара» абри амомент, аа, асахъа штихуа: «Цәгъала иссируп ажәенираала, ҳанахұғыгелая аира».

Амала, ажәа «цәгъала» аиғырпшрақә раан даара имыңхәны ҳпоезиағы рхы иадырхәоит ҳпоетцәа. Абрақагыры раңақ хахара алам. Ианамух, С. Җанба ихы ишаирхәаз еиңш ихәандаз «цәгъаза дыссирын лара!». Аңсны Ҳаным лоуп дызғеу. Ииашоуп, ажәлар рөғы ус рхәоит «цәгъала» ҳәа, абзиара атқакы атаны. Аха урт зегъы асахъарқыратә ғымта иузадгалоума, еилүршәшәтәыми, еиғыу, еиҳа абзиара аганахъала изкапануа ами иалхтәу.

Ажәа «цәгъала» абзиа иадхәаланы ахархәара шмыңхәиз азгәеитәхъан алитетуратә критик Вианор Зантариагы.

Анатоли Лагәлаа поет-патриотк иаҳасабала, уи еилашәа-еилыңтуа ҳаамта уадағ инагжаны ағера изғом, шәазыңзарқ изцәыртуетт ипсадғылы гәакъя алахынтың даназхәыңца. Ииашоуп, ҳаға – зынза шығанкыла ҳақызыхың қиғыз ҳапсадғылы далцоуп, ихағра хәымга аарпшуп. Уи ахахъыры ҳапсадғылы шықатәылатәи ахәта тәкырадғылығы тәыла хәызық иқаз, шықатәарада ахы иақәитырттаетт ҳтениңә гәымшәақәа. Абартқәа зегъы ихағы иааган апоет ихәоит «ажәенираала зегъы азхәома, уи иазымхәазғы уазхәың» – ҳәа.

Ааи, диашоуп апоет, иагъа ихыршәыгәзарғы, ибзиазарғы ажәенираала зегъы азхәом, зегъы азаарпшум, уи иаңацәаху

афилософиатә хшығозцарақә адәахы, азеиңш қазшы аманы рұқырғарасы апхыаф дығтәзәза, апоет ма алирикатә фырхатца дивагылазароуп.

Уаҳа ҳаламлакә иаагоит ағымта хәыч хзыркәшо астрофа:

Сеидру, сеидру, ҳа ҳахъкылсуа,
Ихажәло иарбан цәкәырпo...
Адгыл рзызo ианыматысуа,
Ишәартоуп атла зцәа зыхпo...

Апоет атыхәтәантәи иңәхәафы иқаңдо аметафоратә еиғырпшра («Ишәартоуп атла зцәа зыхпo...») иаҳнарбонит апоет иңсадғыл алахъынта шшәартоу, еснагы изыхъчаша алапш ахызаарц, амч амазарц шахәтөу.

Ауағы пәсабарала дпоетуп, иааикәыршаны икоу зегъы (иңәғъаз, ибзиаз) аңаңырра таула издыртсыуеит, еихарап адунеи ахса-цәа ақәнышшы иқаңдо, аблa хызкуа апшәреи, иңәа-ижъы иалтуа анырреи. Аабатәи ашәышықәсазы араб тарауаф, афилософ Абу-Амр ибн Аль-Алия ифуан апшәреи аңаңырреи ракәзар қалап апоет дзыхшаз ҳәа. Итабыргытәкъаны, апоезиатә рәниамтәқәа уанрыпхъо аамтазы араб философ иажәақәа ухағы имааирц залшом. Еилкаауп, апоезиа урт ағ-феноменк рымацара шазымхо, итегъы атрибутқәа шатаху. Иаҳхәап, адырра таула, ламысла ажәа сахъарк ахы архәара, ауағышшәаратә қазшы бзиақәа, ауағы апсабареи ғырзиабара, агуманизм ғиңдіккала амазара үхәа иреиңшқәоу. Аха, еитасхәоит, апшәреи аңаңырреи апоезиағ зегъы иреиҳазар қалап.

Сыззааниу Анатоли Лагәлаа илирика ауп. Уи ипоезиатә рөниамтақәә ирытубауеит иагәлылыш ақынза апшәреи ацәанырреи ажәа саҳарьк аңтарағы иаадырпшу ароль хада. Сгәанала, ари рөниаратә цәаға бзиоуп дарбан поетзаалак изгүй, апшәреи ацәанырреи, мчыла акәымкәә, ғасбарала изныруа изықәан. Апшәра атәы ҹыдала иалкааны иаҳхәозар уи жәйтәзә аахыс (аяғы махашъахалатәи ипшәра ҳатыр ду ақәыртсон) поезиатә ҳағсахъан ирыман Индия, Египет, Бырзентәыла, Рим ухәа еғырт ацивилизация ду зырениаз атәылақәә рұнны. Апшәра ари гәабзиароуп, игармониоуп, махашъахала итаҳатығыаны ақазаароуп ҳәа иаарпшуп адунеиағ зегь реиҳа ижәйтәзозу апоема «Гильгамешъ» ақны. Ирацәамзаргы, ҳара ҳынза иаағаз ажәйтәзатәи Египет алирикатә жәенинраалақәә рөғи иҳаҳауеит апшәра агимн. Арақа иҳәоу ахшығозцара зыртабыргуа ағырпштәқәә раагара салагом, избанзар, уи, акы, ҳара сагоит; ғобагы, ҳазы иалкан изыхцәажатәу теманы иаағшуюеит; ихәхаз, апоет иажәа саҳарьк апсы ахазто, афилософиятә хшығозтак зыртысуа аметафорақәә, аепитетқәә алада иасырбо ағырпштәқәагты уажәазы иазхоушәа збоит.

Аңсабара апшәра аарпшреи, ахшығозцара (аобиектты убрахь иналатсаны), асаҳарькыреи, артқаулареи рұнны Анатоли Лагәлаа ажәа қазарыла (есымшатқәека акәымзаргы) ихы ишаирхәо шаҳатра рмузои, идмыртабыргзои уи илирика ақнытә иалаҳқаауа абағт ағырпштәқәагы: «Амаңыс зысыз атлеинш дғылоуп, уи ибжа былны» (ажәенинраала «Аңсуа»); «пшыаала иғәрымуан ҳаварағ амшын, лахә-лахә ҳашхәқәа

еиғапшуан», «Хағеимшхара, ажәлар еилашын, ақәаб еипш ихыңтыр, үзгәрахон» («Ажәак»), «Афурт ұшазыпшу, амада ҳәдесіндәоит, амрагъ уи ҳхәй ңшәзә ихацәхыңдеит...» («Акыр иапсагәышын»), «Ашәт абғьеинпш, икаңсоит сара сғәыграқә» («Ах, бысыртқ һақ...»), «Ағәры кашәазшәа, амрагъ лақауан, еимаҳауазшәа адғыл тыйсан» («Ағеғаҳәа дбылуан...»). «Уи иламыс матәажәк еипш ирхеижкәти, акыр түеит уи ҳызы дтажеижкәти» («Акыр түеит...»), «Изқәылаz ацхампш сғәы аатыс-тыйсит» («Шыыжъ испылаз...»), «Лакә дунеи ссирк ҳашталаз атхғыы ааимыггейт!..») («Ба сбызхәыцуан...»), «Арбағықәа ғыртуеит, иғыртуеит, иғыртуеит, арбағықәа имшар ҳәаны ишәоит» («Арбағықәа ғыртуеит»), «Атла анкачауагъ игоит знык абжы...») (Схъақәен сәалакәеи), «Ажәлар рус-пшы ахәымпал еипш дархәыңдеит, уи разқуп» («Анцәа ду...»), «Атхғыы аптынца шыоит ианымсаңысуа, иандыдуа», «Атх ахы ықәтден импсзаң» («Атх...»), «Атхғыы ахәеинпш итынчуп уахак, атх ғенатзом» («Атх ғенатзом»), «Уара шәишәндас үөөрғәапуа, умтәйжәфәқәа ашта рыпссойт!» («Уи дкәап-кәапуа дцоит»), «Асду еипш, лыччапш станакит, станакит» («Изурызеи, сыблана хитт»), «Азы үкьеинпш, уи иламыс нтәеит...» (Уи иуафра уаҳа дазғом), «Хәычы-хәычла тааршәк ҳазцауеит» («Хашықәсқәа ҳыртуеит»), «Хъаа рахәыңдас үзара иптәоит» («Аевыжәтца ҳамағам ҳара»), «Сғәыграғы бығытас икаңсеит» («Тагалан...»), «Быиччапш иалашәаз акәицқәа, исымбазакәа сғәы итапсеит» (Быиччапш...»), «Азәры ихъаа ахәынтаеинпш уацәшәауеит» («Уара иумбазеит...»), «Атх пиеит арасеинпш!» («Ипсасит уи ицәашы!»), «Сғәы азыхъеинпш икылкәраантса схъаа» («Схъаа»).

Арт аңдаға хырышығәкә арғызцә упылоит апоет ипоезиатә рөнамиңтақә зегын рұғы. Ари абағатәра иатәыштру аңдарда азгәртәхеит Анатоли Лагәлаа ифынтақә ирыхңәажәхъоу, хынбұзының сұхада ашәкәйесінде, аңаруаа. Енүенпшым ажәенираалақә ргәйелғаны ағада иаазгаз ағырпштәқә ртәсін ұхәозар, урт рхалагы иаҳдырбоит Анатоли Лагәлаа ипоезиағы ажә асахъаркыреи, аңаки, философиятәла артасындар, ағәтакы еильтіххә аарпшреи рұғы зақа зәлімхара азуу, настыры ишиқеманшәалахогы. Иара убрі аңдароуп илирика лахеңхұза, еңтарсшәа иүхәозар, аңсыңа аханы архыағ изинириуа, иаҳытәни иңстазаара иадхәаланы изидикыло.

Еилкаауп, акыр шықаса лтшәа бзиала имат зуа апоет ибағатәра дшақәгәыгүа. Аңсны жәлар рышәкәйесі Алықса Гогәуа баша иауихәа уи изкны метафорак иағызоу абарт ажәақәагы: «зеихатып, зеихашты мәшшә ашәкәйесі» – ҳәа. Аха убас шакәугұры, ажә азқазақә зегын рұғы еиңш, Анатоли Лагәлаа ғынта ғыңғыл (апоезиағ аума, апрозағ аума) апидиңдайындағы рөниаратә шәазызырап – атакпхықера зын – иныреит, ағаапхара аңаны, архыағ икінза изнеируш ҳәа дархәициеит, даргәтеиуеит, зны-зынлагы ағекаңара ақынза даңылбаауа ауқахым! Ус икоу аңсихологиатә қатылазааша: адагы изықамлозар акәхап арғыншылтә ашатқәкьа:

Среиуазам ажәа иамыргәырғю,
Мамзарғы иардысны иамыртә.
Ажәа ауахъад еиңш згәи итысхью
Среиуоуп, ршыапыштыбжъ згәапхо!..

Ианцәажәатәу исәамлаң ағапа,
Иахъыха снапы ақәкны искуп.
Иреиғұр ажәак анысзалғаа,
Ағера сзахаршәыр разқуп.

Апоезиағы иразқуп иреиғұр ажәак алғаара, аиашазы ацәажәара анағаху иғаҳа-дагәаны амтәара! Ари ацәаға Ана-толи Лагәлаа илирикатә дунеиенбаркыра ианыруеит, иахтын-хъааует, ажәатәғыы инағоит, еиуеиңшым астильтә формақәа ыңшаарағыы дарманшәалоит.

Апоет ипоезиатә гәеилашыра, иағитдо исахъаркыратә ғым-тақәа ңұхақатәи рлахъынтызы имоу агәтынчымра, абиғара-ға апхәағаа дышрыдыркыло (ары азтәаара аурыс поет ду А.С. Пушкин зны ддиргәатеиуан, дрызхәыциуан...), нас иахъатәи ап-хъағғыы дышрыхәаңшуа ухәа иреиңшқеоу ртәи ҳара иаабоит ажәеинраала «Изығуа зәхыда?..» ағы. Иаазгоит уи ахала уаҳа «цыға-ғәйіхәк» адымгалакәа:

Изығуа зәхыда? Стәауеит,
Баша скәағза стәома иаашаанза?
Азә иимхәаң ғыңқыл сыңшааует,
Фаңә иғәтыха имаздоит дааңшаанза.

Уатқә иғыло издыруада иртәххар,
Иаалыркъан ирзықалар лабашъан.
Үрт рзықхәан сеидру, иматәахәхар,
Ажәа бзия ирбатәкъар, идмырғашъар...

Изығуа ртахызар, табыргны,
Ари адгыл сыйбымзаарын баша.
Урт рхъаа сиңни, ргәс сыгәни,
Урт рзыңәан исыман гәырғаңхәашак!..

Ағиара аус аңьабаа ду шацу, ишуадафу азгәто, абар анемец шәкәрыәфы Томас Манн ииғуаз: «Нет, на свете более мучительной проблемы, чем проблема художественного творчества и его воздействия на человека». Үақагы даагылом: «Литература не призвание, а проклятие... Когда ты начинаешь чувствовать его в себе? Рано, очень рано... ты уже видишь на себе его клеймо, ощущаешь свою загадочную несходность с другими, обычными положительными людьми... Страшная участь».

Араға иаазгаз анемец шәкәрыәф ихәахья дарбан шәкәрыәф-озаалакгы ихыысует, еиҳа ииашаны иүхәозар, итсанакуеит, Анатоли Лагәлаа убрахь дналатданы. Ус шакәу дыртабыргуеит арғиара аprobлема иахыысua ифымтақәагы.

Ағада иаазгаз ахәахья ишаңнарбо еипш, арғиаратә ус уадафуп, насты абағатәреи аңьабааи, адирра таулеи атахуп. Аха уи изақараазаалак иаанагом итыңыз асахъаркыратә өымтә иахцәажәо дарбанзаалакгы уи «каниуаз», иаиз, имач-заргы агха-пхақәа, амалырқәа автор иңьабаа ҳхаңы иааганы, хрывсларгы ауеит ҳәа. Мап, ас ақатцара акәым, баша азхәйциратцәкьагы алитетатура ағиара иапырхагоуп.

Анатоли Лагәлаа ишәкәы «Амш хәашьқәа цеит...» иану ажәенираалақәа, ағада ишазгәастаз еипш, дпоет хатәраны, насты запхъаға – итәымтә дызлатагылоу ала, итегес зылзыр-

шараны икоу азәры иакәнды ҳамилаң литература адоуқаштағе да-абоит днаңда-аағаны. Ҳәарас иатахузен, архыаң диенгәрырғыонт ифымта өңілдәр рұтыцрагы дазыпшуп. Ирғиарағы агха-пхакәак ибарғын итахым.

Ишаадыруа еипш, Анатоли Лагәлаа ибышшәа цқьюоп, истиль, иформа еилыхха икоуп, ажәенираалеңәартәшшәа (есымша акәымзарғы) еицирдыруа аклассикатә традиция, ихатә поетикатә дунеиеибаркыреи аңса поэзия ағышәен кырғыра аптыжәара ырманы. Насғы апоэзия лассы-лассы иахтынхыаая, «амодақәа» ирытқаңырбо ирыштың «ажәған илбаазшәа, зыңда зыңзырығыңырц» зәхү апоеттәа (урт иарбан литературазаалак ағтыны икан, икоуп иахъагы) дреиуам. Үи рәниағын иаҳасабала идірүеит асахъаркыратә литературағы «амодақәа» – «ағың» апшаарақәа – раңдәак хашара шрылам, хара уағы дшазымғо. В.Г.Белински баша иауихәах абарт ажәқәагы: «Непрочная, быстропреходящая популярность» – ҳәа. Аха уи изақаразаалак иаанагом апоет, ирғиаратә усугағы иара иқынза иқаз атра-дициа дынтымшәаңакәа дцалароуп ҳәа. Мап, арғиара – ари пшаароуп! Үс анақәха, апоет иажәа сахъарк ағың ахәароуп, аха ажәған иалакнаҳамкәа, акы, ипсабаратәны, өбагы, ипқтазаратәны, ихпахаз, исахъаркны.

Абарт ах-елементк Анатоли Лагәлаа ирғиарағе ырлтшәа уағы ибартә атып ырмоуп.

Егырахь, ипсабаратәуп, иарбан шәкәйизаалакгы гха-пхакәак амамкәа, адунеи аbara ишуарла-шәарлоу иага идуу абағұатәра аналы иңтиңизарғы. Үс анақәха, «Амш хәаш-кәа цеит...» ақынгыны архыаң ибоит жәенираалақәак рөы

уиақара зымхәо цәаҳәақәак, ирххоу ҳәоуқәак, имыцхәу еитептахәарақәак ухәа иреиңшқәоу. Ииашоуп, акритик иазгәтақәа зегбы автор дрықәшаҳатымхаргы ауеит. Аимак-аиғәк иахылтца агәаанагарақәа еиғағылоит есымша, аха нас ишнеиуа (аамта бжыларгы) ииашатабырг ахъ икылсует. Алітературатә пәтазаарағы ари ұышындағы ашытасын, ипсабаратәуп.

Амала, урт зегбы ҳәақәызди «У писателя есть только один учитель: сами читатели», – ҳәа Н.В. Гоголь дызығыз апхъағцәа роуп. Ааи, апхъағцәа роуп ашәкәы алахынта зызбо, аса-харькыратә ғымта инартцауланы изныруа, авторгы акритик-гыры ригхада (дара ирызгәамто, ма извысны ицо) збо.

Анатоли Лагәлаа ипоезиағы уаанзатәи ишәкәа рәғыры иупылоит имыцхәны, иахыркөацәаны икоу ашытракәларақәа, аитептахәарақәа, дағекала иүхәозар, астрофағы ажәақәа, ацәаҳәақәа, ахархәара, афада иззишхөй, ғапхъа иғында ицәригойт. Ииашоуп, ари иара аханатә ицу ирәниаратә цәағеи, истили, иформеи роуп. Насғы ажәенираала аса-харькыреи аиденатә тәкы агәйилыршәареи рәғы заманағы ииархәоит, уиусдаға псуа поетк иғы, шамахаңак ақәымзар, иахтылом. Аха араға икоу дағекы – амыцхәхара. Иаххәап, иага ибзиазар-гы, иага илыпшаахзаргы, апоезиатә цәаҳәақәа жәенираалак ағырынта иануылалак (рефрен ҳасабла ақәзаргы) угәры хұдирчоит, уимоу, угәры рыхәғызыт, уи адагы тәым ныррак-гыры рхубааупт, ұшара-ұшара Иосиф Бродски иғышыңа цәаға ахыугәаладыршәо ыкоуп. Уи асадагы иазгәастеит.

Ари арәниаратә цәаға «евфония» ҳәа иашытоуп, апоетика иақәшоуп. Абар уи азы «Поэтический словарь» иақәо: «Эв-

фония – учение о благозвучии, раздел поэтики, изучающий в стихе качественную сторону речевых звуков, накладывающих известную эмоциональную окраску на художественное произведение. Большое количество стилистических приемов относится к области Э. как то: ритм стиха, рифма, анафора, эпифора, аллитерация, ассонанс, все виды звуковых повторов. Как фонетическое явление Э. равной степени относится и к поэзии и к прозе».

Абар өýрпштәкәак:

Ашә алмыркҗеит, иалмыркҗеит,
Ашә алмыркҗеит.
Ишызбоз сымҗеит, исымҗеит,
Ишызбоз сымҗеит.

Абри аформала алирикатә жәеинраала («Атхыры мшаζеит») еихышәшәо, ашәага-зага итымшәо иқатоуп, амелодия атданы. Уи аганахъ акгызы узаххәауам, аха тақық змоу ажәақәа куплетк ағы ғынта-хынта ианұптылалак (изытшықәоу урыхәапш) изаҳамхәарызеи, маңкүгәс еиҳынашьеит, имыцхәеитәхәараны («иага ирхәмарны» еиғартәзызаргы) убла иаахгылоит.

Иаагап еита өýрпштәык:

Иахъада дсымбацызт, иахъада дсымбацызт,
Иахъада дсымбацызт лара.
Сгәы ҭыхны илымгацызт, сгәы ҭыхны илымгацызт,
Сгәы ҭыхны илымгацызт хара».

«Иахъада дсымбацызт»

Бымнеизеит, бымнеизеит,
Бымнеизеит шыжбы.
Сгәатеизеит, сгәатеизеит,
Исмеизеит быбжбы...

«Бымнеизеит, бымнеизеит»

Уңқәынра ңазар, иңазар, иңазар,
Уңқәынра ңазар.
Үңәаныррақә еиқәтәазар, еиқәтәазар, еиқәтәазар,
Үңәаныррақә еиқәтәазар...

«Уңқәынра ңазар...»

Ас икоу аформала ифу еиқарак шабоит абзиабара изку иажәенираалақә рөғи. Ииашоуп, апоет илирикатә фырхацә абзиабарагы иабылуеит, изыргәтеиуа раңдоуп, убарт рыпсихологиатә ҭагылазашьеи ығажәажәареи раарпшарағы иажәенираала ағышыя аформа (аиуморгы алағғы зңубаауа) аналоит зны-зынла ашәнгыи ихәандәз ухәо ақынза икоуп. Аха астрофақә рөғи ажәақә, аңаахәақә реитеңтахәарақә, иага «благозвучие» ырмазаргы, иузыңдахуам, ишымыңхәу, иахыркъаны ишхәо аапшуюеит. Сыззааниуа, Анатоли Лагәлаа зызбахә ҳамоу аформала дмығлааант ҳәа ахәара архыағғы акритикгы азәггы азин има зам, уи ирәниаратә индивиди,

ицәафен, игәахәарен хытқыртас ирымоуп. Амала, дара убарт ажәақә («урымбароуп,урымбароуп,урымбароуп») аңаахәақә («хамра ҭашеит, ҳара иҳамбазакә, ҳамра ҭашеит») еипшқәоу, еигәыцхәу маңк ақара «ағәра» аарғеенкыр, ҳәрас иатахузен, ажәенираалақә рхаتابзиара ианыпшуа иқалоит, дағакала иухәозар, инапқазара еиҳагы иҳаракхонит.

Иара убас ҳзыңцәажә ошәақәнны иұптылоит автор итегері нағы здикылашаз, иғәылиршәашаз аңаахәақәагы: «Еңтах иаҳзыпшузеи ҳәа ипшуан». Цәаҳәак ағы тәқылагы шытәбжылагы еигәыцхәу ажәақә «иаҳзыпшузеи ҳәа ипшуан» атып анроулак, ажәенираала хысқанатеует. Иаҳхәап, «иаҳзыпшузеи» аңынхәрас иаҳпенпшузеи ҳәа иқазтәрүү еиҳа еиғзар қаларын. Ари ажәа ишаабо еипш, аңаахәа «каметрика» – ашәага, азага еиланагомызд.

Зейлкаара мариам, зәқакы нагзаны иззаамырпшуа цәаҳәақәазар қалапабартгы: «Убри амшқәа санрызхәыллак...» (ишпенлекатеу изытшүү ажәа?). «Амшын цәқәырда ғыртуеит: «Аңсның шәеиха!..» (арақа ахызыңка «Аңәқәырда» азатә хыпхъязарағ игылоуп, ақаттарба «ғыртуеит» араңәа хыпхъязара ауп иаҳнарбо. Изенаалаома нас? Мап. «Илыгәзит иқышәақәа өгәйхәааны». Акы, сгәанала, иқышәақәа дрыгәзит еиҳа ииашахап «илыгәзит» ааста, обагы дрығәйхәааны ҳәа иқазар иқалоз? Изахъузен «өгәйхәааны» ағәзра? «Аха дысшатом, уи улпиртпроуп ҳәатәкъя зхәо». Ари аңаахәа атыхәтәантәи ажәақәа изытшүү ағымта иатсу апоезия ахадара ланаρкәуеит, ихысқартеует, избанзар, шытәбжыла ишеизааигәоугы еимарам. Сгәанала, апоезиаз ипсыңезар

ଶଳାପ ଅବି ଆଜ୍ଞାହୀଗ୍ଯ: «ଲ୍ୟାଖ୍ତେଚ୍ଯରାକ୍ଷା ସ୍ର୍ୟତେଖୋ ଇସ୍ୟରବାପ!..». ଆହ୍ତେ ଉବ୍ରିଆକାର ଇକ୍ଷୋପ, ଚ୍ୟରାଳା ଅରବାର ଆୟରମ, ନାସ୍ତ୍ରୀ ଅପ୍ସିଶେଅଳା ଲ୍ୟାଖ୍ତେ ଚ୍ୟରାକ୍ଷା ରାତ୍ରୀକ ଆଜ୍ଞାହାରାହୀଗ୍ଯ ଇର୍ଖୋମ, ନାସ ଅପେଜିଆୟ ଉସ୍ ନାମୋଦ?

ଅପୋଇ ଇଲିରିକାତ ଫ୍ୟରହତା (ଅପୋଇ ଯି ଇଖ୍ୟ ନାତେଏନ୍ଶ୍ୟାରମ) ନିଖୋ ଅବର ଆଜ୍ଞାହୀଗ୍ଯ: «ବୁଟ୍ରେଇପ୍ଷ «ବ୍ୟିଙ୍କେଆକ୍ଷାର», ବୁଟ୍ରେଇପ୍ଷ «ବ୍ୟିଙ୍କେଆକ୍ଷାର», ନାଲାଜାମ ବ୍ୟାକ୍ୟାଶେ ଅନ୍ବ୍ୟରଚ୍ୟ!» -ଦ୍ଵାରପଞ୍ଜମ, ଇବନ୍ଜର, ବ୍ୟାନ ଦିବାତ୍ତେକ୍ବୋଜର, ଅକ୍ୟ, ଆତ୍ରେଇପ୍ଷ ବ୍ୟିଙ୍କେଆକ୍ଷାର ଖୋ ଲେଖୋମ, ଓବାଗ୍ୟ, ଏଇକ୍ୟଲାଶ୍ୟାସ ଇରମୁଝେ ଅପ୍ରେତ୍ୟାଜିବା ଦେଇଲିପ୍ରାହାଯା ଇକୁଣ ଆତ୍ରେ (ଅନ୍ଯାଶ ଖ୍ୟାଶେଅଳା)? ଆଜ୍ଞା «ବ୍ୟିଙ୍କେଆକ୍ଷାର» ଉଧା ନାନାଗ ସରା ଇସ୍ୟଦ୍ୟରାମ. «ଅମାଗ୍ୟ ଅନୁଲାଳ ଏପ୍ଷ ଶେପିନା ଅବ୍ୟକ୍ୟ ସ୍ଥିର୍ଯ୍ୟେଇତ? ଅବ୍ୟକ୍ୟ ଉଧାଇୟ ଆକ୍ୟମଜର, ଇଶ୍ପାହ୍ୟେଇ? ଆଇକାରା ଉଦାଫୁପ. ଆଜ୍ଞାକାଳା, ଏଇଫ୍ରିପ୍ଷ ଆଜ୍ଞାକ୍ୟ ଅରମା-ତ୍ୟରମ ନାହୋଇ. କୋରକଟର୍ଟ ଗ୍ରୋପ ଉହ୍ୟାରଗ୍ୟ, ନାବାକୁ ଆତ୍ଯାହେତାନ୍ତେ ଆଜ୍ଞାହୀଗ୍ଯ «ଇସ୍ୟହ୍ୟେଇତ, ଇସ୍ୟହ୍ୟେଇତ» ଅଳ ଇନ୍ତ୍ରୋଇ. «ଦ୍ୟାତ୍ତାକୁନ, ଆୟିଜେଇପ୍ଷ ଦ୍କୋରନ୍ୟ». ଇବନ, ଆୟେକ୍ୟା, ଆୟିଖ୍ୟା, ଆଫଲର୍ବ ମକ୍କାରଜୋ! ଆୟି ଅମାଚାର ଇକ୍କାରୁଅଳା ଇକାଲେଇତ. ଆୟ ଏପ୍ଷ ଦ୍କୋରାଯାନ ଇଖ୍ୟାର ଆନ, ମମାରଗ୍ୟ ଅସୁବିଏକ ଅଖ୍ୟ ନାନାଗନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀର ଇଖ୍ୟାର ଉସ୍କାନ ଆୟକିନ. «ଲ୍ୟାଚାପଶ ହିତେଇମଖ୍ୟାନ୍ୟ ଇଲ୍ୟାନ୍ୟିତ୍ତେଅଶେଅଳା!..». ଅମଖ୍ୟାନ୍ ଆକୁ ଯି ଜ୍ଲେଇବରକୁ, ଇଖାଚାଚୁ ଅରାହ୍ୟିତ ଆକୁ ଇପ୍ତ୍ତୋ? ଆରି ଅଖ୍ୟିଫତକ ଦୈବ୍ୟାରାଗ୍ୟ ନାହ୍ୟିଲୋଇତ: «ଶଜ୍ରା ଅମଖ୍ୟାନ୍ ଏପ୍ଷ ଇପ୍ତ୍ତେଅନ». ଅପୋଜିନ୍ ନାଲାମ ଅବି ଆଜ୍ଞାହୀଗ୍ଯ: «ଦାନବାଗ୍ୟିକ୍ୟ ନାହ୍ୟେଇ, ନାତ୍ର ଦଖ୍ୟାନ୍ୟ». ଏତାରସ ଇଖ୍ୟାରଗ୍ୟ, «ଅମଶ୍କ୍ଷା କାପ୍ସାଇ ଅବ୍ୟକ୍ୟ ରେଇପ୍ଷ ଇଖାଇଲାନ୍ୟ» ରାତ୍ରୀକ ନାପ୍ସିଶେଅଳା, ନାନାଲାମ, ନାହୋଇ ଇଖ୍ୟାଇତଗ୍ୟ ନାକ୍ୟାଶେଅଳା, ନାଖ୍ୟାଶେଅଳା, «ଅମଶ୍କ୍ଷା ତୋଇ ଅବ୍ୟକ୍ୟ ରେଇପ୍ଷ ଇଖାଇଲାନ୍ୟ». ଉସ୍କାନ ହ୍ୟାଖ୍ୟା-ପାଖ୍ୟ ଉତ୍ତମ୍ୟିତ. «ଅମଶ ନାପ୍ୟିନମଦା-

хъан саҳоуп» ҳәагыбы ахәара иахынӡаиашоу сеидру, гәфарак узнатцысует. «Ҳақанаң ҳқәарлап, ҳақанаң ҳқәарлап» – ихәойт апоет жәенираалак ағы. Сәанала, икәаруа ағы ауп, ауағы дныңәйт, дығуеит, дыщакуеит, дхып-хыпует (ағағыны ирхәойт), аха дқәаруеит узхәом. Абри ажәа ажәенираала «Ишпассири сымра!..» ақынғыбы апоет ҭахра дук ықамкәа ихы иаирхәойт: «Баша слызкәарма, баша слызкәарма» – ҳәа. Дағауызаралы иаҳылы олит алирикатә фырхатда иоуп изхәо: «Саңшәом сара акәап, саңшәом сара акәап, саңшәом сара акәап, уи сахыпойт!». Апхәызба илыргылазарғы (ең-лыскауеит абзиабарағы еиңаршәа ихәоу, мәп ахъ зхы хоу хшығозцароуп, убри азоуп апоет ахыпара мариамшәа из-ибауа!) акәап ахыпара уадағрас иалоузеи, нас иттәааны 24 цәаҳәа икоу ажәенираала азкә абағаху?

Абрақагыбы иаазго ажәенираала «Кәыжә» хзыркәшо апш-цәаҳәакғыбы хаара дук рыйыхәо избом. Ҳапхъап иара:

Исхарои, нас, Кәыжә быстахызар,
Исхарои, нас, Кәыжә?
Бейлымхәа кәыжә-кәыжә, ибымуазар,
Бейлымхәа кәыжә-кәыжә.

Сәанала, абри ахәугыбы логикала иртәбыргым, ақаларақәа еиғагылоит: «Сцеит схахынахаз хагәхә, сцеит схахынахаз хагәхә!». Хагәхә иңде дахьгылаз дәхәашеит, дәбгеит, ихы ахынахаз ңаша имағам.

Ашәкәағы, ирақцәамзарғы, иуылы олит маңк ақара еиқәғызытуа ажәенираалақәакғыбы. Урт еиҳарак иаҳаабо абзи-

абара иазку ажәенираалақәа рөоуп. Аха араға ағырпштәкәа раагара салагом. Амала, зеңпшшәа исхәоит: апоет илирикатә фырхацәа, абзиабара иаргәатенуа («рхъақәа» ахьеңшү иаххъозарғ ауеит, аха...), ұзара-ұзара иахыицәеңшхо ықоуп, рығетаҳәыцрақәеи рдунеңхәапшышыңқәеи ылда еизаңгә-цәоуп, арахь аңтазаарақны еиңш абзиабарағы досу иры-моуп зәқы дуу рхатә индивидтә дунеи. Убри атәи илирикатә фырхацәа риндивидтә пәтазаара итегеси ианыңшыр акын. Насгыы уиақара зәзымкуя, зыгәрагара уадафу абзиабара иахылтца аңәанырра иашатәкәа ззаамырпшүа ажәақәа апо-ет илирикатә фырхацәа ркынтә иануаҳауагы ықоуп. Иаагап ағырпштәи: «Үгәи ҭап-ҭап, иҭап-ҭап, иҭап-ҭапуа, атра иазым-куя ипжәоит! Уара уќыап-чап, уќыап-чап, уќыап-чапуа, аарла ажәак уәшәоит!».

Иеилкауп, араға апоет ажәа «ырхәмарны» (ус узазхәар ауазар) ипоезиатә цәхәәа еиңикаар шиғаху, иагъилшент ажәенираала аиғартәышы аганахъала. Аха аңтазаарағ зегеси реиха ипшью абзиабара иамәхакны иамоу аңхәйзба «ҭап-ҭап, ќыап-чап» ҳәа дызиаңајәарым? Сгәанала, абзиабара аханатә иамоу аңәанырра ҭаулеи, архашыя-пхатареи, аңсуга пхәйзба азин лыртомуыт ус арғыс иаңајәара. Аха арт агха-пхакәа уиақара ыңдаркуам.

Изғыдоу, итоуруо, абзиабаратәкәа итахәах иамоу, Анатоли Лагәлаа иғаратә шықәсқәа кырза иүгәалазыршәо илирикатә фырхацәа еибагақәа инағзаны ухағы ианааугалак, имғашшо иубоит иахъатәи аңсуга поезиағы уи лирикк иаҳасабала иғазара ахынзакоу, дыңғәтәза дышгылоу, насгыы абри ажанр ағғы макъана иажәа нагзаны ишимхәац.

Абрақа иугәламшәар залшом аңылман дунеи мрагыла-
ратәи апоет ду Саади ңсра зқым ицәхәқә: «Зачем, Саади,
ты так много поешь о любви?» – мне сказали. Не я, а поток по-
колений несметных поет о любимой».

Ааи, бзия еибабо ауаа рзышәаҳәара насып дууп. Абри
ағыза ахшығыздара унағоти Анатоли Лагәлаа интимтә лирика.

Атыхәтәан, сыйстатия хырыкәшоит Анатоли Лагәлаа ицә-
хәқә арыла:

Ари адгылағ смайт өйрбара,
Нхағтас арыц ластдалап.
Сыштахъка схыапшым сара,
Ахра иағоу еиپш сцалап...

Ааи, имариам арғиағы имға, уи ахра иағоу дифызоуп.

«Алашара» №6, 2110 ш.

Зураб ҆Цъапуа,

академик

АТӘЫМТА

*А*тәымта... Азәы ихәап: «Анатоли Лагәлаа итәым-тахъ даба��ой!», даеаӡәгъы – «итәымтағ дылкоума уи!» җәа. Ашәкәйәфөү ирәниара ахатә ақазшыя (аинтонация, апафос ухәа) ас икоу агәаанагарақәа унаңоит. ҆Цъара-҆Цъара (иаххәап, ипоэзиағы) дышқәыпшу дылқазар, даеаҧьара (иаххәап, ипрозағ) еиҳа ахатәра идубалоит.

А. Лагәлаа апхъағцәа деңгәртахъеит апоезиағы апровағы. Ибағхатәра иазхъапшхъеит, иақәнныңәхъеит азәымкәа-ғыцъамкәа апоетцәеи апразаикцәеи – Б. Шынқәба, А. Гогәуа, А. Цыонуа, В. Атнариа, ҆Ц. Ахәба, М. Миқаиа, С. ҆Таркыыл, Т. Аңьба, Д. Наңкьеебиа ухәа. Апоет Т. Аңьба ишазгәеитаз ала, «хъаҳә-паҳәада иара (Ан. Лагәлаа. – З. ҆Ц.) ирәниарағы апоезиа ауп апъижәара змоу». Апразаик ҆Ц. Ахәба иакәзар, Ан. Лагәлаа «иажәеинраалақәа ирыңубаауан апоезиа атқыс апраза иаҳа

ицәа ишалаз» ҳәе ифуан. Апоеттры апразаикгы ас рзырхәаз Ан. Лагәлаа апоезиагы апразагы бағжатәрала иахыцааи-уа ауп. Ирғиарағы апоезия заа ахы шакызгы, апразагы уи иаццәырдит, иацааигонт үхәар ауеит. Апоезиағы «рапхъатәи иажәенираалақәа анаацәыртқ инаркны, итема аштыхшыа үхәару, ицәахәақәа реиғекаашыа үхәару – зхатәы бжызы зхоу азәы иакәні апхъағцәа даарылатәеит» (Б. Шыңқәба). Ипрозатә рәниамтәқәагы ирныңшит «хапсұа проза дығәғәаза дшалалыз абағжатәра иаша, абағжатәра бзия змоу, «зейихатып», «зейихашта» мәғашьо ашәкәыиғөө» (А. Гогәуа).

Абас ала, ажәа азқазағцәағы апхъағцәағы иалырка-ахьеит, хшығзыштыра артахьеит апоет, апразаик, ажурнал «Алашара» аредактор хада Ан. Лагәлаа ирғиара. Ибағжатәра бзия рныңшуеит уи журналистк иаҳасабала имғапиго арадиотеледырратарақәагы.

Ан. Лагәлаа-апоет илирика еиҳа-еиҳа аєшартқауло, ашья-уардың еиғш, амтәыжәфақәа шеитңнахуа аныңшуеит иажәени-раала ғыңқәа еидызкыло абрин ишәкәгы. Аизга иагәйлоу арғиамтәқәа ртематикатә еилазаашыағы аптыжәара рымоуп афилософиятә гәтәхәышрақәеи (150 рұғынза) абзиабареи (130 рұғынза) ирхылғиааая ажәенираалақәа, иара убас атып раңәа рымоуп аграждантә лирика иаттәу ағымтәқәағы (70 рұғынза). Еиҳа имачзаргы, иаҳпүлоит апеизажтә лирика иатданакуа ажәенираалақәа, настры рхыпхъаңзара маңзам азкратә, ахъзынғыларатә рәниамтәқәағы. Апоет абарт илирикатә тема-тикатә хырхартәқәа рңәаара убартә иқалахъан, рхы ркхъан данқәыиңшзаз инаркны.

Ифилософиатә лириказы өყирпштәйс иаагазар ћалоит «Ажәлаќъаф» захъзу заатәи иажәенираалак:

Ақалақ ҳалаңсоуп,
Шәымтаказ, пәцамтаказ,
Хаһыз ҳәаны өүтыр,
Цхыбжъонтәи аңәашькәа реиңш ҳакуеит.
Ақалақ ҳадлапса
Аңхыз изазхәыцом,
Иахаштует аңтазаара,
Тәым қалақк аблә хнакуеит.
Иасымшагь латамзами,
Адгыл ҳалалзар.
Шьюк ргәенисыбжъ ҳнацрыхны,
Ақытақәа ажәлеиңш ҳаркьеит.
Иныхәазаант адгыл,
Зхатә хъаақәа инархыхәдәо,
Дныхәазаант ан,
Нахъхи үзара ҳажела өлүрпүеит.

Ари ажәенираала апоет илирикатә гәтахәыцрақәа ыла-
гамтак еиңш сахәапшүеит сара. Иара анцәырт инаркны ав-
тор иқәлацәа зегъы ҳәгәи арахәыцқәа иркысит. Зыбжъара
ҳцо ҳааяу ҳабжъаз ҳқытәи ҳақалақын реимадара, реинирра
ҳазнархәыцит. Аздаара ахата, иага ахытцуазаргы, иахъагы
ишәыцц иөыцми!

Абас дышқәыпшыз зфилософиатә дунеидкылашья аңхъаф
инирый апоет анағстәи иажәенираалақәа рәғы ари алирикатә

лагамта еиҳагы иеиент, иғныңқатә дунеи еиҳа ицәригейт. Апоет ифилософиятә хәйцрақә рөзы атып раңа ааныркылойт аамтеи, аңтазаареи, аңсреи, урт рңаки реимадашьеи рыйздаарақә:

Аха иааниент имыңцақжо,
Ашәшьыреиңш, тыңч,
Зегъ рыхәтаа назыгжо,
Исылыршәшәо сымч...

Аңх аарла иаамыггоит,
Ишәаҳашт шылжы...
Аңла анкаҳауагъ игоит
Знык абжы...

Ажәенираала асаҳъаркра даара иацхрааеит аңсра ашәшьыреи аңла ашытабжы рөзырпшра. Арт амифологиатә дунеидкылашья иатәыштру метефорақәоуп.

Ауағы ихдирра ахъымнаңо аңтазаара аманақәа ируа-куп уи иетәа анкыдшәо ахъизымдыруа, убриоуп иара дааз-гогы, ахара дзырпшуа, анарха изто. Аңсуаа рмифологиатә дунеихәәпшышыншағы еиуенпшым ахәамтақәа зхылғиаая абри ахшыңаңақ ҳаҳынарпшует ажәенираала «Ажәған снатап-шует сышшәо...»:

Уағ изымдыржо маζоуп,
Жәған ҳхакнахауп итүууа.

Аетә зөйримтүа убриазоуп,
Үахътә иандәықәло икаууа...

Даеаұрагы апоет ихы даздааует:
Сықоу, сыйкаму сара,
Адунеи саларсу асалеиңш?..
Зынза иааигәумашь сыйхәара,
Сиетә кыдшәан хланты изтәлеи?..
Уи са снатахны исызкуам,
Сымч абақәхо, заа иөшәазар...
Уаҳа азә илаңшгы хнакуам,
Инасыпуп, шәгәры иташәазар...

Аңтазаара ахъантара, ауағы иңсі ҭанаты ихачхара, ахра
иағоу дышиеиңшү ҳазирхәыւеит апоет:

Ашықәсқәа иргом сгәырфәқәа,
Ашықәсқәа иниакәкәа ицоит,
Апыққаҳәа инеиуеит аеқәа,
Иаалыркъан ишызбо ихәжәоит...

Ари адгъылағ смайт өйрбара,
Нхағтас арыц ластдалап,
Сышытхъѣа схъапшрым сара,
Ахра иағоу еиңш, сцалап...

Апоет иажәә амагиатә мчхара шамоу, Аңцәә ихаз иитәахыз ажәә ашыталарап атәй ахәөйт ажәенираала «Сәгәи итәз схәеит хәә сгәиртәцәа»:

Шытә убригъ саштаз сыйфьбаса,
Шытә ажәак сцәызны сывтәазом,
Сапхъя ииаст ачычмаса,
Аха Аңцәә исимтаз – сывгазом...

Ажәенираала алирикатә фабула иугәланаршәоит апсуаа Аңсны шроуз иазку амифологиатә ҳәамта, иара убас Ажәеипшыяа рашәә иалоу цәаҳәак – «Иумфац-иумжәыц ҳадумгалан!»

Ажәә апшаара даштәуп апоет егъырт иажәенираалақәа рөгъы:

Исырхеит шысхәоз ашытә,
Итамлагәышьеит саштә,
Исхәымхаз ажәак, исыцәцаз...
Даеафъарагы:
Ағыықәреи еиңш, ажәагъ ңсақъаны,
Еилыршәшәтәуп.
Нас уаменгзакәа икъаны,
Илатцатәуп.

Адгъыл иоутаз ахаан ипсәзом.
Мышкызын иаап.
Ажәә еиңүү акгъы иизом,
Хәиқәнархап...

Апоет исахъаркны иааирпшует аиаша еицакшья шамам,
итаршәни изтәахызгы ианитаххо ишиғапхо:

Алығера иахықәыз днықәыххызар,
Иихәо иғамшәауа даанхеит,
Абар, алакәтәкъа утакшызар,
Иңырцыруа, ахьеипш инеиғапхеит!..

Аңтазаара афилософия еилыхха изныпшуда аңсуга жәаңға
«Аңғьеи абзиен рышхәа еивтдоуп» иахылғенауашәа иғуп
ажәенираала «Үи джамамзар...»:

Ишәартагәышшоуп,
Аңғьеи абзиен
Еиштынаңы,
Хәғыллагәышшап,
Абзия ашамхәа
Ғәғәнатңы...

Ан. Лагелаа ибзиабаратә лирика анарха шаиуаз ҳдыр-
дырхан данқәыпшүзәтәи иажәенираалақәа. Убырт раҳытә
үскантәи аамтаз зегъ реиҳа сгәағы инеиз иреиуюп «Бан
илябхәои?!»:

Бан илябхәои, шыңа базхәыци,
Раңа ббаазеит, ббааза!
Цла базыхъчом, бзымғахыци,
Ағны баазеит, бааза.

Ақәа иапкеит бұзамға апхарра,
 Аха амца ацроуп.
 О, издыда, интәаша, ахара,
 Ққәынроуп, уи гәзроуп.
 Быхщәи ибғалаз мңаны искысааит,
 Шыңа бтыпхәуп, бтыпхә!
 Цәйкәбар хьшәашәак быкәа итысааит,
 Ағъаурым, ичҳа.
 Маңысеймекъаран блак бабоума,
 Зынза иаапкит ақәа.
 Анаңылбеит, ажәған бгоума,
 Шыңа ухкәа, ухкәа!..

Абри ажәенираалағы рхы ркыншәа збоитапоетибзиабаратә лирика ихадароу асахъаркыратә қыдарақәа – аңаңәақәа рыххашъя, урт рритмикеи ринтонациии ухәа. Апоет абзиабара иңырнаго агәеибафарақәа, аңаңырра таулақәа ипшқараху ажәала, ашәала раарпшра дақәшәоит. Арт ажәенираалақәа рпоетикатә лексикағы еиҳа лассы-лассы иңыртцу ажәақәа (ақәа, асы, ақәарачча, абаҳча, амза, аатра, ашыац, атәа, атқы ухәа) рымаза, рсимвол акыр ирхәмаруеит апоет.

Аңсаа рфольклор ибзиан иадыруа амтарсра амотив иазчыдароуп аңхызыба аеүіхәда дыққәкны лгара. Абри асахъя ааугәланаршәоит Аң. Лагәлаа иажәенираалак:

Сөенқәа ахәда бнықәкны,
 Аптырцәқәа рыла бғасхәеит.

Ахааназ быхызың нықәнны,
Бышысымпсахуа басхәеит!

Харзызырғып аپхәызба лзыпшра, агәыхытхытра иахылтца
аңдахәақәа:

Бымнеизеит, бымнеизеит,
Бымнеизеит, сыйбжьеит.
Уи ҳацхагъ баменгзеит,
Амаакыра хәыч птәеит!..
Мамзаргы:
Амза карахеит, ажәған карахеит,
Рыңсы ҙаны лдәылтца иазыпшуп.
Аңа далахеит, аңа далахеит,
Арпыс иғәи ахчнызеинш ишуп.

Апоет ибзиабаратә лирикағы еиҳагы иубартахоит иметафорақәеи еиғырпшарақәеи рсахъаркыратә мчхара:

Шыацқ ҳнылаиеит, лыңсы ҭыхуа,
Сыңсы ҭыхуа.
Абхәа-еимаға еиңш, ҳаузейдымхуа,
Ҳаузейдымхуа!..

Иара убас Аң. Лагәлаа ибзиабаратә жәеинраалақәа еиҳа ирызчыдароуп ажәақәа, ажәеидхәалақәа, аңдахәақәа реиҭа-хәарақәа (ұйара-ұйаралы иаамыцхәңдеуома ухәо). Уи архемарра, акаламбур иахылтцеит абзиабара аштыбжы, ахатә музыка:

Изакә қәоузеи, анаңылбейт, изакә қәоузеи,
 Изакә қәоузеи, анаңылбейт, иахзауз!
 Изакәкәоузеи, анаңылбейт, изакәкәоузеи,
 Изакәкәоузеи, анаңылбейт, ифуа иңәйз!

Апоет даара иқәғионт қәыпсычхарал иахылтца алирикатә саҳъақәа, аепизодқәа:

Уи дниақьеит,
 Амаңыс еиپш,
 Даңыс-тысуа,
 Анаңылбейт,
 Насып имоуп,
 Лара «дзысуа!»

Еиҳагы аңаңаңа ңашқарахқәа рылтцеит апоет азғаб ләала даңцәажәо. «Аңқәыс лпоезиа» ақазшы змоу урт ажәенин-раалақәа ссиришәа иуныруеит:

Арахъ стәүиарцгы стахзам,
 Истахзам.
 Сылабжышқәа риғоны иахзам,
 Риғоны иахзам!..

Ха ҳабжъара зегъ маңан,
 Имаңан.
 Сғәыссеңзамқәа днасыхъзан,
 Днасыхъзан!..

Ашықәсқәа реиңш, абзиабарагы иамоуп ңыш-аамтак – аапын, апхын, ҭагалан, азын. Ан. Лагәлаа ипоезиагы шыта иаалапсо иалагеит ҭагалани азыни иртәу абзиабара асахъақәа:

Еиқәтәагәышьеит шыта сҳаит-қәит,
Шыта сҳаит-қәит.
Асы еиңш, лыччапшы сыйзытит,
Исыцэзытит.

Абзиабара ӡытышам, иахылтцуа амџабз ағеентанакуеит акәымзар, иара наунагза ишымцоу иаанхонит:

Сгәы сыйхәйциам, схы сыйхәйциам,
Са сзықәшәаз закәйтәкьой?!
Зынжа сыйшқамзаргъ, митәгъы схытцуам,
Макъана сымца хәытцъоит!..

Дағеаұарагы:
Ицоит аамта ипүрзаны,
Шьюк өырбоит, шьюк ҳәйи хүхүуеит.
Адағ иасуа еилағеаны,
Аңәқәйрәп нахқыларц ҳазығуеит!..

Ан. Лагәлаа играждантә лирикагы ахы акхъан заатәи ирғиамтақәа рәғы. Уи злахаңыркхаз иажәенинраалақәа иреиуюп «Амхаңырра азхәйцира»:

Атла ағбыңқәа ңышаала, ңышаала,
Аңша иама иңеит ихиаала.

АЗЫ ИНЫРЫР, АФЫРТАН ҒЫНТУЕИТ,
Атла бұбыңқәа шыңа еилағынтуеит.

АНЦӘА ИАНРИТА УРТГЫ ХАРАК,
Ара изаазом атла аңхаррак.

ЗНЫК ИНАЛАЗ ААМТА ЕИҚӘАРАК,
Ңышаала инықәшәеит урт сакарак.

ШЫТАХЬКА ИДӘҮҚӘЛАЗ ЗҮҮП ИАХЫГЫРЦ,
Аңсlyмz иажуан рышта аныгырц.

ЗМАХӘҚӘА ИРӘҮІЗААЗ ШЫАТАНҚЫЛА,
ЕИҢАХӘҮТ-ХӘҮҮТАН РХЫ НЕЙДҚЫЛА:
– ҲАңСРА ПСРАЗМА, АҢША ҲАРШЕАЗТГЫЫ,
Атла амцацәкъя ма ҳкашәазтгыы –

АДГЫЛ ЦӘХӘҮІРА АҮҮП РМААБЫН,
Атла бұбыңқәа иаҳөон раапын...

Апоет анағстәи ирғиарағты амxaңырра – аңсуаа иреи-
хазоу ртрагедия – иазикыз ажәенираалақәа мачым. Амxaңырра ижәлар зtцанатқаз ағәйрода хъантa, ахъаа иаҳъатәи
иажәенираалақәа рeы еиҳагыы итарны илсуеит. Апоет мшын-
нырцә икоу иашыцәа Аңсныkа дрыпхьоит:

Шәгәрфә хъанта иатаз амшын ду
цәкәирпейт,
Шәшапыштыбжықә згәлалашәоз
шәйдгүйл шәбейт:
«Абраһоуп дахырыкоу шәашья, шәа шәтынха,
Шәдәйкәла шыңа ағныш, Аңсынка шәеиха!..»

Дағағыарагы:
Ашхытә ангыло еиңш, шәгылеит шәара,
Уаҳа «шәэриртәоз» уағ дәмлеит.
Шәшыхымзатра араға иаанхеит – Аңсынра,
Шәара уаға маҳәйкағ шәкақәхеит...

Апоет ижәғангәашәпхъараха изааиз арт иңәхәакәа,
сгәана, апоезиатә метафора хатәқәа ируакуп, иреиңзую
илирикатә еимгеимциарақәа ирхыпхъаҗалатәуп.

ХХ ашәышықәса анцәамтазы ҳажелар зтагылаз арыцхара
иахыләниаует Аң. Лагәлаа иажәенираалақәа акыр. Ари аи-
башыреи аибашыра аштахытәи Аңсни аңсуаи ргәақрақәа
еиуеиңшым аганқәа, атқарқәа сахъаркыратә ажәала
иңәригоит апоет. Ҳапсадгүйл зхы ақәызтаз атцеиңәа рхъаа
игәи итынцәом, иахьеи-уахеи даргәатеиует:

Ақәа леилааит, пшыала, пшыала,
Ақәа леилааит.
Ҳапсадгүйл хәйң ихъчоу шәшьала,
Саргәатеилааит...

Апоет аңсадгыл ахъаа цәыригоит афористтә лирика ақсақәа иртәзаны, фабула змам лирикатә сахьала:

Ха ҳапсадгыл ус Аңцәа ишент:
 Ипшүзазарц азықәан есқынгыы,
 Ишәартазарц азықәан иахъагы,
 Ҳайлатәаларц азықәан еиҳагы,
 Ха ҳзыихаз убас азы ҳихшент...

Даеаңьара:

...Сеидрума, сеидрума ус ҳнаскъалап,
 Сеидрума, сеидрума иахъеипшү.
 Ҳапсадгыл хазына – ахъы зәу акәалап,
 Аңцәа иҳазкаиршәт иахъаҳзеипшү...

Ас икоу апоет иажәенираалақәа ҳаамта агәры ргәеисыбжүп, иахъатәи амш ақсақәа иртакуп:

...Ағатахъа сыйәуп сара,
 Исыхәтоуп уи саақәымтқәа исхәаларц.
 Ҳақәитрак абаанза Аңсынра,
 Аңаацәашь сағызан сбылларц...

Апоет игражданта лирикағы ахтыс дазымпшәакәа, дады-мхалацәакәа аамта иақәиғитеит, ианакәзаалак аңтазаара ипнашәо ҳапсадгыли ҳажелари рразы дазхәицуит. Уи азы,

иүхәар қалоит, иажәенираалақәа иахъатәниңөуп, аамта иалхуп ҳәа. Заңа ираамтана ихәоузеи арт ацәаҳәақәа:

Маңк ауп иртәхү, таны,
Хашътахъ иаания.
Хажәеи хуси еилатданы,
Ххы ҳамиаания...

Рлирикатә композиция аганхъалагы Аң. Лагәлаа иажәенираалақәа еихушар қалоит хданы: зфабула неитыху, зфабула ааркъаөү, афабула змам алирикатә саҳыақәа ҳәа. Уи ипоетикағы ицәыркъя-цәырасуа иубоит еиуеипшым (евро-патаи, мрагылартәи, мрағашәаратәи ухәа) апоезиатә цәафәақәа, аформақәа. Ихадароу, апоет, дзызхъапшузалақгы, ирәиа-мәқәа иара ихатә цәафа риңоит, иажәенираалақәа апсуа цәа рхоуп, иара ицәажәашья, ихәоуртәашья рныпшуеит. Апоезиатә форма аганахъала апоет иғыцзаз, зда қамлаңыз акы алеигалеит апсуа поэзия узхәом, уи датъашытам иара. Аус злоу, атрадициатә классикатә ғышыя форма ахәақәа иөыртәгжаны, иара ихатә лирикатә дунеи аартышы дақәшәеит. Уи аклассикатә жәенираала убысқак иааигәаны инапағы иааигеит, ииңаху аирхәо, ибағатәра иатәыштран иқалеит. Атрадициатә фольклортә пластикии алитетуратә лирика апластикии қазарыла еила-соуп, еиғыбаауп апоет илирикағы. Даеакала иүхәозар, уи ифольклортә дырреи илитературатә дырреи ибзиан еинирудеит, ихеибартәаауеит, ишьтибахуеит.

Зәһымта итагылоу апоет, апразаик Ан. Лагелаа (макъана «итәымтакъ даба��оу!»), ирөиаратә насып хароуп, ихараҙоуп, апоезия амазақәа иныруанат, ажәенираала аира дахты-гәлонат. Аαι:

Цәгъала иссируп ажәенираала,
Уанахтыгәлауа аира!

Ашәкәры «Амш хәашькәа цеит», 2008 ш.

Рауль Лашэриа

АШЬХАҚӘА ИРЫЗНЫМКЫЛО АЧЧАПШЬ

Иахъатәи ҳаамтәэтәи аңсуа рөниафы, мышкы иялғаны, иаҳа ианеитцаха, жәа-уск еилеигүзароуп, ибзазаратө қыбазыбарақәа ртып иқәимтәр, ирөеитәу измырөеир, иқататәу изықамтәр, дшыацәхнысланы машәйршәа дкаҳар, - дыштызыхуа димоуа атагылазаашыағы дненины дықоуп. Дац-пашәла дахынтаауа идьруеит, идьруеит доухала иеихабақәоу, урт знысыз ағъамығәа мәға даргәтеиуеит, имацара иакәымкәа, ижәлар зегзы хырхартас иштырхша азтадаара, маршәақрала дшалацәажәаша, исахъарку ажәала рығәкәа злеижъжаша, уи меижъаганы излақалаша дрызхәыцуеит, Ихъаанго рацәоуп: Аңсны уаттәәи алахъынца шпақалари? Уи ахакәниттәреи ахыыпшымреи рзы ашья казтәаз ҳтеницәа атоурых ағы ргәалашәара шпаанхари? Зи-мцеи ирхысны, гәи-пси ирытганы, амшын ацәқәырда былгъяқәа ирзыымхәағыз ҳапсуа бывшәа шпеніқәхари? Нак-нақтәи ашәйшықасақәа раан адунеи ағапхъа ҳмилат рхағесахъа шпаапшри?

Идыруусуп: Ҳдоуҳа ашта зырпшзо Аңшыағыра амат азызуа диеипшуп, Анцәа инапы дануп, аха ихатагыы инапқәа иńьоит, избанзар еиликааует иуалпшъя шдуу, анаңзарагы шымариам. Уи убриаńынзә дхаракызароуп, ҳұрынцъ апсейфтаара знаңа ақәйзку заа дубартә, дәныńкала иҳараку, аха фонуцката ашҳам згәйлажыу, адунеи ахадағзара ҳәа акрыńказар, уаńка ҳаеңыганы ҳылароуп ҳәа зыезырпагъо аполитикцәа ражәа гәүібә-ғыфбақәа рytцидыраартә еиңш.

Ажәа саҳъарк азказа ихала иакәымкәа, ҳаандыланы апсуа зегъы, ҳабзазаратә ҳаेरа псаданы, иңәышны икамлароуп, ҳұрынгылақәа риааиразы ҳхы ҳаңымаашъакәа иааҳалшо зегъы ћаңтароуп. Убарт апсынгылақәа риаамира иаанаго, апста-заара аеатамырхара ауп, – хызызхәала арғиағы ағәамч изто, деңцнеибаго дқазтко.

Ифырхатқауп ҳәа ипхъязатәуп Аңсны Аңынцұтәылатә еибашъра анцозгыы, ҳпоетцәеи, ҳапрозаикцәеи, ҳсаңа-тыхынғылтәеи, ҳкомпозиторцәеи, иаандыланы ҳинтеллигенция зегъы зташәаз аекономикатә тыша цәйтлашьца ағәхъаа мкыкәа, зөхөхәзәара зылшаз, изаńкаразаалак акала ихъамтыз. Үажәала аибарөхәара заацәоуп, аха иааниует икәз шыńказ анхәатәйтәкъахо, изыргатәу данзыргатәхо, аганахъ иргилатәу даңыргылатәхо аамтә...

Ажәакала, жәынгы-ғанғыы, ҳмилаттә ќазара амат азызуа, ргәи каршәны, рдоуҳай дареи, раңсу милаттә зтаарақәеи рхатарақәеи ҭынч еизхәызыртә, абас ахәара ауазар, еицин-хартә, еигәнисыртә, еилибакаартә изыńкамлеит, иаҳыагы икәм, ианыńкалашагы сеидру... Наń зымға иаанхажып Аңсны

акытқақәа ирылтңы тарак рттарц, рыжәлар ирыхәо үзара акы қарттарц Аққақа иааз ҳтеицәа рыбазаратә кәаматцамақәа, насты шақа хапсыра раңаа рбаз, шақағыры рирөиаратә гәтакы хыбжағыбжаны иаанхаз, ршьамхәа рытцааны, ркаlamқәа рымкәйтнаршәаз... Аха даеаганкахъалагы, ианбықәыз аңсыуа поетк, прозаик, тарауағык, уаажәлларатә усзуғык «оғ, гәышшы» ҳәа рыпсқәа еивганы ианықа? Ҳағеимшхара, пшнапык рыла аус рулар акәын рыжелари дарен еиқәхарц азыхәан. Аңсны қоурыхла абас еснагы еилыхаран, иахъагы еилыхароуп, еснагы хыма-псымазароуп. Абас иқанатцы, уи атцеицәагы еилыхалароуп, иғәақлароуп. Үзанаң дгыл ҳәа изыштыоу, зтоурых наунагзую Аңсны агәаң мца аңразтарц иашшыту шьюкы аанызкылаша мчык қалап, абас еиңш икоу аус хәапса Аңцәа иғәапхарым, уи зөазызкуа илпха риңарым...

Лымкаала аңсуа литература атәи ҳхәозар, қоурыхтә аамта къағек иалагзаны, адунеи амилаттә литература хъзыр-хәагақәа рыгәтә иалагылент. Ақала ахы ланаркәыртә, акы иаңыпхашшартә иқам. Уи ахытхырта әқалашшыи, ағыацашшыи, ақәлеимдашшыи үзашшатәуп. Дырмит Гәлия ихъз, иара илиршаз рзаатылара атахым. Хлитература апатриархи иштәнеи-уаз Самсон Җанбей жәафә шықәса рыйжъан, аха қәрала Самсон дшеницбизгы, доухала Дырмит дихъзартә, еиқәлацәахартә ақынза днеит. Уимоу, Дырмит ду, Самсон Җанба иреиҳаз аматуратә мардуанқәа руак ахь данхала, акыр дшеницбизгы, «Шәара» ҳәа акәын ашәкәкәа шизиғуаз. Ари иаанагоз Самсон Җанба иматтура ағапхәа ахырхәара акәзамызт, ирөиаратә хатареи иаңсуа уағытәйсарратә позиция ахатыркәтәреи

ракәын... Самсон Җанбей Заз Дарсалиеи ракәзар, уртғырықара жәаға шыққаса рыла еиқөйтхан. Нас идәйкәлеит аиццәырттар тә процесс, иагъа еихышашәа-еипышашәа иқа-заргы, қерала еизааигәаны, абипарак иатәуп ҳәа рзуҳәаратәү урт ирыңғылелит шыққасык ғышыққаса ырбжыданы: Иуа Коғония (1904), Мушыни Аҳашба (1903), Миха Лакрба (1901), Иван Папасқыр (1902). Абарт ашаётқақәа иршаетқааэз Иуа Коғония дахаанымхеит ғажайжәабатәи ашыққасқәа рзеибафара хәашшы. Уи цәала-жыыла, гәйла-псыла ирханы, имрашеишины ҳлитература иазнеигоз ижәлар ражәа хырышәигәқәа еицакракры қәымкәа иаанхоит.

Иара ишьтахь иқаз аполитикатә хынтағынцара дахья-хаанымхаз разқуп. Егырт иқәлацәа зегъы ирзыпшын, хым-зғыдагы ирхыргеит, ашәткәөфиратә пышәара анағсанғы, апо-литикатә пышәаралы.

Аңсуа литературағы аиццәыртца атәы ҳаналацәажәо, иаҳғәалахаршәароуп Леурса Кәытниа, Леонти Лабахәуа, Шыалуа Җәыцьба, Степан Қәычбериа, Қыаазым Агәмаа ухәа реиццәыртца. (Ари асттия аңсуа литература ағиара атоурых зымәхазкуа очеркым, ус икоу хатәгәаанагароуп). Нас – Баграт Шыынқәба, Иван Җарба, Қыңықәеи Алықъеси ҆Цыонуаа, Кырышыл Чачхалиа реиццықәгылара, Алықъса Лашәриеи Кәымф Ломиие реицнеибагара, Гъаргъ Гублиа, Владимир Анқәаб, Алықъса ҆Цъениа ухәа реиццәыртца.

Аха аңсуа милатқ раҳасабала итапахны изкыз атсааршә азыттара ианалагоз 50-тәи ашыққасқәа раан, асыпса аныткәацуа аиپш, аанқылашы амамкәа, ишъхарғаш шәахха зғынаизхаз

алитературатә доуҳатә еиццәыртца ҳажәа сахъарк азы насып дуны иқалеит. (Әжәйжәабатәи ашықасқәа ирылиааз, иахъауажәраанзагы зыжәлар рәөхәи зәо апоетцәеи апро-заикцәеи иреиуо азәырғы (хәарада, урт рыбжъара икоуп еилышәшәақәаз, зыңтазаара ғаҳтәақәаз). Иахъа ҳимлатә литература ухағы иззаагом, апсуа литература аштығымтағыц зыхыз амадоу абарт апоетцәеи апразаикцәеи рыда: Алықса Гогәуа, Шылодиа Ағынцыал, Мушыни Лашәриа, Мушыни Миқаиа, Платон Бебиа, Никәала Кәытдниа, Анатоли Ағынцыал, Борис Гәыргәлиа, Алықса Аргәын, Кәаста Герхъелиа, Никәала Ҳашыг, Рушыни Җыопуа, Терент Ҙания, Витали Амаршын, Таиф Ағыба ухәа егыртгы.

Апсуа литература ағиара апроцесс аћны иаха хазшәа, иаха арахь иааскъаганы, аха иғәйлтәааны ҳапхъа иаагылоит Геннади Аламиеи Рушьбен Смыри рлитературатә ҳағсахъақәа. (Арақа краамта хпоетесса затә ҳәа ҳазхәаپшуз Нелли Җар-пхә дназлоу, ҳапсуа поезиағы зырғиаратә қыбағ шыхә аазырпшхуо ҳағсахъаыцқәа рыхъзқәа реиқәыпхъаузара иаты-пым, уи хазы иззаатғылатәу, итқаатәу темоуп).

80-тәи ашықасқәа рзы акыпхұ ағы ицәыртцыз, иахъатәи алитературатә абиғара рахътә узықәгәйшә иреиуоуп Владимир Зантариа, Валентин Кәағәания, Анатоли Лагәлаа, Енвер Ажыба, Сергеи Ағындиа, Даур Наңқъебиа, Игор Ҳәартқия, Борис Қағыана, Владимир Қапба ухәа егыртгы.

Абарт риетцәацъағы иаарылукаашақәа дыруағәкүп Анатоли Лагәлаа. Уи ирғиаратә мәхакы кырза итбаауп, исахъаркыратә ғабызышәа еилықыцоуп: еицепшны иқәман-

шәалоуп апоезиен апрозеи, ахәйңқәа рзықәан ағымта шъахә-кәа апіцоит, ҳапсуа журналистикеи ауажәларратә пәтәзаареи ргәеисра далагылоуп.

Апоет қәыпш рапхъатәи ишәкәы «Үрт аблакәа» (Ақәа, 1984) антың инаркны апхъафқәа наразнак деңгәрәптеит, ибағхатәра ахә ҳаракны иршьеит. Уи дагъапсоуп, избанзар, дшәазыжо акәымкәа, апсуа доуҳа ашта дәләйт ишъамхәа итпраая, гәмчла дығәғәнды, иәбайышәа ихазчыдоу хаара цәак ақәынны.

Анатоли Лагәлаа иғымтақәа илаңш иташәеит апсуа кыпхъ ианылоз иарбан ғымтазаалакғы изағымыжыуз, Аңсны жәлар рпоет Баграт Шынқәба. Иара убас уи иғымтақәа ажәа лып-шаахла ирыхцәажәемт ҳашәкәығафқәа хатәрақәа: Алықьса Ҷонуа, Алықьса Гогәуа, Ҷұума Ахәба, Мушыни Миқаина, Владимир Атнариа, Таиф Аңыба, Сарион Әркүл, Валентин Кәәғания. Абар апсуа тарауағ, акритик ду Владимир Атнариа апоет дышихцәажәо: «Хлитература иатагылоит абағхатәра ғыңқәа, ахәатәи змоу, ахәашыагы иақәшәо ағар. Абарт акыр-за ҳзықәгәыға рығәта дғылоуп Анатоли Лагәлаа. Уажәштың акраатуеит иара ирғиамтақәа – иажәенираалақәа, ипрозатә пәтамтақәа апхъафқәа азғымханы ирыдыркылеижүтеи. Акыпхъ ағы иахцәажәақәахъеит, аха уеизгы ирғиамтақәа ааидкыланы ахәшьара хатәа рмоуит» («Рыбжы нағыт», Ақәа, 2005). Диашоуп Владимир Атнариа. Ус инықәырсны акәымкәа, блаттарыла, зғымхарыла Анатоли Лагәлаа иғымтақәа ирыз-нейтәүп ҳәа ахыншәо.

Анатоли Лагәлаа рапхъазатәи иажәенираалақәа анаа-цәырт инаркны, итема аштыхшы ухәару, ицәаҳәақәа реиғ-

каашья ухәару, зхатәры бжыры зхоу азәры иакәны апхъафәә даарылатәеит. Аңыхтәантәи ашықәсқәа ирылагзаны Анатоли Лагәлаа итижыйз ашәкәкәа хъаҳәаңаҳәада шаңатра руеит зызбахә ҳалаңәажәо, бағатәра згым ашәкәыләәи ирәниаратә хатәаара амәа дшанылаз, ирәниамтақәа րымехакгы ат-баахара ишағу. Ифымтақәа ирыпхьо иоуп инапкымта ахатабзиара еилыкка избартахо, ҳатырқәтәралагыы ирзықало. Исаидкыланы уи жәаха шәкәры дравторуп. Имачымкәа имоуп истол иқәханы икоу, акыпхь ахъ ицәрымгац апоезиатәи апрозатәи рәниамтақәа.

Анатоли Лагәлаа динит 1961 шықәсазы Җлоу ақытан, Аимара ахабла. 1978 шықәсазы атыпантәи абжъаратә школ даналга, дталеит Ақәтәи артсафрата институт афилологиятә факультет. Үақа хышықәса аттара итсон, нас диасит М. Ломоносов ихъз зху Москватәи ахәынҭқарратә университет ажурналистика ақәшахы. Үа шықәсык ақара аттара итсахъан еиңш, игәамбзиара иахъяны, ауниверситет аанимыжыр амуит. 1981 шықәсазы Аңснықа дхынхәит, дагъалгент Аңснытәи ахәынҭқарратә университет.

Анатоли Лагәлаа дшыхәыңыз афра далагеит. Аабатәи акласс ағы дантәаз инаркны Аңсны агазетқәеи ажурналқәеи рөғы дкыпхуан.

Еиуеипшым ашықәсқәа раан аус иуан агазет «Аңсны ҭапшы» ақны еиңагафыс, ашәкәтыжырта «Алашара» ағы – аредактор еиңбыс, ажурнал «Алашара» ағы апрова ақәша еиҳабыс, атакзыпхықәу маҗанықәгафыс, ҳазтагылоу аамтазы – уи аредактор хадас.

Шықасық иадамхаргы,apoет қәыпш Москватәи алитетуратә ҳая шағалы ицәа-ижыбы ианырыз, анапшаапшра дахъзаз артабыргеит иажәенираалақәа раپхазатәи реизга «Үрт аблакәа». Икоуп поетцәақәак усқак рхы иақымгәытуа, иғыргыруа, ыңсахаара рқышшә иқәкны, ырыгыры րгәамтүа, архыағы дыргәамтүа арғиаратә мәға ианыло. Анатоли Лагәлаа apoезиағы дығәгәкацаға раپхазатәи ишьағақәа еихигеит, иажәа сахьарк ихыфағыфанды акәымкәа, ахад-цәа ақәнышшы, иғәилтәааны иааңшил.

Дзеиуада, дызтәйда, знырра имада Анатоли Лагәлаа? Азәгы иаңдаатәзам. Ихата уиаздааргы изымдыруазаргы қалап. Аха икоуп изызхәылтәу акы.

Диит Члоу акытән. Икан, икоуп, иагыықалоит Баграт Шынқәба, Алықьса Ҷөнүа, Чичико Ҷөнүа, Рушни Ҷөопуа, Заур Кәарциа үхәа ари акытә хызырхәага иалиааз арғиағцәа, ираңағуп зызбахә үхәаша егъыртгұры. Аха ыңшарас иқалаз, икоуп хадара злоу, звысра амуда үлоукы ырыхъзқәа.

Анатоли Лагәлаа ипоезиағы акәыз, ипрозағы акәыз, длашакеикеиуеит, архыағ иғәы кайжыум, дұкутқаом, пәста-зааратә гәаҳаарак уитоит. Арғиағы дуағуп, деилкаатәуп, убри ақнитә инапкымтағы лапштарыла изхәапштәу раңдоуп. Хыхъ зызбахә ҳәоу аизга «Үрт аблакәа», «Үа мшыбзиа» ҳәа имшәа-имырхә аңсуа иашта итәлеит.

Оажәи хәа шықаса ракәын ихытқауз ипсабаратә бағатәра иабзоураны, ипсадғыл азы иғәаца итәтәахны имаз агәта-хәыцрақәа аргама ицәыриго даналагаз. «Амxaцырра азхәыц-ра» захъзу ажәенираалағы абас анифуаз:

«Атла ағбызыңқәа пшыала, пшыала,
Апша иама иңеит ихиаала...
Хапсра құразма,
Апша ҳаршәазтгы,
Атла амтаңдәкъя ма ҳашшәазтгы...»

Апоет қәыпш ихы идыруа данықала инаркны иңсадғыли иуаажәлари рыхгәықәпсаареи, ихата иңеийжәтгәра амәхаки, ахәынцәра қабеипш иеибыташьеи абарт ақтаңдақәа иаадырпшесеит. Җабыргуп, «абғызыңқәа» рхатыпдан, «абғықәа» ҳәа ҳәазар еиҳа еиғыхон. Аха уажәы ҳазхыныңалаз ажәа, нас егырт иажәенираалақәа рөғи ириашоит.

Анатоли Лагәлаа ипоезии ипрозеи рөғи дыкоуп алирикатә фырхатца архыағ икәынчабланы дызкуа: Иареи Лареи, мамзаргы Алабәеби, Аңаанырра қәымшәышәкәеи, құхақатәи апенипши. Урт зегъы ағны ағналартә хада ашә ағаездо ауаста ишилеисо еиңш напқазарала еилаңсоуп.

Арғиағы иңушыаша, зегъы иреиҳазар қалап аханатә инаркны иажәенираалақәа рөғи, ишаххәахьоу еиңш, гәкажырак, лаҳьеиқәтарақ ахылкам. Аңцәа иңушыаны, илахьеиқәымтцара цасқәа, ус иатахуп ҳәа избаны иқантазом, қасбарала иара ашьха қағыақәеи арғаш еилүіеқәеи дрызгагоуп, дырцыркьюуп.

Апоет, рәниағык иаҳасабала, ихацыркымта инаркны еи-ликаауан даң-дашәс дзеиуаз, дызғыпшышаз, зышқа инапқәа ирххашаз шықаз.

Әйрепшыс иааҳгап «Са сыйңәа» захьзу, Алықьса Гогәуа ихьзынфылоу ажәенираала ақынтаңи цәаҳәақәак:

Са сымцажәла хәытшышыаа, исуртцеит уара ахәыцшыа,
 Үрт ҳашъхақә рхытшыша шыға сақәшәарц схата,
 Жәған сиетәахә кыдзар, уа ууал дүкәа сыйдар,
 Са сымфа насыпзар, ихаауп уа улакта.

Арғиафы илакта хааны иубарц азы шаға ғиңдікала
 иғәйнгатәузеи, шағагы хұнынхыаа қататәузеи! «Ауал» ҳәа
 араға апоет дызғү адойхатә уал амеижъара ауп.

Анатоли Лагәлаа илирикатә фырхатқа дқыиоуп, дразуп,
 аха зегь акоуп, хыбаарап имоуп, иңәннырра қәымшәышәкәа
 раҳатыр азы аатра дшытлагылоу иршар илшоит. Ҷаңа-ұя-
 рагы Гамлет гәйіжәлаңғыа иңәафа ихукаауеит:

Ба бқәашон, бычапшы аңыпхықәа рәғипуа,
 Сыхдырра сңәзын, бзара инакәшепт изытуа...
 ...Ихәымгасшыоит бзара иақәтәниашо анапқәа,
 Ба бзы еисуа нақ итыхуеит зегь ығылға.

Ахыбаара, ҳәарада, оумакала зеилкаара иазхәыттәу, зеыз-
 цәйхычатәу цәнанырра лашәуп. Анатоли Лагәлаа абарт ажәақәа
 изырхәаз иқәйпшра мңапшы ауп, – адәахъала иерапшроу
 мақарратә цәажәароуп, аха ғиңдікала шәйтаратк зым ашта
 ҭбаатыцә еипшуп.

«Үрт аблакқәа» еиднакыло ажәенираалақәа рәкны архыағ
 иңыхъашәоит иаанирсланы иғушәа иибо, аха дағхъатә-
 қызар қырза дзызхәыцша аңаңақәа.

Иаххәап:

Шыуок рыпсқәа
Аңсаатәкәа реиپш,
Хагәкәа инартыпраан
Шыыжы ашәхымс инхытсыр...
Хшәоит;
Ихынхәны ианааниуа
Үрт рытракәа
Хагәкәа ишрыдқатдалам ҳазхәыцыр...

«Хагәкәа ишрыдқатдалам ҳазхәыцыр». Абарт ажәақәа рых-
пагы, ахәыцра зылшо изыхәан, иархәо раңаозоуп; псы зхоу
зегы дара рыпсабара ишаңафоу еиپш рхы мәғаңыргароуп,
даргызы излақам иалақоушәа рхы иатәарымшьароуп.

Хадара злоу,apoет изы зыпсы ҭам, ишшылахау ҳәа ак-
тыы ыїқазам. Зегы аңстазаара адиялектика тә еилағеиласра
аңәкәырпақәа ирығетылакуп:

Иңәазар асы,
Иалазар аҧхыىз,
Иамазар аңаыз,
Ирәых, уласы,
Иахых акасы,
Иңәазар асы...

Иссиру поезиатә цәалашәарада абарт реиپш икоу аңәа-
хәақәа өышшыа ырмам. Ажәақәа зегыы ишәаны-изаны ртыпқәа
рәғы иғылоуп. Ари ажәенираалағы ачараҳәа иаатит арғиафы

Идоуҳатә гәашә. Хыхъ иаагоу аңаҳәақәа ршәага-зага итәтәоит «Сирма» захъзу ажәенираалагы. Аха арақа апоет арифмақәа, аштыбжьеицааирақәа дхырхцәеит, ддүрласцәеит.

Сирма, Сирма,
Бгәила Тыма,
Лхышә лцәатыма,
Лышәтқәа птыма,
Рыфырыма
Суада ифналойт...

Аизга иагәилоуп уи ахъз азтаз ажәенираала «Үрт аблакәа». Хыхъ ұзара иазгәаҳтахъеит, аха еитаххәауеит: Анатоли Лагәлаа ипоезиагы ипрозагы зғылдоуп, уеизгы-уеизгы иривубартә, иузымчартә икоу «кылк» рымазам. Иажәенираалақәа рөы ұзара-ұзара Роберт Биорнс, Ҳайнрих Ҳайне, Александр Фет ухәа апоетцәа дүкәа угәалаиршәоит. Иажәабжықәеи иповесткәеи рәкны икоуп ҭыпқәақ Фазиль Искандер, Чингиз Айтматов ухәа рәымтәқәа рхыпша инырмашь ҳәа агәаанагара апхыаф иахъиоуа. Абыржәи иаҳҗәааз ахшығытқақ артабыргуеит заптамта ҳаңқәажәо, Роберт Биорнс ифырхатца Фридли ихағсахъа убла ихзыргыло ажәенираала «Үрт аблакәа»:

Шәгәйла пхәызба илцәытқаахны, сухәоит, блала схых,
Аеаӡә атәца иутаанза, уара сатәцахә шытых.
Уани уаби сгәарымтарц сыхъз хазы итәахыз,
Ҳай, амарұя, иудыруеи, ублақәа сзахыз...

Мшәан, исахә, удинаныс, кыраамта иучхару,
Сүәхәхәйтхәйтуа сцәажәар, исхәо уурхару?
Пшени фыртыни ирмоурц ушәтзатқа ршәаны,
Унапы қәымшәышәкәа ирнүттар, пшыала иөүршәенаны,
Иөүмүршәаргы ахала укәа иташәару,
Мшәан, исахә, удинаныс, кыраамта иучхару?

Ари ағырпштәе – өңүңхәазам, ари – гәадуроуп! Апоет қәыпш адунеитә литература илаңш шахьзо агәра ҳнаргойт.

Иудәахуа – знымзар-зыны ицәыртсеит, улаңш заахарц үтәхым, дара рылаңш уаахонит. Абри ажәенираала иамаукыша ҳәа акғы ықаңам, аха нбанзатқәык (иқалап корректуратә ғхазар) апхъаң дарғашоуп; «Аеаңә ажәа иутаанза» (илутаанза акәзами?) Афилософиятә хәыцра таулақәа рыйазарахъ ихалоит абарт аңаңхәақәа:

Пшени фыртыни ирмоурц ушәтзатқа ршәаны,
Унапы қәымшәышәкәа ирнүттар пшыала иөүршәенаны.

Ашәт шәтнаты иғәылтәааны, ағфы лаҳалаҳаяа иахынзаку ишәартәзам, аха уи пшени фартыни фатәгатәыс ирымгарц азы унапала иөүмүршәароуп.

Анатоли Лагәлаа дқәыпшәаны, аха дікәыбча зажәны, икәра иғәи қыднаххьюшәа ифуеит абырг наңа иимхәаша абарт аңаңхәақәа:

- Абри раңхъатәи акәыкәу шағантә иөнатрызеи?
- Ираңәам, ушыта исзынхаз слабаштыбжықәа рақароуп.

Алабашья атема иачычоу аңсуга поетцәа раңағозоуп. Аха Анцәа иүшьаны, апоет ф-цәхәек рыла ихәатәыз ихәеит.

Апхъағ иқышың чапшык аақәнарххуеит ажәенинраала «Акәйбри ажәтүсі». Ажәтүс хәйчи ипхаз атра итатәоуп, ан акәзар, аҳая иалоуп еимдо, сыйшқа иағастцара кәйбрек абасыпшаари ҳәа.

Ажәтүс хәйчи акәйбри рыңғеибашьоит, ығәкәа цәи-бақыом. Аха ажәтүс «аусқәагы» зынжатқағы ихирлымны иқам. Мшәан зыхтылт заазо псы зехыры рұынгылақәа риаира үәтгоуп; Абар, акәйбры рыңғай ажәтүс хәйчи реицәажәара:

- Сөйлизәеи сареи ҳаицны,
Ҳашцоз апша сышыңнахит.
- Уан ианысцәага икәшәаны,
Сарғы сузааит, абар, спырны,
Сыф, акәац сачахит.
- Акәйбры ссиир, упырны
Умшәакәа аҳая уалаз.
- Сан абаҳча еимданы,
Апарталық хәйқәа қәшәаны,
Иааит иахъа, аңаа сшалаз.

Апоет илапшташәара ус ибашоу лапшташәарам, ашьхабыста еиңшшәа иааинирысланы зегыры ихәеит, аха ишъхабыста иааинирыслашәа иқазаргы, ихаауп, избарц зәху ибартоуп, избарц зәхым итәи хазуп...

Аңдәа агага,
Ахәағ инапқәа реиңш,
Адәы иатәа иштәыхны иакуп.
Ассир!
Аңдәкәа ңхашъаны
Рұмсақәа ақапшыхара иағүп!

Абарт аңаҳәақәа кыр рыңғатәума, акомментария рзы-
тәума? Дағағьара:

Азғаб луатәақәа аахтит,
Лытқы қытлан.
Амра ашәахәақәа зытит,
Иңхашъан.

Азғаб луатәақәеи, лытқы аптылареи, амра ашәахәақәа
рызығыреи реиғыбаара, реинраалара, – ари азы иатахуп даға-
зәы иимбо аbara. Дағағы иимбо башья амазам иұхатәу
доұхатә дүнеик умамкәа.

Иажәенинраалақәа реиқараңак оптимисттә цәаныррала
иштәугүй, анақа-арақа апсреи апсазаареи ихы-игәағы ина-
ғаны дрызхәыңуеит, рхәақәа ахъеилало, иахъеилыңуа еилир-
гарц иеанишәоит.

Аңсра закәызеи?!

Убла хөазар,
Акғы умбозар,

Иаххәап, уңсаанза.
 Апстазаара?
 Убла хтызар.
 Зегъ убозар,
 Уңсы аағшәаңза.

Анатоли Лагәлаа иапхъақа алітература ду ағы, хымпада, итып шааникыло идыру усуп. Иссируп Гарсия Лорка дүззә ипөзия хaa ҳәалазыршәо абарт ақтахәақәа:

Алашыцара,
 Быхцәы еиқәатдәеиңш
 Исшышуеит,
 Амза ашәахәақәа
 Бнаңқарақәа реиңш
 Иsgәйзуеит!

Уи иапсуара адац-пашә, урт иртаныңқао ашыа пхакәакәара игәы цаҳәцахә дыргәтеиңш, идыреит уасхырс изықәнныңқаатәу, мшыңцәкәырпас дызлоу. Ус акәмызтгыы, абарт реиңш икоу ақтахәақәа, Дырмит Ду изкны изығуамызды:

Ажәған дүззә шанханы
 Адғыл дүззә иазыңшуан.
 Аурт ашьхақәа рханы
 Иқәсузан, амитә артсысузан.
 Азә иңсы зегъ разаны,

Уск иахтнитеңіт, ҳаиқәирхон.
Арахъ хатала дхәыңзаны
Амшын дүззеппш дыңқәкәйрөн.

Ари аптамта шыаха ағы мачзак аплогизмра ықоуп, – хатала ихәыңзу амшын дүззеппш цәкәйрөшшә имам. Насгы: «уск иахтнитеңіт, ҳаиқәирхон» ҳәа акәымкәа, «иахтнитон, ҳаиқәирхон» ҳәа ихәзтгы, ажәақәа ғрамматикатә еидөйрбаларап иаҳа еиғхон.

«Ағыза» захьзу ажәенираалағы иаҳпылоит ҳәи, анаңылабеңт, зынза сшыамхәа кәадахама, мачзак иадамзаргы снеитгәндаз ҳәа узырхәо аңаҳәақәа:

Асаркъа иағызоуп, ажәған цқоуп уаныпшылар,
Атыпхәацәа ссириқәа реиңш,
Ашыхақәагыы ңшуюйт ишанхан.
Пәтәзароуп иқоу, ағыза, уара ҭыпқағ умғылар,
Аңстхәақәагыы халом, аңхызгыы зынзаск ағәра умған.

Анатоли Лагәлаа ыңғасбаратә еидөйрбалара иаҳзеильмекаая, оумашәа ибатәйзаргы, ҳашыхақәа зны иарпар-цәаны, өазных арғашқәа ҭыпхәацәаны ибоит. Издыруада урт ыңғасбаратә еидөйрбалара иаҳзеильмекаая символтә тәкык амазаргы.

Алирикатә фырхатда ибз цһағырцәоит, мачзакгы уамханрчкоит. Иаҳхәап:

Амшын изаагылоу ағбеиңш,
Ашыапыштыбжықәа акәасқыа ҭырхуеит...

Мамзаргы:

Үаха ажәғанағ аңстхәақә хъатңы,
Ауархал иаңә кнаңан иапыртт.
Хұтаң хәыңқ кәйркә хәыңқ даңны,
Длаша-лашо арахь дымғахыт.

Аңстазаара – пәтазаароуп, кәйркә хәыңум, ма идуума, уи
акәым аус злуу, аус злуу, уатҗәтәи амш ахь изго агәаң ауп:

Аңстхәақә еиңхеибатда иңоит,
Ажәған агәи үәйіхәхәаны.
Зны адгыл ақынза иназоит,
Аөаларпсны ұынч аеазоит,
Ахәрақә арғыоит итахәхәаны.

Аңстхәақә ажәған агәи «цәйрыхәоит», уи «ағеаζоит»,
ахәрақә арғыоит. Ааи, ағынхәеңш ихәмаруеит аңстхәақәа,
ихәмаруеит ажәған ахатагы.

Апоет адунеи ағы иго ағынкъбжы ихата ихтынхъауп,
дарцәом, дартәом, даруазыруеит. Зегыи иара ихароушәа ибоит,
избанзар идгыл датцеиуп. Абри ус шакәудыртабыргуеит абарт
аңаахәақәа!

Ах, иаафуеит үъарантә аңша абжы,
Уи аиғхай иаңәцент ишуазыруаз.
Мшәан, иқақаза изгылеи схәы-сжы?

Са сқынза уи шааζоз ззымдыруаз,
О, аиғаха, ачымазағ гәыраз,
Уахак схы ҭнақьоит уқыбыжы!

Үс иаайдыланы иаҳҳәозар, апсуа поезиағы ирацәағуп апоетцәа анкъа зны изңәйіштәшіз абзиабара атема иаҳъа иңәйрғаны бирақтас изку. Аха уи аңыргашыала, ҳатырқәттарала азыргашағы иалыркааша үсқак ирацәағам. Ағәы апхарра – уи зырқәандо амра ашәахәақәа рұқәандашышырара ауп. Аилкаара уадағуп апсуа композиторцәа ахыршуа, апоет иажәениралақәа ирылхны ашәақәа зырмығуа. «Нас» азықәан иаанрыжыуазар, уи – гәнаҳароуп, – «нас» еиңаш «инасхойт».

Алшері анаатәи зыбжышашаға аиғаха «ачымазағ гәыр-раз» иеипш ихы ҭнақьозар апоет, ұзара-ұзара маң-саңқәақ дах-напдааға заргры ианаужыша ықоуп. Ачымазағ, шамахамзар, дәйрәзны дзықалағом, аха аиғаха, азбжак, ма абжеиҳарек акәхап ичмазағу.

Аиғаха абжышашағера Анцәа лахынтыс иоумтән ажәтцыс. Уи атра ағоны иаднақанаңталоит, ағон ағәы амоуп, избанзар, аңырчырбжы ала иара хнахуеит.

Ажәтцыс хәың еиңш иныжыны бхыпрааит сгәағ бытра,
Сцәанырра ссырқәа уажәығы иағуп са сырзытра,
Аха, иблаанза, шыоук апстазарах иаанарпшуюйт,
Аңааңааш гәәкүеит, аңааңааш кыдцан ибылуеит.
Мшәан, сара сашәақәа гәырғығазтгы бара бзы
Ибылцәөзтгы бгәағы имнеизакәа рхазы.

Исмағагәшьеит, исымбагәшьеит урт рпейпш,
Ахаңә ибғало ианкыдқьо ажбы шамахая еипш.

Агәи итыпрааз ажәтцыс хәычы. Иахъцо здыруада, лахъынцас иаиуша еилызкаарыда. Аха ганкахъала, ажәтцыс ахая иалоуп, амтәйкәша хәыцқәа амоуп, гәык аپхарра ацуп. Аха ирыцҳами, ишыбғало зызгәамтө, абғалабжы змахая ахаңә хьшәашә. Уигыы икүйдқьо ишнеиуа еилشاауа иқалозар акәхап, апоет еипш зылапш тәру иғәатца итыңду иажәа лыпшаахла изырпхо дзыйкалар.

Анатоли Лагәлаа ирәниамтақәа рәғы амхылдыз еипш уздызхало аңаңақәа раңаңауп. Хызызхәала: «...Уаха амзагы шыталазом, Еңәаңыаа аапшыр ҳәа ишәоит». Зегъы зырпшә ажәа затәйк ауп: «Амзагы шыталазом», «Амзагы ыңғаңом» иңәазтгыы, иаңу ахаара аңаңуан. Шәттас шәа-хаак афәни лаҗалахая аирхылтцеит абарә аңаңақәағы:

Имданарст иахъыштаң ба быткы,
Кәыркәа пшалас.
Ахәкәа аапшует ибызгәйкны,
Згәатца бұлаз.

Мамзаргы:

Апша дагәапхеит сыйнцәахша,
Зыхәмарга зңәыргаз хәычцас.

Ихнамхрыда абри ажәенираалагы:

Ан лнапы разқәа
Агара зыртсыуаз реиңш,
Бенңыр хәыч иадхоз
Аманәкәа аапсент.
Сөеиқәа ашыапыштыбжы
Иарбұрыжәааз ахаҳә ссеиңш
Амза ашәахәақәа
Асаркъя иағапсент.

Аееиқәа ашыапыштыбжы, уи иарбұрыжәааз «ахаҳә сса асаркъя» ағәйдпсалареи реидбалараразы, ҳатыр еицрықәтца-
разы аңтазаратә гәалағара ду атахуп. Аееиқәа аштыбжы-
гы, уи еимбұрыжәаа иаго ахаҳәссакәәгы, цәамтхaa иалоу
ддирғыхойт, аңааха ҳшахьзарыз, ағыхареи, алахөыхреи,
аңтазаара ағатзамырхареи ҳазрыхъондаз.

Сыңғәғыр иаркны ихыршәлаз
Сажәақәа ағбырышәшәеит.

Аңдәгәйр знык псызңас иағашәаз ажәақәа иарбан сеидру
мчыс изгаша, зегыы ирыцкүп абарт реиңш икоу асахъаркыратә
цәаҳәа рғәырбзығақәа:

Амза сеаңытәахуа
Злапш саңығуа бап леиңш,

Бұзамғаққа среиңхызыңа,
Сөйләп аптыңда қапшыққа сығаңзейт.

Апоет лымкаала дырзықоуп Аиашеи амци, Аңсадгыли азаттареи, Ауағы ихаттареи ихала иаанхареи. Абарт реиңш икоатема хъантакқа саҳъаркыратә ажәала рхәара даңғашөом, иара ишиқазшыоуп аиңш, арағагыы инаршә хиоуп.

Акалашәа икоуп адунеи,
Ишықоуп уазхәыңыр уаатғылан.
Имажәз оиашағ үаннеи,
Инымтәа зо амцгыы аауылан
Фаанатуеит: маңзак уаатәеи...

Имажәз Аиашеи инымтәа зо амци абарт рұқәараққаңеа дантәалоуп ауағы. Досу ихатә иаша имоуп, аха афилософ ду Гегель абсолюттә субстанция ҳәа дзыштың акрықазар, иахъзаликкы, атыхатәаны Аиаша ҳаиқәнархароуп, иара ҳаатқаққағыы иҳахъароуп.

Игәйла пхәызбеи Лара лаатреи дачычаңаоит апоет. Еил-каауп уи цасхәан ишимхәо, аха ус иагъя иқазаргыы, иеааникыландаа ааугәахәеит абарт реиңш икоуп иузааимырбыша ахшығатқаққа машәыршәа ианиамхәо:

Ажәхъа қапшы еиңш,
Тағалан анхәуа,
Баатра снытталоит
Бара сбызгәыхәуа.

Апоет ихәарц итахуп, тагалан зегъ бзаҳеуент, аха зегъ акоуп,
тагалан ауағы ихағера амоуп ҳәа.

Анатоли Лагәлаа «Уамыхәан» захъзы иажәенираалағы
иқоуп икәышцәоу, еиҳа инткааны иаххәозар, азажәра иамана-
куама ҳәа ззүхәаша аңаҳәақә!

Уамыхәан өа ңсадгылк ағстәацәа знысхьоу,
Ағар иламыс еиңш ианыцқью уа удгыл.
Абырг инап қәашқәа тәым шыа пхала идысхьоу,
Амаалықыцәа рлакә еиңш, ишыцқью дырны игәйдкыл.

«Ағар иламыс» еиңш ицқью, аха аччиара зтасым адгыл
ақны абырг инап қәашқәа, амаалықыцәа рлакә пхыз ақны
аиңш, игәйдкылатәуп, ипстазаара иалахәмаруа абғылжә еиңш
елиазырғынтуа, нақ иптыргатәуп.

Анатоли Лагәлаа иреиғү хпоет лирикцәа ируазәку ҳәа
дыңхъазоуп, аха зны-зынла ибзиабара амтәылжәфақәа ддир-
пырцәоит. Иаххәап:

Шәаҙа кәымпил пашәушәа,
Бгәйпхәкәа аپхарра ззымхο,
Беилақь аңсы ҭырхуент.

Ашәаҙа хьшәашәеи апхәызба лгәйпхәы ңаҳәцаҳәкәеи зла-
аиурбыша ықазаргы, хара-хара иргылатәуп, еиңәыхъчатәуп,
иххәацәаны, инатурацәаны аңајәара Анатоли Лагәлаа ипо-
езина иатәыштрам.

Апоет ирәниаратә етап ағы еизхазығыара аганахъала даараза акратанакуент иажәенираалақәа реизга. «Адгыл гәлал амоуп» (Ақәа, 1995) иааннакыло атып. Уажәраанза апоет Аимаратәи аҳаяа зөйде агара дгароушәа дартысуазтгы, ихи-ипси еиқәитызтгы, дгыли жәфани дүззәкәа реиғыпшреи реидшанхалареи инадыркны ағада хәйіңзә ақынзә рзышәаҳәара, ргәйдкылара дазхиазтгы, арақа игәатә итәгъекит, амцеипш дабылуа иалагеит Ипсадгыл алахынта, уи ақазаареи ақамзаареи рыздаара. Ицәгъан, ицәгъаңзан Аимаратәи ацқыара, ацәеижкәтәзара ашытахъ, иаалыркыаны, ауаажәларра-политикатә тәкы змоу ажәенираалақәа рапттара. Аха абри аганахъалагы деңгамхеит, иғнүндікатә гәеибафара итанаҳәеит зынзә итакпхықәроу, атоурых ағы инахәаахәырц зылшо, аха Апсадгыл азхәыцра аганахъала ииашазатқәыкны икоу абарт ацәаҳәақәа:

Кәыра ахықәағ дыртәаны,
Брежнев рыңқа діқатәаны.
Ииңахыз зегь ицәганды
Ихаткы дцозшәа қатданы,
Наң даанағихит иара,
Үтатәаз, ихәеит, адамра!..

Брежнев атыпшақы имаңара иоума уи (Шевардназе) дызиаиз: шыңа дызгәалашәарыда ақыаадуағ Черненко, ҳашхана еиғыцәрақәа имзытуа ирықәжы асы еиқәыхшәашәа еиғш зхы-зғы еиқәыхшәашәа иқаз, азиас атабара ианалаго

атқөңгөн аңхыло еиңш Америка ахсаала зхы иадырчаблаз Горбачиов. Сталини Бериеи рығызмалрақәен рқәтыңмаралықәен зңзң Шевардназе ағышәара «хәбә» ҳәе итпид. Акызатқәыл излеиңшым: урт адиктаторцәа шъаартқәырала идыргылаз ахәйнәтқарра иара ихы иакәрыхшаны иршәит. Абартқәа зегъы угәланаршәоит ажәенираала «Ахыш иуаз».

Еиңшірдіруа ғымтоуп Ҳұмынқұтәылатә еибашьраан ииз, ирылатқәаз ажәенираала «Ухы лахароуп».

Пұхың баша уеихоит,
Хара ухы лаҳархоит,
Гәымстә утахархоит,
Арахъ узыруам.

Гәымстә згәйграқәа ҭахаз Шевардназеи иара игвардиаан рымасаца ракәзәм, итахеит Үрыстәыла Адәнықатәи аусқәә рминистр мамыршәага Козырев иеиңш иқаз ригетакқәагыбы. Урт ргәйграқәа еиңшірдіруа анышә раҭара ахытқыртәғы дғылан Арзынба, уи имүзейт, ижәлар иңни ҳаҳәиртәниа дырғағылелит.

Аңсадғыыл алахынта ахәтықәпсаара, аңсуа хәыштаарақәа реиқәырхара, уатқәтәи амш ақынза аназара ухәа жәра-зра зқәым ағәйтхакәа шъамғатас иргәйлхәхәо иңоит абарәт ажәенираалақәа: «Шың ҳағәхъааргоит ҳағынқәа», «Лакәйт ир», «Ҳаңқәынцәа, ҳалымқәа», «Ақәа, умшәан», «Лаңа», «Инашәиг-зейт шәтоуба» ухәа ираңаны:

Аңсадғыыл ахъаа згәатә итәгъежүа имбазазшәа дызрив-суам ажәенираала «Ахә иеиңш ианғақуа Аңсынра» ақынта абарәт аңаңхәақәа:

Иазхоуп уажәштә агәжәажәара, иазхоит,
 Агәрыфә ахәра азырғыома?
 Ҳәиқәхойт ҳара, ашьантцеңш ҳәиқәхойт,
 Ҳажәлар еиңәхеит, ижәбома?
 Итабом, ари амшынгы ҭабом,
 Шәшагаз еиңш, шәаман ихынхәаңза,
 Ибом, өаӡәы ҳхъаақәагы ибом –
 Ҳәиқәхойт ҳара, ашьантцеңш ҳәиқәхойт.

«Ҳәиқәхойт ҳара, ашьантцеңш ҳәиқәхойт» италарц зтаху дахылкам азы акәхап
 Аңсадғыл азатәреи уи ахъчаң изатәреи ртема гәүітшыаага
 ахъынтаауагы.

Аурыс поет Константин Симонов еиңырдыруа иажәени-
 раала «Жди меня» угәланаршәоит «Аңсны – аңсу дахны»:

Бымгәирған, исызгәку,
 Са схынхәуеит.
 Ас Аңсны амца анаку,
 Ас маңаазк иантақу.

Симонов иажәенираала «Жди меня» аағык рақара ҳпоет-
 цәа аңсшәаҳе еиңаргахьеит, аха абри ағажәак «Жёлтые дож-
 ди» – закәыз аилкаара рңаудадағхеит, «бысзыпшыз бара қәа
 леи» ҳәа еиңазгазгы қалақәеит, тагалантәи «абғы ғежекәа»
 ҳәа ахъеңтагатәыз ахатыңан. Абғы ғежекәеи Аңсны иаңра-
 лаз амцеи ңашшәила еизааигәоуп, еигәнныңуеит, аха амца
 хааζа ахәыштаарағы иаҳынзейқәу ауп иаңгәйкәтәагоу, аха

уи иөхөйданы ашта ианықәлалак арцәара уадағуп, азәгүй дашағом, абъ өлејкәнгүй лалаңычы иңді.

Ажәенираала «Хаңкәрынцә» ақынтығы ө-цәхәзә затәрык:

Адғыыл гәалак аномоу,
Ан қәыш илғызыоуп, иаζоит...

Аизга «Адғыыл гәалак амоуп» ақыны иаҳпилоит Роберт Бинорс ихпша зтубаауа ажәенираалақә: «Атқаңла», «Бигәап-хозтұғы», «Ақә дапқоит», «Ағоны бназаанза» үхәа егырттүй. Имаңданы акәзаргүй, Анатоли Лагәлаа ипоезиағы атып амоуп аурыс поет ду Александр Фет иныррагы: «Уи дыңәан аашаанза дтажәхәа»: «На заре она сладко так спит». Ари иаанаго апоэзия ахаара-бзаара днапыршышыуа далоуп ҳәа акәымкә, уи иаанаго, гәйнхәтцыстала, иаңсуаратә цәаныррала идиқылоит, иаңсуа ңсабаратә бағатарала ихаиртәаует ҳәа ауп.

«Адғыыл гәалак амоуп» иағылоуп хшығзышытра ззутәу, извыйстәым ажәенираалақә маңымкә: «Ағыхәа», «Ашара сақәннакит», «Шәахәак», «Амза атәымтәз схынхәеует», «Аиаша-тәқья», «Ашықас наскыаагеит аррахь ицозшәа», «Анцәа иаҳзааиго зегъ бзиоуп» үхәа убас итегүй.

Анатоли Лагәлаа ирғиарағы инимфатәшәа иеанишәоит ҳапсуа литературағы абжызра иағу, аңа итанагалахьюо аиғызыаратә шаржқәеи апародиақәеи ржанрқәа рыла ажәенираалақәа рапттара. Абрақагыы инаршә хиоуп апоет. Уи азәгүй ихатара анышәгәал ажәа ағәыдицом, бзиабашақә дтәйлих-еует акәымзар. «Сыпхыз ссир» (Ақәа, 1999) еиднакылоит апо-

ет уаанжатәи иеизгақәа рұнны архъағ ипүлахъоу, иреиғүп ҳәә иипхъаゾ илирикатә жәеніраалақәа.

Апоет иқәра амардуан дағаланы хыихъ дхалаңыпхъаζа ихәыцрақәа иаҳа-иаҳа деимдүрххоит, иажәақәа ұбараҳоит, уаанза илашарбаганы, иблихъыганы иибоз ажәған ахататә-къагы апшшәи еиқәатқәаға ағеенітанакуеит.

Аизга «Уламыс уаштыум» ақынитети (Ақәа, 2002):

Ачуан атцеиңш еиқәатқәоуп,
Ажәған дүззә.
Иахъа схәыцрақәа раңқәоуп,
Зны сразыхуп, зны сыңқәоуп,
Сназқәыло ацхәқәа ptyцtәqәоуп,
Сгәы тазызом.

«Хажәа – ахчнызықәа зыршуа», «Зегыы дхазхәыциуа ианиршава», «Згәры азызырғора зылшо», «Итамло ҳашта иғәи хахәны» заа дубарцаz ҳарт зегыы хара ҳапшлароуп...

Ачуан атца еиқәатқәа, ажәған дүззә, ацхәа ptyцtәqәақәа – абарт агәтәрзызагатә жәақәа дәнықала ихшәәшәазарғы, ғиңүцқала ахәыштаара ахчныза дыршуеит.

Апоет иуасытәысаратә позиция ҳаракы ахъ дхазгало амардуанқәа ируакуп Аиашеи, амци, Азаттереи, ахы ақәғәытреи ртема:

Хқалоит ҳара ишаҳтаху, маңқ иаашәычхә,
Уажәымзар уажәы.

Аиашатқа абашәтаху, иаҳәо шәшәирхә,
Уажәымзар уажәы...

Нас иациттоит:

Аетқәақәа кылдаая жәғданағ ҳнаζап,
Уажәымзар-уажәы.
Апстхәақәа ирылпаая ҳагәтыхақәа ҳҗәап,
Уажәымзар уажәы.

Ирхәыңгоуп, маңкғы илахьеңкәтәгоуп ажәенираала «Алахъ
чышәқәа» иҳатданаҳәо ахшығыцак:

Азғаб тәрыйшқәа дрыңхъон ажәенираала цәышқәа,
Апоетцәа зышқәа зырғуан еиқәышшы.
Ашьхарп хышқәа, өңдас изқәйршәшөн рызқәа,
Апстхәа ркасышқәа илбаарыштыан тақа ркасы.

Аңсау литературатә пәтазаарағы абасцәқәа иқазар, сеи-
хабул ҳәа зхы зыңғызаң доуҳала иеитбу дшыңцигозар, уи
трагедиоуп. Зажәенираалақәа ирыңхъо азғаб тәрыйшқәа да-
тәазымбо, ма илыңәшәо, мамзарғы дыззеилымкаая, та-
быргытәқыны, рылахъ чышәхойт.

Акалашәа икоу абри ажәенираалаapoет ихиркәшоит ала-
хьеңкәроу нотала:

Азғаб тәрыйшқәа дрыңхъон ажәенираала цәышқәа,
Апоетцәа зышқәа рыхъз-рыңша ҭахон...

Аха еихаркит рқышәкәа, гәаныла ирықәпсо анышәкәа
Изғыз алахъ ышәкәа, иахътәаз рыгәкәа хахәхон!

Аңсұа лабашья иазку ажәенираала аптыңдахъо апоетқәа раңдағуп.

Аха абрағагыы Анатоли Лагәлаа ибағатәра илнаршент алабашья иагәйлатқәаху, ҳабла иамбо, ашыа зтанықәо дашк ағәтәара:

Шаға гәырға уцәа итаゾзеи,
Аха азәы уимбаңт үқыуа.
Ах, слабашья, иулшаゾзеи,
Чағәе ихъаа рыххая.

Апоет ңсыхәа ахынжамоу иажәақәа абыртқал ишқилихуагыы, зны-зынла ихы дақәгәйтқәоит, дахнаңааңқәоит, Аиашеи амциртема алаңајәарапаеснагылогикала ишъақәырғәалатәуп.

Аиаша еилүіграуп, цәгъашәа абнәкәтеиңш,
Иалухуазаргыы иарбан ңашшәу удырроуп...

Хәарада, ипшқаны ихәоуп, аха ус иагъа иқазаргыы, еилүіграуп Аиаша зиашахом, Аиаша шиашоу, ңашшәы амамкәа иқазароуп.

«Уламыс уаштыам» ақынгыы Анатоли Лагәлаа ипоезия аңдаға еициекуам, аапынтәи ақәаңсатеиңш, апхъағ илымха итахәйтхәытуа алирикатә жәенираалакәа раңдағуп. Апхъағ урт рыңқәкәырпа қәандә дыштыхны дшамоу, иғәиенжамкәа, аңыышыбжыон ажәған андыдуеиңш, иғамаңқәысуит абарә аңдаға:

Хаптазаара иазтода ахә,
Анцәа ду ҳаззишан анхаштү?
Иутахызар Аңсны абжагы аахә,
Иабанзауго?.. Уламыс уаштыум.

Аңсны абжеи Аламыси инареиҳанғы – Аңсни Аламыси. Шақа иссирузеи, шақагы аптазаарағы ҳрықәымныңәозеи, иаҳхаҳарштуазеи абарт ажәеицааира хырышәйгәқәа.

Ҳажелар рхъяа, уаңтәен ртенипш азы ырығетахәйцирақәа, автор ихата иңәанырра таулақәа аныпшуеит иажәенираалақәа реизга «Рыбжы нағит» (Ақәа, 2005). Хыихь, ұзара ишазгәах-тахью еиңш, уи иазкны апхъажәа қаймат иғит злитературатә гъама ҳаракжаз афилологиатә тцаарадыррақәа рдоктор, апрофессор Владимир Атнариа. «Хапсы раӡаны» захъзу ашәкәы злаату ажәенираалағы ҳапхъоит:

Ҳақауп ҳа ҳадғыл ҳапсы раӡаны,
Уағы итәы ҳтахым, ҳағрагылом.
Атарчеи еиңш иҳамдаан, азә дҳахъзаны,
Иаҳцәигаргы ҳиаша – даргылом.

Үс акәгәышоуп, ҳиаша даргыларым, ҳаҳәиртәнаа үңа-ханымқа дцап, аха уи тарчейтас иҳамдаан ианаҳцәырга, ҳұзының ҳақәнітразы зыптазаара иаменгәз ҳтеицәа адамра хыла иаҳарсуеит, макъана еибга-еизғыда адәы икәу ҳартғы ҳапсы атәарта цәгъхоит.

Абиңарақәа реимадаразы, урт ркәалеимдаразы апоет имоу ағызбағызбара еилкаатәуп, иазхәйтәуп:

Хаштахъѣка иааниуа мәахәастқа рымбакәа,
 Ицаа-пشاаяа инхар,
 Хаштахъѣка иааниуа ҳагәра рымгакәа
 Уск иағахар.
 Баша ҳұйбаа азы иагагәышьоит,
 Баша ҳхандеит.
 Иѣан, акы иағын рхәагәышьоит,
 Ҳазғытәкъяз рымбейт...

Абас ианыѣала, Аңцәа иумхәан, ари жәымтацәгъароуп, лахъ-
 ышәроуп. Анатоли Лагәлаа, ирғыцәаны, ирдуцәаны акәымкәа
 асаркъал дахзасеит, ҳәрыхәенитсоит.

Оағхъя, дышытракәланы ихәомашь ҳәа аپхъағ иғәи иаана-
 гартә аѣынза акырынтә абри атема дазыхынхәуеит апоет:

Иѣәышу ирхәо ҳхархару,
 Иаххмырхару?
 Абас ҳхәициа ҳтәару,
 Ҳамтәару?..
 Аиаша аѣынза ҳназару,
 Ҳамназару?..
 Ак шхалтцәкъо аабару,
 Иҳамбару?..
 Хаштахъ иааниуа ҳагәра ргару
 Ирымгару?..

Аиашеи Агәрагареи рижәфақәа анеибырымта, ианеима-
 дамха, маха-маха иандәыкәла, Аңсны знысхъоу аўзамығәа

мәға, иғажтәаз ашәә еиңшхоит, аарлахәә иубартө мәғахәаста-
хоит.

Владимир Атнария иапхаждәәғы изгәеитоит: «Адунеитәи
алиrikatә поезиағы – Сапфо иналыркны Ахматова лікынза,
Блок инаиркны Шынықәба икынза – абзиабара жәғсан лыпхала
ианашьоуп атып дүззә». Анатоли Лагелаа иғәтыха цқыа
хирдыреует абарт ацәаҳәақәа рыла:

Зны ҳандеырбалон ус мазала,
Хаблақәа ракәын иңәажәоз.
Сгәы исанаңәон: «Уус нагзала!»
Избон акгызы сымхәо сшыгәжәажәоз.
Ак қамлағазшәа дсағсны дцион,
Арахъ дызмыртынчуаз лтәахыхуан.
Хәгы итәз акакәын, башаңа илzon,
Дсағсузан аарлахәә дхырхәан...

Абзиабарарадагы, ажәенираала ианыпшүеит аңсуга пхәиз-
ба өакы иаламғашшо лмилаттә қазшыа – аеңзырымгара,
лцәанырракәа ғонутқала рытәахра, лыпхашыапхатцара. Ае-
ұярагы ҳапхьюит:

Слырғыхарц дсыхеит, дсыхеит, дсыхеит,
Дсыхеит, дсыхеит саалырпшырц,
Аха исымам псыха, псыха,
Ианыршәлагәышшоуп сыпсы ахыц.

Ибзиахәүп аңдахәә аинтонациатә бжыгашья:

«Слырғыхарц дсыхеит, дсыхеит, дсыхеит...»

(Иүгәланаршәозар Қалап Блок ду ибжыбы: «И утро длилось, длилось, длилось») Араға Владимир Атнария иғәаанагара амакра иатыпым, аха «Слырғыхарц дсыхеит, дсыхеит, дсыхеит», «И утро длилось, длилось, длилось», ажәеңтахәарала еиңшүшәа икоуп, акәымзар ғонуцқала зынза ихаз-хазуп.

Владимир Атнария ишихәаа еиңш, «Рыбжы нағит» ағыи икоуп акық-әбак итегеси иззызхәйтәйиз ажәеинраалақәа, аңдахәақәа, машәрышәа иңәйкәләз абызшәатә хәанчарақәа. Хызызхәала иаҳҗәозар, автор ирәниамтақәа ирызәлымчау, бзия избо рыбжьара аимак-аиғәк Қалеит ажәеинраала «Аб иҳәахъа» злалго атыхәтәантәи аңдахәә иахыркъаны. Ағымта злахәыичу ала иаандыланы иаахгарц ҳалшоит:

Иахынзаулшо үөырбала,
Аду-дуқәа үедырбала,
Ирхәо-ириу қатала,
Рпышәа рөүцаарц маҗала,
Дара ркынза уназала...

Ишаабо еиңш, араға иңәғью ҳәа акғы ҳәаәзәм, иуеніңүү үрғыпшыла, рпышәа րығтаала, дара реиңш афада ухалала ҳәа ауп ажәеинраала хшығтәкыс иамоу. Аха автор атыхәтәантәи иңдахәә жыымдырк иағызахеит. Икоуп иқеманшәаламхаз еиңшырпшрақәак:

«Апхын цеит иҳамбазакәа... Ауағ бырг иеиңш, изагәзәгәу...». Ауағ бырг дышпазагәзагәуен? Аёы азы изагәзагәуент ҳәа рұқәоит акәымзар.

«Әа ғышәтак ахъ сагеит» захъзу ажәенираалағы автор итегеси еиғыны ицәйнідәз, итегеси иғәцареикіндәз ҳәа агәанагара ҳазтө ацәаҳәақәа: «Аамта бжысит уинжытеи, Ибжысит ақәеи Аси...». «Ибжысит» ажәа ахатыпдан ажәа «имғасит» хархәара азүтгры иаҳа ииашахон. Иара убас ҳзыихцәажәо ажәенираалағы архыағ агәеихъшыра изтө үәаҳәақәак: «Иұзызuit ҳәа ахацшәа, лшъапыштыбжықәа лыпхъаizon...». Избан «ахацшәа», «хацшәа» ҳәа акәзами ишхәатәу? Ажәенираала ҳдыркәшоит логикала иртабыргым абарт ацәаҳәақәа: «Лән таулоуп, сзыруам, Әа ғышәтак ахъ сагоит!» Апоет илирикатә фырпхәзыба «лән таулазар» «ағышәтахъ» ақәымкәа, даеа үмыйж таулакахъ дылгоит. Ажәенираала «Исоуит агәтиха, исызымтө апсыха» аёы ҳапхьюит: «Иағашәа зиғизахеит сара аныха». «Аныха дағашәеит» ҳәа акәымкәа, «аныха дакит» ҳәа ауп ишырхәо.

Абарт изгәеахтәз агха ссақәа амалахазгыры ирзыларкәуам ашәкәы: «Рыбжы нағит» иамоу ахатабзиаратә ҳаракыра. Уи иагәилоуп, архыағ иғәатцен иаанхо, анарха ду змоу ажәенираала қайматқәа: «Ажәтцарапқәа исархәеит ба бхышәағ ишнейиз», «Сгәы сажъома, атахмада», «Гена Карданов изкны» ухәа реиңш иқақәоу.

Ашәкәылар Даур Нацкебиа «Рыбжы нағит» иациздо ашьтахъажәағы ииғуенит: «...Аха зегъ раастагы иңүушаша – иахъхытқәаам, иғәақынтаи иахъаая ацәанырра қәымшәыш-

қәа иахырылғиаауа ауп. Анатоли Лагелаа игәеисыбжy ихаата иаҳаеүит, уи азоуп иажәенираалақәагыры ыңғызы зтou...» Цабыргыцәкъаны,apoет иажәенираалақәа еибга-еизғыда, хыхы-гәыхы рымамкәа ыңғызы ҭазааеүит.

Ахәыцқәа ирызку ажәенираалақәа реизгақәа өбә дравторуп apoет. Имариам абри ажанр ағғызы қайматла иказара ааирпшит. Уи ахәыцқәа инадыркны ахбыңцәа рұынза рдунеи еиликаарц даштыоуп, иңәаҳәақәа адидактикатә, аеырқасаратә қашшы рнубаалом, ахыбәар рғәы иақәшәоит, имырхъаазқәа рыхшығ ззырыштыша ытцеиҳәоит. «Нарсой» (Ақәа, 1994) ақынтаи цәаҳәақәак:

– Ахы, ағызыцәа, цқыа шәазхәыци,
Аптыңыңх дизар ҳәйила Цитци,
Убри аахыс шақа ихытци?!
– Мачғызы ихымтциң ҳәйила Цитци,
Шәмыццақыкәа цқыа шәазхәыци,
Штәак ақәра шыта ихымти...

Анбанқәа «ц», «ң» ыштыбыжьеигенің аллитерация хаакәакәара ахылтцеүит. Аизгағы имағым ҳаззаатғылаz ажәенираала иашшәалоу еғыырт аптамтақәагы.

Даараҙа апхъағ иблағы иааниеүит сахъарқыратә гъама ҳаракыла ихырку, абағатәра змоу асаҳытыхғы Е. Кәакәас-қыр-пхә лусумтақәа ыла аллиустрация зызуу «Арашы» захъзу ишәкәы (Ақәа-Майқәап, 2004).

Аизга еиднакылоит жәа рұқынза ажәенираала шыхаңдаққа. Үрт апстазаарағы рапхыатәи зышағаққа еихызго, «қәрала шытәак ақера нызтұхью реипш, инархықәхәогыы иргәампхар ауам.

Абар Анатоли Лагәлаа ипрозазы иихәо, ус шамахамзар ажәа башак зөңшәар зәхым, иагъзғыттымшәо амилатрышәкәйесінде ду Алықьса Гогәуа; «...Ажәа абағатәра ишаң-харажәхәафу иаразнек үағы ибоит Анатоли Лагәлаа ифымта дақьык иадамзаргыы иапхъяз. Уи апхъағ бзия иазгәеиңеижеңеи акраатдеит – апровағыы апоэзиағыы.

Абри ашәкәағы («Acas», Ақәа, 2005) еизгөу афымтаққа иреңғы дырғегых еңтархәоит ҳлитетатура, ҳапсуга проза дығғәгаңа дшалагылаз абағатәра иаша, абағатәра бзия змоу, «зейхатып», «зейхашшыта» мәашшо ашәкәйесінде. Усеинш ҳхәартә аға ҳаңто афымтаққа – апоэзиағыы апровағыы – ирацәоуп Анатоли Лагәлаа ирәниамтағы.

Ҳашәкәйесінде ду Алықьса Гогәуа Анатоли Лагәлаа ипроза иаңтө ахәшьара анағас алакғакра атахым.

«Шыазинагы илтакын анасып», – абас ахъзуп апоет иажәенираалаққа реизга инаштарххны итүткіз ашәкәы (Ақәа, 1986). Ашәкәы ахъз азтаз ари афымта, ҳгәаанагарала, повеступ. Иажәабжыққа рапхыатәи реизга антыңуаз дахъқәыпшәаз иабзоуранны, ағзырымгара итакны, уи ажәабжы ҳәа ахъзитдеит акәымзар.

«Шыазинагы илтакын анасып» (аредактор итып ағы дықазтгы, автор мачзак ицхраатәын, иахъзтатәын: «Шыазина илтакын анасып». «Шыазинагы» мачзак дмыцхәушәа,

мачзак луаз ажәа гәхырчагоушәа иғанатқоит. Иқәйпшәоуп, рцәаныррақәа пүшқаңауп Бағали Шыазинеи. Шыазина өнүңқала лыгәтыхатә цәажәара гәирпشاагаңауп. Иара иңәаныррагы зынза ипшқаңауп: амш алағәйландарап ааныжыны ахтааларахь ианиасуа еипшшәа икоуп. Жәйбжь шықәса зхыңдуа азғаб қәйіпш лзы ари аңәанырра гәтүрпсаага ұғашынаным. Шыазина лхағасхын апрозаик, асахъятыншыны бзиаңа иеипш, еилүкка ҳабла ихиргылоит: «Лыхцәа еиқәетәа лыжәғашырқәа рұқынза ақәын иахынжалықәйпсаз, ипшәнди иңдерффан. Үрт есымша импәзакәа ус илықәын, лыхада тұқашаан, амраңара иаңырыхъон. Лыблақәа, ахәыс аблакәа реиңш, еснагы иразын...» Ахәыс аблакәа реиңш зыблақәа разу, апстазаара азиас еилүккеа иапынгылоу азғаб илоухәарызен. Ләнәаныррақәа, Бағал иахы илымоу ахгәйкәйпсаарақәа, лымаза қыпшытқәа омашәа еинрааланы иғатдоуп. Апстазаарағы зығерагара уадағу, аха саҳарькырала иртабыргу хәғасхыоуп Шыазинеи Бағали амат иаңызыхъчо ақкәын хәың ихағасхына... Ашыкласшыны, дымзышәоуп, дәкәйшәоуп, дмаңаңауп. Иғәрыпшаагоуп аррахь икоуп Шыазина л-Бағал излырхо луазыр жәақәа: «Уажәытәкья, Бағал, иузеитасхәәп Ани ақкәын итәгы. Уи абылразы иаңигаз акалошжәкәен амагәқәен анынцәа, резина лыхс ағны иаңнанхаз иаб аибашырхытә даныхынхә ишъаңдалоз амагәқәа ракәын. Аха уи иара иаб даныпсгы, итааңа иматәақәа зегъы еиқәырханы ирыман. Еиҳаракгы үрт амагәқәа ахъылаз ауатах ағы днеилозаарын есымша, гәнаныла драңаажәозаарын саб дахъцалакгы иңиз ифыза гәакъяқәа ҳәа ишъаны».

Логикатә хшығозцарала ҳөйниахар, абарт агетахәбырлатә үәжәарақә ҳабакылыргой? Еиқәшәеит Шъазинеи Бағали, дара ирдүр-ирзымдыр, апстазаара ахъзала, ақкәын хәйч, (иагъа дреицбизаргы, урт дрыхәапшуеит абзиабара ахъзала, зегъы дрыхзызойт: ихата цәала-жыла дшымфасхьюугы, урт доуналагы дрыхзызойт, аибашьратә үи-мциен ирылтңы, аарлахәа зыфнықа иааз, змагәкәа ирхаанханы икәз ағбы. Аибашьғы ипхүаша фұзы зхышәшәо амаләкәа рыла ауп ақкәын хәйч Шъазинеи Бағали амат ашқам ишацәихъчо. Ари ахағесханя ихытхәацащоушәа избо қаларгы, зеипштам хағсахъоуп. Шъазинеи Бағали шеизыкәз атәы зхәо цәаҳәақәак: «Исгәалашәоит, пшы-жымжәак ахардан жыы үеңтәкны аратла илбаугеит...» «Скаканқәа зәз амакәан хәйч ааныжыны атәарта снылсуан еиپш, узлааз сымбазакәа, атәақәа уаалтңы, сыштахъала уаасыхъзан, силақәа укит...», «Үзәмфәкәа аасқыан иаҳа-иаҳа, улақәа иааигәа заны сырхыпшылон, упсып сахәаеуан, из-дирүан акы шәнататыз, икоутдо мап шацәктәымыз, аха урт ажәақәағын схаштит...»

Ұанғәиртъо – дықазар Анцәа, уантәуогы дықазаап Анцәа. Ари ахшығытқақ Апстазааразы инасыпуп, аха ихъантацәоуп, еидарацәоуп.

Ауағы дуағны дәқазтқо ихәырлатә хшығеилгареи ипхүашеи роуп. Анасып акәзар – адунеи ахсаала иағызоуп. Үи иану ақәа-хәақәа ирыламзыкәа – Иара иакәыз, Лара лакәыз – изцаз, урт апстазаара азиас үәкәырпа имтәрсны иагоит.

Шъазина дәқәышцәоуп, аха уи ләкәышра дахылаапшуеит Тата леишәацәгъя. Дара ирхыхәхәо Бағал иоуп: «Усымпшаан, Бағал,

уабанзацоз, са сылаңш иагъа ипхашьозаргы, иагъа мәзала иуштазаргы, уара уахықаз адыруан... Ҳара абұлар зкымызыгы, арра иқам, ҳмеибашыуа үүшшома, мамзаргы иұхычо ҳамамкәа ҳақоума? Ҳаламыс, ҳапату, ҳаяуәра». Абартқәа зегыы раҳатыр азы, Шыазина, аңха дықәымлаңакәа, азы дырсны дцоит, Бағал иңсү шеиши үйара ажәған иатқанаһауп, Тата лакәзар, ғылтұам».

Анатоли Лагәлаа ихата дшахзызго еипштәкъя, апхъафқәа зыхзызаша аңсуга жәабжықәа ируакуп «Сольвеиг». Ари ағымта бзия ибаңаит азы ауп автор дышттрақәланы хартәаарақәак залеигалаз.

Арақа еинаалоит, еибарпшзоит, еигәннығуен ашыхақытеи, ақылшреи, ауағытәйшесатә бзиабареи, адунеи ңсекқәырхагас иамоу ақазара ҳараки.

Җоуқарла иқәтцу ауархал иеипшу ари ағымтағы ираңауп ҳзырлахөйхуа, ҳзырччо, ҳалах еиқәйзто. Алитетаруеи афольклори рахътә апъажәара змоу ззымдыруа артсағы илиаゾо ахәйқәа рапхъақа ирдеипшхарызеи рхы изамыхәар? Бағы-цымкыкъ ус баша-маша имкынызом. Иаақанатдо зегыи ииашаны иқанатоит, аңатса фофы ыңдак ахышшәозааит, зегъ акоуп, барақъатрак аңуп. Алакында хлахәадароуп. Аха Бағы-цымкыкъ абыз иқәғылоуп аққәын хәйіч уағтәтәи ипепш, ақыта ҳәсақәа дырыхыччарц зөазызкуа Сольвеиг ләгъарағыы. Автор акраамта зыхъз ҳаймәо, аққәын ҳәа зхатара ңығытқаңаҳны имоу, нас д-Даур зажәханы даақәғылоит. Урт реицөыжелара, Сольвеиг лөөи Бағы-цымкыкъ ақетданы агара, ағылахәйқәа ртәйлеибаҳра, Сольвеиг лылабжышқәа, Бағы-цымкыкъ

атыхәтәнтәи амғаҳ ақәтца үхә ақазара ду ахъ узырпшуа хағасахъақаоуп.

Ашыхақә арычабжъ заҳауаз, урт ирылбаағеоз арғашқәа реибафара згәи ҳатқатдо иғаздоз, амшын агәи кеикеира ихыпшылоз, аха уи иататдахны иамоу ағәйрға здыруаз ашә-ћәйәффө, Аңсны иахтнагаз аибашьра атемахъ даниас иара изыхәан пышәара дук иағызахеит, аха зегъ акоуп, ихаға ихы атакпхықәра ағапхъа даткамхеит, избанзар, игәатца итығит пшы-ажәа ҭынхак: «Сыңсадғыл затәуп... Сарғыы сзаңауп». Ари иенхай арыцхара пшаашьак амазам. Ажәабжықәеи аитагамтақәеи реизга «Сыңсадғыл затәуп» (Ақәа, 1998). Имаашьо аңсуга пхъағы уи адаќьяқәа цқъа илаңш нархигар, дзырхәициш, уимоу, дзыркәышша ахәыцрақәа изцәрыргонит.

Мышкызыны иреиғү аңсуга жәабжықәа рантология ҳәа азәир атыжъра далагозар, дағымсааит ажәабжъ ссир «Саб» («Аныуаа рхәи», Ақәа, 1995). Изтаху изыхәан аилкаара уадағым кынһәақ иақароу, аха изажәкәышщәоу аққын дзыләшәо ахтысқәа: ашкол акласс ақнитәи идәйлцара, игәйріжәара, зегъ раңқыс ихъантou, ағәйрға иаргәашахъаз иаб исыйжәра ахыччара – абартқәа зегъы дыриааини бзия иибо иаб деилкааны иғәйдкылара. Ҳазлацәажәо ажәабжъ ағы зегъ ыла иаапшит ашәкәйффө ибағатарға иашацәкъа.

Анатоли Лагәлаа ишәкәи «Аныуаа рхәи» антың ацәажәара маçымкәа иқалеит. Ашәкәи ахаға ахъз азтаз ажәабжъ «Аныуаа рхәи» ақны имғапысуга ахтысқәа қалашьас ирымоузен зхәазгы Җәыртқәеит, иқалацәап, ауаа ҳаиуанқәа урылахар. Инымғатәни иаңгәалахаршәап адунеитә литература агәадура

Шолохов ифымта «Дон ұынч» ағы иқоу ахлымзаахрақә. Абригы – иара атәала, хлымзаахроуп. Шолохов ифымта англыз бышшәхь иеитазгаз ахъз омашәа ирпүшәнаны, ирхааны еиңаркит: «Енд Қәаит Дан» («И течёт Тихий Дон»). Ааи, Дон Ұынч шщац ицоит, аха иара ахықә ағы ауағеимшхара ықоуп. Хшығтәкыла абри ағызатқәкә ауағеимшхара қалеит Амшын Еиқәа иағынгыло Аныуаа рхәи ағғы. Зеитәхәара амуя арыцхара абла ахыңшылара рпеніштын Гәымстей, Кәыдри, Бзыпи рзиасқәагы.

Анатоли Лагәлаа ирғиарағы иззаатғылатәу, зыхцәажәара хымпада иапсоуағымтақәа раңауп, иаҳараңакгы иповестқәа: «Убла иамба, – угәи иабароуп», «Лыңсы зығхәараз», «Уңсы схумбаан, сыйқәын». Ҳапхъақа урт зегыры ирыхәтоу ажәа рхызхәааша, ахәшьара рызташа, ашәкәысөи ихатара ашқа, хымпада, ихъазырпыша аусумтақәа аптахоит.

Уажәы апхъағ иудаагало Анатоли Лагәлаа иповестқәеи иажәабжықәеи еидызыбыло ишәкә ғың «Издыруада дыңғашаншыапхар...» иагәйлоуп ҳажәлар ирхыргаз х-Цынғытәылатә еибашшыра иазку арғиамтақәа. Сара агәра згоит урт дара рхатәы пхъағ дшырыпшаая, иғәатсақынза ишнеуа, дышдырхәыциуа, дышдыргәрыфо, дышдыргәрырғо... Ус анакәха, сара абра иатыпуп ҳәа исыпхъаузом урт зегыры ақакала рыхцәажәара, акызатқәыл исхәо, ҳапеипшып аамта, уи зегыры иреңғыры бирткалуп, ашықәсқәа анталак, «ианеилнаршәшәлак» аштакхь, убасқан инхо ауп апхъағ ахааназ дзыхзызғы иғәағы иаанижкуа.

Анатоли Лагәлаа. «Издыруада дыңғашаншыапхар...»

Ақәа: Апхәыншәкәттыжырта, 2009 ш. Апхъажәа.

Даур Начкъебиа

*А*натоли Лагелаа ихатәы бжыы имоуп. Азәы игәы иаанагар алшоит уи мариоушәа – хатәы бжыыла ацәажәара. Уи мариам иара ус апстазаараңы, иаҳагы иуадафуп ақазараңы. Аха ибағхатәреи агъама бзиен анеицилалак, иааңыртцеит өакы иаламғашшо апщамтақәа, дцәиртцеит зхағера змоу апоет.

Анатоли Лагелаа иажәенираалақәа ирыхәтөу атып аанырткалахьеит ҳапсуа поезиаңы, рыхәгы ҳаракны иршъахьеит. Урт еилыхха иофуп, апоет иихәарц иитаху мыңхәы «каматәа» ашәитком, «иркәышщәом», аха иагырмариацәом, ишаһәтөу ахәашьа дақәшөйт, шамахамзар «ихымта» кашәом. Уи, ҳәарда, еихъзара бзиоуп.

Аха зегъ раастагы иңүшьяша – иахъыхытхәаам, игәақын-тәи иахъаая, ацәанырра ћәымшәышәқәа иахъырхылчинаая ауп. Анатоли Лагелаа игәеисыбжъ ихата иахауеит, уи азоуп иажәенираалақәагыры ырпсы зто...

Анатоли Лагелаа. Ажәенираалақәа реизга «Рыбжы нағит». Ашәкәтъыжырта «Алашара». Ақәа, 2005 ш. Ашытакъажәа.

АПОЕТ АНАТОЛИ ЛАГӘЛАА Д. И. ГӘЛИА
ИПРЕМИАЗЫ ИҚӘҮРГҮЛАЗ ИШӘКӘҮ
«АМШ ХӘАШЬҚӘА ЦЕИТ»
ИАХЦӘАЖӘЕИТ:

Шоға Салақана,
академик

АПСТАЗААРА АГӘЕИСЫБЖЬ

Оумашәә ишоуп аамтөиқәшара аңаафәқә: амзей-амзеи рөеиңшүя, ашықәси-ашықәси неишьтало, унахәны уаахъаҳәаңза иаңтәи атағы, астудент, иахъа еиңирдүруа рәниафны, абағатәра ссир змоу поетны, итышәынтилахъоу прозаикны уапхъа дааңыртцеит.

Ари зегбы зхысҳәаая Анатоли Лагәлаа иоуп. Макъана дыңкәыноул, макъана дқәыпшуп шаҳхәоз, иңазгәамтазакәа иуағықәрабжара даатысит. Дұыст, аха дзатқәны акәымкәа, уаңсыралагы деңцағы, рәниаратә еидаралагы деңцақы, дызытаху зегбы иеигәирғартә, дызыцәымғү (ус азәыр дықазар) диташыңыртә, анықәағ ихы идиныңқәалартә. Са сыйхыш

излапнақо ала, ари разқ дууп, иреиҳазоуп еихъзароуп ауағы-тәйфаса ипсизаарағы.

Анатоли Ианкәа-ипа Лагәлаа динит, изҳант, дааζеит Аңсны антыңғы хара зыζбахә нағхью ашьха қыта Җлоу, архынра алагамта раңхъазатәи амш аене. 1961 шықаса, рашәаралы (иин) 1 азы. Абжыуаа рөңгөрдірүа ари ақытоуп ҳамтас ҳапсуга жәлар дрызтәз Баграт ду. Арақоуп апоезиағы, апрозағы, адраматургияғы раңхъатәи ршъяғақә ахъеихыргаз зырғиамтақә апхъағаға гәахәарала ирыдыркылахью аижелантәқә: Алықса, Қызықәа, Рушыни Җапуаа, аби пеи Заури Алхаси Кәарчиаа, Радион (Кәыри) Җәыңбаба... Ағаңың ажәа азқазаңә Адлеи Маңқәылә иеиңш иқақәаз ртәы ҳалагар, уи зынза хара ҳагоит...

Иқыта гәакъағтәи ашкол даналға 1978 шықасазы, Анатоли Лагәлаа дәлалоит Ақеатәи артсағаратә институт афилологиятә факультет. Арақа хышиқәа атара аниңда ашытаж диасуеит Ломоносов ихъз зху Москватәи ахәынҭқарратә университет ажурналистика афакультет ахь. Аха уақа шықәсык аиҳа даанымхакәа, ичимазара иахъяны (ахауаймаабит), дхынхәеит Аңсныңа, дагъалгоит Аңснытәи ахәынҭқарратә университет 1982 шықасазы. Убри инаркны иахъа уажәраанзагы аус иуан, иагыиуеит еиуеиңшым акыыпхътә усқәартәқәа рөңгө: агазет «Аңсны», ашәкәтъжырытә «Алашара» рөңгө, нас ажурнал «Алашара» ақәша аиҳабыс, атакзыпхықәу мазданыңғағыс, 2004 шықаса раахыс – абри ажурнал аредактор хадас.

Анатоли Лагәлаа арғиаратә усуга напы алаикит дыш-қәыпшәз, ақыта школ ағы атара аниңдоз ашықәсқәа ин-

дыркны, ифымтакқа рныло иалагеит араионтәи арестпубликатәи агазетқәен ажурналқәеи. Аха, ҳәарас иатахузеи, уи ибағхатәра еиҳа ағанартлаз истудентра шықасқәа раан ауп – Ақөагызы Москвагызы атара аниңдоз. Аус иуеит алітература ғ-жанр хадак рұғы – апоезиағы, апрозағы. Апоет иажәенираалақәа реизга рапхъаңа хаз шәкәні итыңдит 1884 шықасазы «Үрт аблакқа» ҳәа хыс иаманы. Ахъз ахатагызы ишақәоу еиңш, ихадоу атың ааннакылон аизгағы ағара, ақәыпшра, архызатәи абзиабара реиңш икоу ацәанырра пашақәа, ацәанырра қәымшәйшәкәа ртематика. Ҳәарада, икоуп уақа алирика егырт ахкқәагы: агражданта, апеизажтә, атоурыхтә, афилософиятә поэзия иатданакуа арғиамтакқәагы. Апоет иңсадғыыл иахъатәи атагылааашъа инаварғыланы гәтыңхас имоуп уи хара-ааигәа иахнагахъоу арыщара дуқәа, атрагедиатә хұтысқәа («Амхәүырра азхәыцира»).

Архызатәи иеизга инаркны иахъа уажераанза А. Лагәлаа итижкхьеит ипозиатәи ипрозатәи рәниамтакқәа еидызкыло 14 шәкәры. Убарт иреиуюп: апозиатә еизгаққа: «Нарсоу» (1994 ш.), «Адтыыл гәалак амоуп» (1995 ш.), «Сыңхызы ссир» (1999 ш.), «Уламыс уашшұум» (2002 ш.), «Арашы» (2003 ш.), «Рыбжы нағит» (2005 ш.), «Амш хәашыққа цеит» (2008 ш.).

Апрозатә еизгаққа рахътә иазгәтатеуп: «Шъаризанғыы илтахын анасың» (1986), «Иаңтәи амш абжы» (1989 ш.), «Ануаа рхәы (1995 ш.), «Сыңсадғылғы затқауп» (1998 ш.), «Асас» (2004 ш.), «Иездыруада, дыңғөланшыапхар...» (2009 ш.).

Еиқәысыңхъаңаз ашәкәа ғығонутқа икоуп адүцәа реиңш (урт, ҳәарада, еиҳауп), архызатәи хәыңқәа ирызкәоугы

(уртгы мачзам), жанрлагы кыр еиуеиңшым ашәкәйсөөи иаптамтақә. Аромани апоемei рыда уи инапы итимхың поезиатән прозатән жанр ықам. Тематикалагы шъарда итбаауп ашәкәйсөөи исахъаркыратә дунеи: изызхая ағар ағәйблра, арыңшашьара, алымша иңхыраара еиңш икоу ауафытәйсөтә цәәфа лыпшаахқә рылаағзара инаркны (иаҳхәап, ажәабжықә: «Ағыи абжы», «Асас», «Мышытабзия»), зымч-зылшара зегье, ианағаххо зыңғазаара ахатагы зыжәлар рзы иамеигзо апсадғыл ахъчаафқә рхағсаҳъақә раарпшра ақынза. Атыхәтәантәиқә реиҳарак зызку 1992–1993 шықасқә раантәи Аңыныңұтылата еибашьра иадхәалоу ахтысқәроуп («Ануда рхә», «Зтәила зшыала изкәабаз», «Зыпшзара еиқәнархаз», «Фатцак анышә» ухәа уб. егер.).

Хәарас иағахузеи, аибашьра атематикағы ашәкәйсөөи зегь рапхья иргило җажәлар ртцеңзә, рғәымшәара, рғырхатара, шытакъка рхъамтра ауп. Урт хаңамамырха рықәпера ауп изыбзоуруо иаҳмау ҳақақәитрагы, ҳхыңшымрагы.

Амала, ашәкәйсөөи реалистик иаҳасабала изом аибашьра иңәырнагаз анегативтә цәыртракәагы: апсымтәра, амалрхара, амалеизыңхәара (иаҳхәап, «Ажә устоит – аға сый!» ағы иаарпшу асахъақә).

Уажәи ари агазеттә статия къағ ағы сара сеазыскум ҳашәкәйсөөи хатәра ирғиамтақә ақакала сырзаатыланы ирыгу-ирыйзоу ҳәа реилыргара: уи аамтагы атыпгы атахуп. Амала, зеиңштәла иазгәастарц истаху, Анатоли Лагәлаа апхъатәи ишъағәқә анеихига инаркны рылаапш дытцашәеит, «крапы ихынышыт», ибзырыз рхәеит иалукааша ҳпоетцәеи

ҳапрозаикцәеи: Баграт Шынқәба, Алықьса Җыонуа, Алықьса Гогәуа, Җыума Ахәба, Витали Амаршын, Мушыни Миқайа, Таиф Аұйба, Рауль Лашәриа, ҳлитературағаафқәа, ҳакритик Владимир Атнариа, Сергеи Зыхәба, Руслан Қапба, Зураб Җыапуа, Валетин Кәагәния ухәа.

Үрт зегъы еицәакны иззәартеит Анатоли Лагәлаа иах-хысыз ашәышықәса 70–80-тән ашықәсқәа раан алите-ратура амхыртахы имфаҳыттыз арғиаафқәа-ғараңқәа рахъ меижъарада зхатәы бжызы зхоу, зхатәы тыруа алызгаз, зхатәы «еихатып» имфашибо ианызтәз азқаза иашоуп.

Абарт зегъы шаҳатра рзызуа фактуп иаххысыз ашықәс азы есхыышықәса рахъ знык занашъара азгәтоу Д. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынҭқарратә премиақәа руак Аң. Лагәлаа ипоезиатә еизга «Амш хәашьқәа цеит» азы иахъиатәашъахаз. Уи ус машәырны иқамлазар акәхап.

Хыхъ иааркъаәзданы исчәаз еита ажәа-затқәык ацыстар стахуп – иарбану шәхәозар, Анатоли Лагәлаа аңсуга литература, лымкаалагы аңсуга поэзия азыргағык иахасабала иаапсара ду ауп. Уи радиола, телехәәпшрала, ус еиуеипшым аиپыларақәа рөғы ҳтәылағғы, антытгы иахъынзазалшо иштәых дрых-цәажәоит аңсуга литература аихъзарақәа, иара аредакция ззкуа ажурнал аххәақатара аан, иара ус абжыаапынгы.

50 шықәса – ари арғиаратә усуга иасакъаҳымтоуп. Ус анакәха, архыағ дазыпшуп игәы иақәшәаз, игәы иалнахызapoет, апрозаик Анатоли Лагәлаа инапкыимта ғыңқәа. Ҕшзала, Аңцәа дахыигзааит!

Ағазет «Аңсны» №40–41, 2009 ш.

Сергей Зыхәба,
академик

ИЧЫДОУ АХАТӘҮ БЖЫЫ ИМОУП

*А*натоли Лагәлаа иажәенираала ғылқәә реиз-саپхъеит. Щакылагы, сахъаркыратә ғазарылагы ибзиазаны еиәкауп, иқатоуп ҳәа сгәы иззаанагақәоз акымкәә-фбамкәа ажәенираалақәа алскааит, акык-фбак апсыңекәагы збеит. Аха зегъ реиҳа исгәапхаз хшыфцакык сазкылсит: абри аизга агәра снаргеит автор иааипмұрқызакәа ихы аус шадиуло, поетк иаҳасаб ала ишизҳая. Данстудентыз аахыс дыздыруеит, уаанжатәи иаптамтақәагы шамахамзар ибжамыжъкәа срыпхъахъеит (хазы шәкәқәаны итижъхьюугы, апериодикағы лассы-лассы иикъыпхъхьюугы).

Хәарас иатахузei, ара зызбахә сымоу аизга иану ажәенираалақәа уаанжатәи ифымтақәа ристиль, рқазшы хадақәа ашьтамтақәа рныпшвеит, аха ифашаазом ажәа аус адулара еиҳа ҭакпхықәрала дшазығоу, дхатқатдо дыпшаауеит, али-

рикатә цәанырра таркәа иткааны, игәйлүршәаны рхәашьа дақәшәоит.

Асқак зысхәо убры ауп, ҳашәкәыиғәңәак ианқәыпшыз иашаштырхыз, иахынзазхалаз ағаҙара изахымсит. Убрى ағаҙара уаҳа изынахымсзакәа, уаҳа рфымтақәа ртцаулашьак рыйтимтаζакәа, ибжатақәоу ракәны иапыртсоит. Иғашыазом аптамта аидеиен асахъаркыратә хатабзиареи рыцклапшра ааста хыпхъязарала рирраңаара ишашьтоу.

Анатоли Лагәлаа зызбахә ҳамоу иеизга иадызбалеит ҳәа исхәаз ақазшыя иашазар, даара имоурөхәартә икоуп.

Даеа зтааракгы: азәырғы аренағәа реиپш, Анатоли Лагәлаа апоезиағғы, апрозағғы аус иуеит. Иара их-циажәахьоу үюукы еиха дпоетуп рхәоит, даеаүюукы еиха дпрозаикуп рхәоит. Ари аимакра макъана иатахым ҳәа сгәи иаанагоит, иқаицаша раңауп, аамта иаҳнарбап апоезия акәу, апроза акәу иара ирғиарағы апзызара зго.

Иалкааны апңазаара аганк, ма темак иазкым апоет иажәенираалақәа. Итематика ҭбаауп, хкы раңаала еилаңсоуп схәар, ииашоуп, аха еизадаңауп. Жәйтәнатә аахыс али-тературазы ихадақәоу атемақәа ирызку иаптамтақәа рөғыы уаңза ирхәахьоу иеаңаихъкоит, уимоу иғыцххараңа, уаңза ҳазлазымхәиуаз ала рңыргара илиршоит. Җырпштәис иаахгозар, «Амш хәашьқәа цеит...» ағы абзиабаратә лирика иазку ажәенираалақәа раңауп, аха шамахамзар дара зегъы үъара иғыцу акы рхәоит, ауаатәйсса рыбзиабаратә цәанырра ћәымшәышә иахъа уажәраңза ҳазлазымхәиуаз ала иаар-пшуп. Зәахәы нткааны изхәо ғырпштәи затәык аазгоит:

Бара бтәашья зынза сөанаҳәеит,
Бара бңашьз ажәакгы сымхәеит.
Сарыхъташызышәа, аарла сеймхәеит!
Аха гәаныла, ишсылшоз сыйхәеит!

Бара уртқәа зынза ибымбазеит,
Бара бөйнза схъаа мнаӡазеит.
Бара быччаңш таршәны ибтәахәеит,
Аха бгәағы аеңзаанза сахъзеит.

Дәеакгы. Ибзианы исгәалашәоит иҳафсыз ағажәатәи ашәышықәса ғынғажәнижәабатәи ашықәсқәа рзы иааницағылаз аңсуа рғениафцәа ғараңәа рзы ана-ара ҳәатәыс иқатданы ирымаз: авбақәа рыртон, егыырт дызларыламғашшо досу ихатәи бжыы ихам ззырхәақәоз ыған. Анатоли Лагәлаа иакәзар, данқәыпшыз аахыс ииөхью ирыңхъаз иғәемтәрц залшом иңдиоу ихатәи бжыы, ихатәи ғышьватә стиль шимоу.

Имғашъахуа, хъаҳәаңаҳәада уағы ибартә икоуп апоет дызлиааз аңсуа жәлар ржәйтә-рәятә пәтазаара дшазааигәоу, ишидыруа, ижәлар рхъаңақәа иңарны иңә-ижыы, ихдирра ишаныпшуа. Уи ус шакәу агәра ҳдыргонит «Амш хәашькәа цеит...» иагәилоу амхәңырреи 1992–1993 шықәсқәа рзтәи аибашьра хлымзаахи ирызку ажәенираалақәа.

Хазы иалкаатәуп ҳәа сгәы иаанагоит Анатоли Лагәлаа ипеизажтә лирика. Аңсны аңсабара ңшзоуп, иблахкыгоуп ҳәа ахәара зегзы иңалшоит, аха еизадаңәоуп, зеңпш ажәақәоуп. Апоет ус имхәеит, убла ихғылартә ишихәаз ғырпштәи затәык иадамзаргы иаазгоит:

Ажәхъа ачыргә еиңш, икәашза,
 Апстхәақәа хшүп.
 Ақәа леиуент иахъа, ихашәтца,
 Амш шәшүп...

Цыаргы шәаζоушәа ипашәзә,
 Өытк убоит.
 Аха акыр разоушәа, икәапза,
 Аңша иагоит...

Адғыыл өажәкеит, ахырхырхәа,
 Илеир ақәа,
 Атлагы аманақәа аңылақәырхәа,
 Ишәоит абығықәа!..

Аизга «Амш хәашьқәа цеит...» иахұхәааша, узырхәыңша рақәоуп, аңајәатә раңааны иунаңоит, аха абра исхәаз азсырхоит. Сынта Д. И. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынτқарратә премия ианашибаразы ари аизга автор дахықәдәрғылаз, апсаен аңықаци ҳәа иаҳәозар, ииашоуп, иақәнагоуп ҳәа исыпхъязоит. Ҳәарас иатахузен, егъырт иқәғылақәоугы азә дапсам схәом. Сыззааирц истаху, ари ахатыр ду зқәу, атакзыңхықәра зцу аҳамта аиуразы иқәғылақәоу рапхъа иғылақәоу дыруаζәкуп Анатоли Лагәлаа.

Сгәы излаанаго ала, Д. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынτқарратә премия зықәрахъ инеихъоу рааста Анатоли Лагәлаа иеиңш иқақәоу рахъ ирхазар еиҳа ииашоуп.

Хәарас иатахузei, апремиа зианаршьо иқаитцахьоу азоуп. Аха запхъяка апеніш змоу, аперспектива змоу, иқаиташа рацәоуп ҳәа ҳзықәгәйугагы дазгәаталатәуп. Хымпада, убас иқақәоу дреиуоуп Анатоли Лагәлаа ҳәа сгәы иаанагоит.

Иалкааны изгәастар ctaхуп даеакгы. Изакәу уи ауп, Анатоли Лагәлаа ажурнал «Алашара» аредактор хадас даны-картцаз аахыс журналистк иаҳасаб алагы даара ибзианы ихы ааирпшит. Атыхәтәантәи ашықәсқәа рзы «Алашара» ахаेң даара ианубаалартә иапсахит еиғу аганахъала: аномерқәа зегын рөңи шамахамзар архыаң интерес иикыша афынтақәа ркыныңхуеит, авторцәа рхыңхызарагы акыр изҳаит. Абартқәа зегын рөңи аредактор Анатоли Лагәлаа ибзоуру рацәоуп.

Иара убас Анатоли Лагәлаа арадиои ателехәапшреи ихы иаирхәоит системала, иеипкааны, қәфиарала изыригоит, апропаганда азиуеит апсуа литература, инеидкыланы апсуа культура зегын. Убригы мейжъарада иара иқәфиара бзиақәа ируакуп.

Ара сналас-әласны исхәақәаз зегын ааизыркәкәаны хъяхәапаҳәада алқаа иқастарц истаҳу акоуп: абағатәра бзия змоу апоет нага Анатоли Лагәлаа дыззықәгылоу Д. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынҭарратә премиа ианашъара хымпада даңсоуп.

Агазет «Аңсны» №79. 16. 10. 2010 ш. Ақ. Майқәап

Терент Чания

ЗЫМШ ХӘАШЬҚӘА ЦАЗ АПОЕТ

*А*мш лашақәа рзы ианакәзаалакгыы апхзы катәатәуп, азы иззаагылатәуп, ахамеңгзара аарпштәуп, иатажызар ашьагыы катәатәуп. Амш лашақәа рхала иқалазом. Ауасы амш лашақәа зитаху ағиаразы, апстазаара аарпшразы, уатҗәтәи амш ағьама иахъа еилукаауа иқаларц азы ауп. Атыхәтәаны, абарт зегъы аума зхызгахью, ибылхью, ичычхью, ацәгъеи абзиен рхәаафы изрыжәу ауасы ипсадгылы ахақәиттрах днаргойт. Убасқан уи инапқәа еиңыхны, зегъ ҳазтданыхәо ажәған датцаңшны, ибжыы ҭыганы ихәар анилшо: итабуп, сыйжәлар, апсадгыыл азы ашъа ахъкашәтәаз ашәтқәа гылелит! Итабуп, зегъ иахъылаңшу Анцәа! Зәацәа хнымхәыз Анаңәеи, лабжышла ашъаң зырғаз аехәшьцәеи рыбжыы уара уқынза ианнеи, усқан, адунеи аныршоз зны апсуаа Аңсны шырзалухыз аиңш, иҳафсыз ашықәс еиқәатәқәа раан урт аиаира рзалухит, ағстаацәа рыла иахълаумыршәйт. Апсуа

акыиара ицин, аиғызара нығәигон, чархәара қаймтейт. Аңтазаареи Аңсадгыли урылпшны иұтаху алх анырхә, үс дғыли жәғани ианыртахxa, иара лакқакра қамтакә Аңсадгыл алихит. Нас ажелар уи иалырхит ахаан уағ ихамштуа ажәаңқа: «Пұтазаарас икоу – Қадғылуп». Аңсадгыл Аңсны иазықалаз аапын ағьама аниба апоет агәра ганы иҳәеит: «Амш хәашықәа цеит...»

Макъанагы егъарааны амш еиласып, аңтұрақәа хылап, илеип ақәаршө, аха иқаз ағыза қалашья амағам. Избанзар, икоуп Аиаира, аидгылара, аиғызара, асасдқылара, аңсабара пшза, абзиабара үкъя. Абартқәа зегырырышты-мықәша апоет иибаз-иаҳаз, ихата дызынысыз-дзынпаз, иғәрызырышты-мықәша, дзеңгәрьгәз-дыштызыхыз, ухәа ирызкуп апоет Аң. Лагәлаа иажәенираалақәа реизга ғыц. Уи тытит иаххысыз 2009 шықасазы «Аңхәйншәкәтәжыртағы». Апоет иғымтақәа апхъағ иахъ рымса ылышит иара зында дышқәйпшыз. Адәахъала ажәенираала еихышшәо иғызар, ипшіззар, ауағы иғәғөи иааниуа, имариу ажәақәа рыла еиқәиршәазар, уи дарбанзаалакгы апоет итехнологиятә бағхатәра ауг изыбзоруо. Аха апоет исахъарку ажәала ауағы иғыншылтәи ицәанырра, ихъаа, итагылазаашья изаарпшыр, усқан ажәенираала адәахъалатәи апшүзареи ағыншылтәи атаулареи «кеңіншырааны» краамта ҳара иаҳамштуа асахъақәа ҳзыныржыуеит. Уи гәазтаз Аңсныжәлар рышәкәйшөи Баграт Шыынқәба статиак ағы ихәон Анатоли Лагәлаа абағатәра змоу ашәкәйшөцәа ғарацәа дышреиуо. Ари агәаанагара нас-нас иаха инартбааны иадғылелит азәымкәа-ғыңызмкәа ҳара ҳашәкәйшөцәеи ҳпоетцәеи

– А. Җыонуа, А. Гогәуа, Җ. Ахәба, М. Миқаиа, В. Атнариа, С. Таркыыл ухәа азәырғы.

Ан. Лагәлаа изы Аңсны Жәлар рышәкәйесі А. Гогәуа «Абағатәра бзия змоу, «зеихатып», «зеихаштың» мөшшө ашәкәйесі» хәа изихәхъеит.

Ан. Лагәлаа поет-лирикуп. Аңсадгыл Аңсны иазкызааит, аиашаз ахатцара аарпшра иазкызааит – уи иажәақәа татоуп, ашәахеиңш иласуп, амра ашәахәақәа реиңш икәандоуп, избанзар Аңсни, аиғызызареи, абзиабареи рсаҳья ажәа үбағыала иузаарпшзом. Ҳәарада, ахатцара аарпшра насыпуп, насыпуп зхы иақәиту адгыл ағыл аңхара. Ахаapoет изы иаҳагы инасыпуп урт ирызку, ирықәнаго ажәақәа рыйшаара:

Нас ахәйхәеиңш иныхиаала,
Ужәахыр инықәтәеует иара.
Цәгъала иссируп ажәенираала,
Уанаҳтыгәлауа иира.

Аиашаз, ауағы ажәған иаларсу ашьха ҳарак ахалара насыпс ипхәзәнә, дәнхалалак, иғәалақара шықало еилызыаауа ахақәитра, анасып иашытоу иоуп. Апоет иеиңш дағаңәзәи изымдыруазар қалап ажәенираала закәү. Уи иира иира изын ауағ иапхъяқа ағәыңра изто хұсын ақалара иағызоуп. Уи азын ауп «иссируп» хәа захъзицаз. Апоетцәа азәырғы иаҳаракғы «иссируп» хәа ззырхәо амра ағылар-ағашәара аан ауағы иблахәаағы инхо асахъақәа роуп, аағын анааниуа адгыл иашәйло ашьац иатәеи, апшәзареи, абзиабареи ирдүргоу

ашәткәен роуп. Иссируп ҳәә ззуҳәаша хыпхызарала акыр ираңамзар қалап, аха урт рхыпхызарағы апоет иалеитцоит ажәенираала.

Даңа ғымтак ағы апоет изы ажәенираала, иғызыцәа илтыргыры, имәға өағьара ихаргыры, аиашаз ақәпарағыры, абзиабара ағапхызарғыры, уимоу, апстазаара шәартазарғыры – амәға изырбо ақәашшы еиңш, дазыкоуп, гәыкала иазихоит: «Сажәенираала сеңіңархеит!»

Ишаҳәаз аиңш, Анатоли Лагәлаа дпоет-лирикуп. Уи апстазаара зақа иңбароу атәү ихәозарғыры, апсадгыыл азы ахаменгзара иатканакуа атәү ихәозарғыры, аиғызызареи абзиабара цқьеи рызбахә имазарғыры – еиңшны дпоет-лирикуп. Уи еиңкаралы иғәи иалсует апшқа дантәую икаитәо алабжышшы иара апстазаара инаңтар зылшо ахәрагыры, иаамта замкәа иғешәо ашәтгыры, ауағытәйсес мәфбужара иаңгыларагыры. Апоет иғызыцәа бзияқәа – Сарион Țаркылы Виачеслав Ҙытанаи ргәалашәара иазикыз ажәенираалағы уи гәхъяас имоуп Апсадгыыл ашәа ссырқәа азызхәахъаз, уи ахъзала зхы иаменгзоз, здунеи пшжоу, доухала ицқяз ауаа, апоетцәа-апатриотцәа иаамта замкәа рыпстазаара иахъалтцыз. Урт ыркамзаара дартәом-даргылом автор, «малс ҳара иҳамаз акызатәйк, – ҳұрызцәа ҳарахаңшуа ҳақәхеитианца...» – ихәоит апоет урт ирзикыз ажәа агәтәғы. Апоетцәа-апатриотцәа, ауаа зегъ реиңш, апстазаара ртакын, иртакын рғызыцәа ақкәынцәеи азғабцәеи рхы зқәыртцаз Аңсны пхыақатәи апеиңш ргәи қанаттар, аха уаанза изынамзейт. Дара рылымкаа Аңсны пхыақа ицоит, иазхаткоуп, апсуга ипстазаара шәартазам. Аха урт мыш

хәашьқәам. Аңсны ашәартара итазыргылоз, уи абұар ахы итакны измаз аамта, Țаркыли Ҙытанаан реиңш иқаз атениңә хазнынаңә злагылаз амшқәа хәашыын. Аха амшгы есымша ихәашыны иқалазом. Иңәркьеит наунагзғ Аңсны алашара аңыпхыңә нзыжызы амаңыс. Уи иңқашәкәа иагеит ихәашызы зегзы, урт рхыпхъазарағы амш хәашьқәагы. Ҳәарада, ари ағыза атагылазаашығы ари ағыза ашәкәгы «Амш хәашьқәа цеит» ада дағакы ахъузтарғы ипшәзахомызд.

«Азә дұзқашәеит» ахъзуп Анатоли Лагәлаа иажәениңраалақәа руак. Уи Урыстәыла еиңдердүруа ауаажәлларратәи аполитикатәи усзуғңә дреиуоуп, дцарауафуп. Аңсны иқаз Аңынцұтәылатә еибашъраан Аңсны иақәлаз Қырттәыла анапхара дрыққәизбон, аизарақәа, адепутатңә реилатәарақәа раан, Урыстәыла ипрогрессивтәу атениңә азәир реиңш иа-артны иғапиңеуан Қырттәыла ҳара ҳтоурыхтә дгыл ақны имғапнагоз агрессивтә политика. Иага рыңхара аабазарғы, аңыттарақәа қалазарғы, ҳарпарцәа рхы-рыпсы ақеттаны Аңсны рыхъчеит. Аха Аңсны ахы ианақәитхагы, арақа имғаптысуаз аполитикатә процесскәа аптықәсылара инроуаз аамтақәагы ықан. Ҳара зегзы ибзианы иаҳәалашөоит Аңсны Ақәйніңқарра Ахада, Аңсны жәлар ртцеи хъзырхәага В. Арзынба иқәйніңқарратә усура ағұхтара нагжаны данцоз алхра ғыңқәа ирыхъяны иқалаз ахынтағынтарақәа. Апоет урт рызбахә ихәазом, ииашаны иқатцеит. Ари статиам, жәеинраалоуп. Аха ажәенираала иазиипшааз ажәақәа, аформа, узырхәыцу асахъақәа, аңаахъақәа рыйжъара ибжъайжызы ахәатәи иаартны иаҳдырбоит Сергеи Бабурин иеипш икоу ауаа ҳажәлар

рыңға-рыбзия ишалагылаз, Аңсуа ққынцәа аибашрағы икартәаз ашыа даргы иршоушәа ишахәпшүаз Абас абынабара зұху ауағ изы аңсуаа жәйтәнатә аахыс рәдажәара иалан «Дұзқашәеит» ҳәа. Ари ажәа апоет С. Бабурин ииңеит:

...Зегъ ҳайлышәеит, Аңсны қыақыа ду ҳамкуа,
Зегъ ҳайлышәеит,
Азә дұзқашәеит, дұхымкәа, дуамкәа,
Азә дұзқашәеит...

Анатоли Лагәлаа иажәенираалақәа реиҳарап, ағада ишаһұахьоу аиңш, аңсуен Аңсадғыли ирыххәауп. Уи ғашшыара ақәзәм. Апоет урт рахь имоу абынабара амиршырц азы ихы инаирхәоит еиуеипшым аиғырпшрақәа, исахъарку ажәақәа, игәры-ипсы иалху ақәаҳәа ссириқәа. Уи еилкаауп. Аха апоет лымкаала игәы инархуеит ижәлар еиғашаны ианықоу. «Аңснықа шәеиха!» захъзу ажәенираалағы «Сыдғыыл хәың үжәлар ду, амшын хәашь рыбжоуп», «Сыдғыыл хәың үжәлар ду акуан Аңсынра...» ихәоит зны, атоурых аңсуа жәлар ирзаанагахъа арыцхара, амхәүырра иғәақынза инаганы. Уи атоурых ахала азын ақәзәм ирыцхаран изықоу, уи атабырги аамдеи ижымдырны ирыбжығылоуп, уи иахъа уажәраанзагы үкәа итәаам гәнаханы имғахытлоит абиңарақәак рұнытәи даеа абиңарақәак рахь. Абас иқоу атоурыхтә рыңхара ауп аңсуа жәлар рөғи «Аңсадғыыл зәйізіз – зегъ иңәйзит», «Псадғылда иқам аңстазаара» ухәа реиңш иқоу ажәаңқақәа зхылтыз.

Аңсадгыл, аңтазаара, аңса даңққа, аңса қазшы – апоет ифсымтаққа акыр мотив хадас ирымоуп, аха апоет ифныңқұратән цәанырра, ижәлар рахь имоу абзиабара үкъя, урт рхъааққа, урт ржәйтә-рәфәтә угәалазыршәо ртоурых тыпққа ухәа мыңхәи ицраланы мшыннырцә икоу иашыңқа ишилшо ала ираҳартә ибжыы аатыганы ирықәғитуеит:

Шәгәрыфа хъантә иатқаз амшын ду үәқәрырпенит,
Шәшьапыштыбыжъққа згәалашәаз шәйдігыл шәабеит.
Абраһоуп дахъыікоу, шәашшы, шә шәтынха,
Шәдәықела шыңа ағнышқа, Аңснышқа шәеиха!..

Ари ағымта антәамтағы иғылазам ажәенираала аңғыз ашыққаси амши, аха аңхъағ еиликаауеит уи апоет ишиғыз мыңхәи Аңсны алахынца, ижәлар рлахынца даназхәыц, иангәникилы, имыңқо амца аницирала ашытакъ. Убри азын ауп зызбахә ҳәоз ажәенираала иатқагылоу ағымта актәи акуплетгүй уаанжатәи ажәенираала иацу акакәушәа изалаго абас икоу аңаахәаққа рыла: «Шәыхтәагәышәеит, аамта иамузеит шәмыйхтәар». Арт аңаахәаққа ирыпхъо дарбанзаалакгүй ихы-игәағы имааир қалајом аңса поетцә зегыры рыртқағ ду Дырмит Гәлия иажәаққа: «Мшыннырцә икоу гәнугома?..» Аха Дырмит ажәенираала ағышшы аңхиртцоз, иҳабжымғаゼит иара ишихәоз интаршәни аитахәара, уи ибағатәра, иңқыара, идырра ҳарак ала иаағу зегы ҳұы-ҳаңсы иалхны, хаштра зқәым асахъаққа азыпшааны ҳағларц. Убас иқаицент зызбахә ҳамоу авторгүй. Уи ижәлар атәымғыара

иахығоу ргәры штынчым ибоит, рыңхыз ағы Аңсны шалоу еиликааует, ргәры арахь ишрыхо идыруеит, аха иага ус акәзаргы, ахьшыңба аиңш рхы дыққасны, тынч имыртәо-имыргыло иреиҳәоит:

Ишәзыпшәрышыоуп шәа шәыпсадгыл аблар траа...
Иатахгәрышыоуп шәабдүңәа рыйгыл ахь шәхынхәйр.
Ишыңғағәрышыоугъ шәарт шәышзахәотәкъа шәаңзаа,
Ихъантагәрышыоуп, аха ұланатуп удгылағе упсыр...

Араға интәазом зыпсадгыл ныжыны атоурых мшыннырцә иканаңаң апсуаа ирызку асахъақәа раарпшра. Автор ииашаны ишазгәеито ала, апсуа жәлар рышыхымзатра ахығоу, да-ра ахьиз, иахъааңаз, рзыхъ ағьама ахырбаз, рымра хaa иахъа-рпхаз Аңсынтылан ауп. Уи излеиҳәо ала, даара ихъантуюп, пәтәзаарал махәык ағы акынхалара. Аха ҳазыхынхәып иара иажәенираала алгамта:

Ашыхыңда ангыло аиңш шәгылелит шәара,
Уаҳа «шәэзыртәоз» уағ дәммелит.
Шәышыхымзатра ара иаанхеит – Аңсынра,
Шәара уақа махәыкағ шәкақәхеит...

Абас узырхәыциа, ахъаа узцәрызыгъ ажәенираалақәоуп «Атәым жәған иатқоу апстхәақәа», «Адаңқәа еиқәдирхоит», «Адыд гәыргәрыуеит» («Са исхәаң зынза идымрыхатәкъеит, ҳа иахъааиуа дабақоу ҳәа иштәаз, уа азыхәашь анлеиуаз

иагатқәкьеит, иазымның қөз ҳатырла, ианыңқызы» ҳәа аңаңхәақәа зцу), «Ақалашәа иқалеит иаҳы ауаа» («Ағағатхыа сыйкөүп сара, исыхатоуп уи саақтымтұзакәа исхәаларц. Ҳақәиттрак абаанза Аңсынра, аңаңцәашь сағызын сбылларц» ҳәа икоу аңаңхәақәа рыла ихыркәшоу), «Ауаа роуп» (Хәйхәтәы ҳахъозар, ҳахъизыгзода) Ауаа роуп! Рыгәра аагозар зыгәра аагода? Ауаа роуп!» ҳәа зәдо аңаңхәақәа рыла интәо), «Зны сывара иасит аурт» («Мал дук са сашытам зынза, истаху акызатқәык ауп. Сыжәлар рхақәиттра сахыыгза, урт рзыхәан сыйсахәага қоуп» ҳәа ихыркәшоу ажәенираала) ухәа егъыртты.

Ишаҳхәахыоу еиңш, Аңсадгыыл, аңсуаа, ҳара җәйтә-хөатә, ҳтоурых ухәа инаваргыланы Анатоли Лагелаа лассылассы дрызхъапшесит пәсабарала иңгәнаны имоу, аңсымтәра, аҳаинра зылахь иану аңстәқәен ауааи ирызку асаҳыақәа. Иаагозар, «Алахәақәа қыруеит» захъзу ажәенираала, уңда утазырзыз, аңаымғра узто, атқызыңкышарда улазтцо, алашыцара ухазырпо ғымтоуп. Апоет ажәлар рәдәжәара иалам сахыак үимхәйт. Аибашыра ағәағы, аңса ахъеилрүшүз, дғылы жәфани еимаңан иқазтоз аиғагылараан, «алахәақәа хылар, уи иаанаго аңсыттарақәа раңааны иқалоит, даргызы, – алахәақәа, – меигзарахда афатә роуеит ҳәа акыны. Урт, ажыыфара иашыңлахыоу алахәақәа, аңсы ижыы ағъама ада дағеакы ағъама ззеильмекаая апоет иажәақәа рыла иаҳхәозар, «Араңаа иағызыоуп, рымтәйжәға ңырцыруеит, рыблақәа аатыхны инатәаант!» Автор зызбаха имоу аңстәқәа ргәи дтатәоушәа еилкааны имоуп ари аибашырағы (хымпада Аңсны

иňказ аибашьра ауп дзыихцәажәо) алахәақәа зеигәрыгъаша акғы шыккамло, зыпсадгыл зыхъчо аңсса псышша шимам, дтажаргы ибағ алахәақәа ишырмазо. Уи ауп агәра ганы изихәо:

Аибашьра шеилго рныруеит, ирныруеит,
Нас уаҳа ашыа катәаզом.
Уитцәкәа рыйзхыгом, икыруеит, икыруеит,
Алахәа рыйпсыжәкәа рзыртәзом.

Ажәлар, имариам ауаа реизыканаашья, руалпшыа ртәы зхәо асахъақәа рацәоуп Анатоли Лагәлаа акыр ифымтақәа рәғы. Аха лымкаала иазаатгылатәуп Аңсны ахакәниңраа зхы ақәызтаз, аңсса поет Саида Делпхә илызку ажәенинраала. Аха уаңза исхәарц стахуп даеакгы. Ишдыру еипш, Саида Делпхә илызку ажәенинраалақәа ҳара ҳпоетцәа азәйрөғи иапыртцахьеит, аха ицьюушьаша, уи зыфуа даара рбағхатәра дузаргы, наха рбағхатәра хыысқазаргы, – даеакы еипшымкәа ауағ ишшиғ иаднакылоит, уи илызку ажәенинраалақәа идеиалагы саҳарькыралагы егырт ағымтақәа ирылхәхәоит. Угәы иаанагоит, лара лзы ажәенинраала зыфуа хаз ышадала рымфағы даацәыртны, исахъарку ажәақәа рлымха итшыны, ажәенинраала аформагы нарахәаны, нас лыпсадгыл ахъ илымаз абзиабара амца иаалхны, ажәенинраала зыфуа апоет аблышыа инарбаларц азы, кәицк ғапхыа инкаршәны дцозшәа. Куплетк итагзаны апоет ихәоит уи апхәзызба хәыч аибашьрағы иаалырпшыз афырхатцара, агәымшәара, агәымшатара рыйзбахә:

Ағеғаҳә дбылуан са саҳәшья,
 Ҳапсадгыл ду амца анацраз.
 Уи дырны азғеиңш ауаа ршья,
 Ипсы еиқәлышхон ишьабауз.
 Шақантә уи ахы дацәцахъааз,
 Амцаңш далтхъааз дбылны.
 Зақантә лашья икны днаζахъааз,
 Дхынхәуан уи аңсра дацәганы.

Апоет иажәеинраала иғныңқатәи «амч», уи ишьтнахуа аидара аарпшуп «Дхынхәуан уи аңсра дацәганы» ағы. Ган-хакъала, ари афраза ажәлар рұхамтақәа рөы жәларық арыңхара иалызгаз ихағсахъа угәланаршәоит, иаххәап, Нарт Сасрықәа, дағағанкахъала апоет бзиабара дула зсаҳья ҭихыз аибашьғы дааирпшит ари адгыл ағыи ииз, иааӡаз, аха ажәғанғы иаңы-харамыз азә лакәны. Ажәиенраала атыхәтәантәи аңаҳәқәа иаҳагы аңсы ылеиңдеит, ахақәиңтразы ақәңдағ лымч ғбейтәйт, ауаз ахәара лағаимшьеит, дыңыбареитәйт – избанзар, илуан Аңсадгыл ашья:

Илыдымхалт лыжәлар ршья,
 Дхырқәақәо илхәомызт ауаз.
 Ағеғаҳә дбылуан са саҳәшья,
 Ҳапсадгыл ду амца анацраз.

Апоет акымкәа-ғбамкәа ажәеираалақәа рзикит аиаша, ағерагара, ауағра, поезия ажәала иғәапиेуеит аңғъара, ағыр-

бабара, ахы маңара азхәйцира, (ажәенираала «Ажәлар рыхъзала дүәжәөйт иара»), ашыпцира, ағысебагара («ажәенираала «Агәра згойт шытә ишыргылатәу акәәп») ухәа егъиртгыры рәбы.

Анатоли Лагәлаа дырзыманшәалоуп, зехъынцьара акәым-заргы, зтакы тбаау агәтәхәйцирақәа иркъяғыны рхәара, архъағ ипышәара, апсабара азакәанқәа иаҳа итцауланы реилкаарахъ инаңхъара. Абри азы даңыныңәйт аанымгылара (движение) ҳәа икоу ахшығозцира, избанзар апстазаара еибаркны измоу аанымгылара, пхъақа ацара, тыхәәптәарада аитатрақәа роуп. Ҳаркәатып апсабарағы иқало егъирт ацәырттрақәа, ахтыс дүззәқәа, иаагап апстазааратә ғырпшы. Азыхъ цқьюуп, уи адгыыл адақәа ирталоит, ипстатарагоуп. Аха уи әартә амамкәа иқалар, иаангылар, усқан ипсует, «Ағыжәтхә ҳамағам ҳара» ауп. Еилыхха икоу ари ажәенираала зақа икъяғу ақара итбаауп, зақа имарианы уғағы иааниа ақара афилософиягы атоуп:

Ҳәңгәрә пшуп нахъхи, хара,
Ҳхъаа рахәйцидас ұвара иптәоит.
Ҳамғағы иақәғам нтәара,
Знық ҳаанғылар еимапсоит.

Хзыхъқәа ҭамбарц, ҳашъхақәа ҳархаларц, ҳхәйшәараа еитцаххырц, ҳашәа ғымтәарц, ҳафнаата асабибжы ағымхарц, ҳамға еимампсарц азы иаҭахуп тыхәәптәарада пхъақа ацара, аанымгылара. Аанымгылара – еиқәырхагоуп.

Анатоли Лагәлаа ишәкәы иаңхъалакгык изгәамтар Җалаузом уи алитетураларх ишнеигаз формала иғыцу, егъирт ҳпоетцәа

рааста иаҳа иара иитәу, итрадициахар зылшо ажәенираала аиғартәшшақәа. Ари аформа еиҳаракгы абзиабаратә лирика аүп изныпшуа. Иажәенираалақәа рғырык қыдараң ирымоуп аңаңақәа реиңаҳарапа, еиқәғызытуа, еибархәмаруа, еибар-гәйбзыгуа, зыштыбыжъ еинаалоу, аха убри аамтазы нбанк иадамзаргы иалхны иузкамыжкуа ажәақәа реиқәйршәара, рყпшаара.

Ари, абас уҳәар қалозар, архыаф илымхахь иаҳа ихыңтәңә-цыңтәңаны инанагоит абзиабара аңақәйрпа, мазала уи иаҳылтцуа аштыбыжъ, ашәа.

Иаагозар:

Иҳамбазакәа шыңа илызҳайт,
Шыңа илызҳайт!
Уи ағызыңаагы лырхайт,
Илырхайт!..

Мамзаргы:

Абарбанңыа сеңтахыпойт,
Амца саблырхәагы сшәоит.
Сәғы сыйәтәпойт, сәғы сыйәтәпойт,
Ажәтүс хәыч еиңш, атра итшәоит!

Анатоли Лагәлаа ифымтақәа ирықәнаго ажәа макъана иҳәа зам. Урт ирызхәыңы, зхағы иааганы иапхъаз ауағы еилимкаар қалајом апсуа поэзия дшалагылаз, здунеихәаңшра

Хараку, зхатәы бжызы зхоуapoет. Сара сгәанала уи иажәеин-раалақәа рышәкәы «Амш хәашәкәа цеит» зегърыла Д. И. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынтқарратә премия атара иапсоуп. Уи атыхәтәаны итытхьоу apoезиатә рәниамтақәа ирылхәхәоит тақылагы, идеиалагы, сахъаркыралагы.

Ажурнал «Алашара» №3, 2010 ш.

**Валентин Кәағәания,
афилологиатә ҭцаарадыррақәа рдоқтор**

АПХЬАӘЦӘА ИРЗААИГӘОУ АПОЕТ

*A*рғиаөңәа хатәрақәа дреиуоуп еиңүрдүруа апоет, апразапңааф Анатоли Лагәлаа, ҳаамтазтәи апсуа сахъаркыратә литературағы өышәала аус зуа, ақәфиарақәагы аазырпшхью. Абар шыңа 30 шықәса инарықәгәыгүа итцеит ашәкәйөөзи апсуа литература амхурста аапсарада дәхан-деиуенжүтеи, икалам итижъхью ағымтақәаты хылхыазара-леңпш, жанртә еилазаашыләи тематикалеи акырираңауп, итбаатыцәуп, ишьтырхуа аз-ҭаарақәагы азғұлымхара рыңдоуп.

Алитературағы шъарда атсанакуеит ашәкәйөөзи иңәүрт-шъя, рапхватәи ирғиаратә шъағақәа реихгашья, апхъағ иғәи ағақәиршәашья. Иага умхәан, апхъағ иғәитхакәа дырны, уртрылаңаажәара, аамта иңәүрнаго апроблема ақәыргылара – ашәкәйөөзи дызхымп-дызтыймп-усуп. Мап анақәха, иапидо ағымтақәа апхъағ дырмоузакәа изғыз импытцахар қалоит.

Ан. Лагәлаа иакәзар, апхъанатә иааңыуушьартә апхъағецә ирласны дгәртейт, дрылатцәеит, рапхъатәи иажәенираалақәа инадыркны иахъанза иақицахьоу иажәабжықәеи иповестқәеи рұқынза апхъағецәа рызғелымхара имоуп, ригетыхақәа ыла-цәажәара иеақәиршәеит. Зегыы ртәи ҳамхәозаргыы, хаштшас иамоузei Аңсны аибашыра анцоз аамтазы ипатриоттә жәенираала цһағыркәа ҳажәлар шақа ргәи иахәоз, шақа ргәи шыңнахуаз! Урт ирылхны иаптаз ашәақәа ҳайбашыцәа ргәашьамх арттаруан жәылара ианцоз. Үи зыбзоурахаз, еиңас-хәаҳуеит, апоет ирғиамтакәа иаамта ағаҳәи ахырыхәои ахъаа таулақәа иахъырхылтцуи роуп.

Ҳазтагылу аамтазы Ан. Лагәлаа илирикатә жәенираалақәа рымәхак иаҳагыы итбаахеит, тқылагыы иаҳа итсаулахеит. Үи ус шакәу зыртабыргуа ишәкәкәа иреиуоуп Д. И. Гелиа ихъз зху Ахәынтықарратә премия аиуразы сынтәа иқәыргылоу иажәенираалақәа реизга «Амш хәашьқәа цеит...» (2008 ш.). Ашәкәи злаатуа апхъажәағы академик З. Җыапуа, еилацалан акәзаргыы, Ан. Лагәлаа ирғиаратә напкымта ачыдарақәа хәақәтцауа, ииашан иазгәеиттоит, үи дышқәыпшыз зхы икыз афилософиятә дунеидкылара анағстәи иажәенираалақәа рәғыи аиҳагыы иғиенеит ҳәа (ад. 5). Табыргытәкъяны, аизга иагәйлоу арғиамтакәа рғыырак шыаңас ирымоуп Аңсынреи апсуа жәлари уаттәти рлахъынта иаҳыпшу афилософиятә гәтакхәыцрақәа. Апоет илирикатә фырхатца гәтыцхас имоуп аптазаара иғаңхыа иқәнарғыло азтцаара хада – ауағы адғыл иқәзаара тқакыс иамоузei? Ари азтцаара атак ақатцарағы апоет изы иғырпшыгоуп Аңсны еиқәзырхаз апсуаа ртеира

иаадырпшыз афырхатцара. Урт ирчапаз ахъз азыргара, акамышрәра уалпшыаны ипхъязоит иара. Абар дشاһцәажәо «Аңсуа» захъзу ажәенираалаңы апсадгыыл аиқәрыхағ идеал: Абахә дағызоуп, уи деилаҭәахаауп, Уи «дәғыбгазом...»

Аха дангәирбъо, иара илақта хаа
Дышқыио аззазом.
Макъанагы драҳатны, ихықәтданы дмыцәац,
Амџапшы икуп.
Дгылом дшаһатны, идәйкәло ҳаммызтәарц,
Ихымта иағакуп. (Ад. 18)

Апсадгыыл иаҳтнагахъоу агәақтәаћракәа, уи шьала иғызхызы апсуаа ртцеира акырынта гәйблыла дрыхцәажәоит апоет иеизга иагәылалаз ирғиамтақәа жәпакы рәғи. Аха урт раҳытә автор иаҳа иқәнеит ҳәа ишъатәуп ажәенираалақәа: «Аңсны азықәан...», «Ақәа леиуеит...», «Уи ҳа ҳамызтәарц», «Марттәни ахәицрақәа» уб. егъ.

Аибашъра ашытактәи аамтаз апоет иғәы изырхъуа, амилаат патудаастәуа, апсуара иатәыштрам ахәашгашрақәа, ацәыхцәыфарақәа маңымхеит. Урт, гәшатарак ћамтцақәа, ажәа цһағырла дрықәызбоит. Автор дрықәызбоит иара убас аибашъра иалачаз, аха зыңсы мәйиз, амал арҳарада хәыңырта змам ұвоуқы-ұвоуқы:

Ахчат иашыталааз шьоуқы,
Рқыышә иқәхеит уи агъама.

Шыңа иаргәйрәзом өакы,
Уажәштә ирыңҗахеит аргама!..
Хәзларыхәои, нас, ҳара?
Уаҳа еиңыз егъұымхәицит:
«Шыңа шәақәыт агәйрфара,
Шәынчат шәашытамлан, ихытит!..» (Ад. 249)

Хзыхцәажәо ашәкәағы имағым аибашьра иалтыз Апсынра азыргара, ҳәйнәткаррак аҳасабала иаҳа иамоу аизһазығарақәа ртәи зәһе апатриоттә жәенинраалақәа. Ахақәитреи азхатцареи зауз Апсынразы атышәйнәләлареи уаапсырала ағиареи зда псыхә амам усны ишъаны, мшын-нырә икоу ҳашыцәа рахъ аапхъара қаңцоит ажәенинраала «Аңсныға шәеиха!» ақны: «Абрағоуп дахығоу шәашьба, шәа шәтынха, Шәдәықәла шыңа ағныға, Аңсныға шәеиха!..»

Амxaғырқәа ыңсадғыыл ашқа ыңрыхынхәра атема изны-кымкәа дазыгъежьеит Ан. Лагәлаа егырт иажәенинраалақәа рәғбы. Еилкау үсүп, Апсынра ахы ианақәитхә, ипроблема хаданы иқәғылоит зұмынцъ иақәығоу аҳәаанырцәтәи апсуаа рхатарнакцәа рабаңәа рхәыштаарақәа рахъ ыңғыржыра. Уажә иқалаз амшатарақәа пытрак аштыхъ иқамлар алшоит, «аңәхар аңәа анахыңдуоп ианахыхтәу». Абри аздаара хшығозышытрап азуны, иаахтцәаны акәзаргыы, зыжәлар рәеипш азы згәы бүлүаapoет-апатриот амxaғырқәа рахъ аапхъара қаңцоит ажәенинраала «Ихъантагәышоуп» ақны:

Ихъантагәышьюп, шәа шәыпсадғыл аблა träа,
Иағахгәышьюп, шәабдуцәа ropyгыл ахь шәхинхәыр.
Ишыцәгъагәышьюугъ, шәарт шәышзахәатәкъо шәаҳзаа,
Ихъантагәышьюп, аха ұқанаңуп үдгүйлағ үпсыры... (Ад. 39)

Ан. Лагәлаа абзиабаратә жәеинраалақәа зықәғио апоетцәа дреиуоуп. Ихъатәуп, архыағцәа гәахәа дула ирыдыркылаз рапхъатәи ишәкъы «Үртаблақәа» (1984 ш.) еиднакылаз ажәеинраалақәа рғыырак хырхартала аинтимтә лирика иатәыштроверуп. Ақыпхәа ухағы имаирц залшом шотландиатәи апоет Роберт Биорнс иныррала иаптцуу, архыағцәа ирылатцәаз ажәеинраала шыахә «Сыбшәниир инцәытца зан...» ақынтаи ацәаҳәақәа:

Сыбшәниир инцәытца зан, сыгәнаха быйзом,
Сыбшәниир инцәытца зан, сыгагагы ббом.
Ахәсахәыцқәа ирытакны, ахара быйзом,
Ахәсахәыцқәа ргәатцақны арыцхарақәа иизом.
Сыбшәниир инцәытца зан, сыгәнаха быйзом!... (Ад. 6)

Ажәеинраала цәаныррала ихыхәхөйт, иара убри аам-тазгыы иласуп, еихышәшәа ицоит, ашәа ахылтцуама ухәо ақынза. Абарт ақашшықәа ирылақоуп ашәкъы «Амш хәашьқәа цеит...» иагәылалаз абзиабаратә жәеинраалақәагыы. Ашәкъағы хыпхъаңарала урт ажәеинраалақәа иааныркыло атып маңзам.

Егыс еиғартәышьала, шытбыжыгашьала, ишысқәаз еиңш, уаанжатәи иаптамтақәа ирышьашәалоуп, ашәақәа ирзаани-гәоуп. Ұақа имачым иааныркыло атып жәлар рашәақәа ирқаз-

шъарбагоу аитахәарақәеи (припевы) ағнұңғатәи арифмақәеи, иаҳхәап, ажәенираала «Ишпассиру сымра!..» ақынтәи иаагоу абарт ацәахәақәа рұны ишықоу еиңш:

Лангызы дмақарма, лабгызы дмақарма,
Уинахыс уаҳа ак сымбейт.
Илыстепт ақаруа, илыстепт ақаруа,
Илыстаз ақаруа лгәапхеит!
Сееиқәа хазына, сееиқәа хазына,
Сееиқәа хазына, утқыа!
Сзықоу ла лзыноуп, сзықоу ла лзыноуп,
Исхұмығзан лан ллапкыа! (Ад. 237)

Ас еиңш иқоу ацәахәа хырышәыгәқәа маңымкәа ашәкәағы ипқыхъашөоит зғьама ҳараку архыағ.

Ан. Лагәлаа – амач зәалагзаны адуда зәдел апоетциә дреинууп: иажәенираалақәа шәагаала, шамахајзак акәымзар, хңапшыба, хәба-фба куплет иреиҳам. Имаңым әбда-әбда куплет рула ишбақәғылу арғиамтақәагты. Арақа иүгәламшәарц залшом А. Чехов ирғиаратә ҳәаҳыа – «Ажәақәа рмачны, рыхшығтак ҭбаатыцәны». Аңсуа поезия атоурых ағы, ишдыру еиңш, ари апқара шъахәла дықәннықәон апоет Ш. Җәыіңба. Ан. Лагәлаа иакәзар, ишәкәы «Амш ҳәашықәа цеит...» иагәылалаз иажәенираалақәа рула ари апоезиатә традиция қәғиарала еихеиха-еитцеихаеит. Ус еиңш иқоу ағымтәқәа иреиуоуп афилософиятә хырхартә змоу ажәенираалақәа: «Сағыал сзаапшылоит азеиңш...», «Ахчата иашыталаз ұлоукы...», «Амшқәа

ирцәызго, атхқәа исцәыргойт...», «Ианбатәиз атла дүззә...», «Ажәа даҳәан, истахуп җәа...» убас ираңәнны.

Арғиамтақәа раңтара инаваргыланы Аң. Ләгәлаа иаапсара раңәоуп аңсуа сахъаркыратә ажәа азыргара, апхъафқәа рызнагара аус ақны. Журналистк иаҳасабала, уи иааипмұрықъазакәа радиолеи телекеңшірләеи дызхагылуо ажурнал «Алашара» аххәа азықаитқоит, аңсуа шәкәыфқәа рырғиамтақәа апхъафқәа ағәйбылра диркуеит. Ари иаҳәо – ҳзыихцәажәо арғиағы иаамсташәара атәоуп, зымат иуа ашәкәыфқәеи апхъафқәеи наћ-ааќ аңха рыйжыатцауа, ҳаяаажәлар зда иматәам адуюхатә күлтүра иадипхъалоит.

Атыхәтәәнны, сажәа көағ хыркәшауа, гәыфбара сымамкәа ићастқоит анағстәи алкаа: Аң. Лагәлаа аңсуа сахъаркыратә литература арғиарағы ићаитцахьоу иаапсаразы, лымкаала ишәкәы «Амш хәашықәа цеит...» ахъапитқаз азы, хымпада, Д. И. Гәлия ихъз зху Аңсны Ахәынтқарратә премия ианашьара дапсоуп.

Агазет «Аңсны» №57–58, 2009 ш.

Сергей Ағындиа

«АМШЫН ДҮЗЗЕИПШ ДЫЦӘҚӘҮРДОИТ...»

*И*шдыру еицш, Ҳазшаз имтаны ауафы адунеи дықәнагалеижүтеи аңсабара амазақәа рытцаара дағуп. Ауафытәйесе иира еиңш, амазақәа ирымазоуп аңсабара амазақәагьы. Иакзатәйыку, аңсабара амаза ишымазоу иаанхонит, ауафы уи даштыланы дгоит. Нас, идыруп ашықәс пүш-аамтак шамоу, убарт аамтакәа раҳытә ауафы зегъы реиҳа дзеңгәирғынаны дызылго, аапынра ауп. Избан, аапынра? Аапынра аңстазаара иахытқыртоуп, амра ахышәахәақәа адгъыл ианықәыпсалак аштыхъ, акыр-кырхәа иччо пәтазаарак ипшәзакәакәараңа адунеи инықәлоит.

Азынра анықәтцуа аамтазы, иаадыды-маңысны, азын ахатә усқәа ишрылгаз агәра ҳарго, ашышыхъа иаанартуеит агәашәкәа, иаатыз агәашәкәа рашта аталара азин змоу аапынра ауп. Убас, ас ухәар ауазар, аапынра ахышәахәа

иөегәйлаңғаны, аңсуга литература ашә-гәашә аартны уи ашта дтәлеит Анатоли Лагәлаа. Ирхәоит, үскән аңсабара аачеит ҳәа. Избан, аңсабара аблакә зыччеи? Ҳапсуга литература аңаңаңарапқызыма Аимарантә цеи лашак иира! Аαι, иазыпшыңған! Краатуан аңсуга поезия шәәхәа лашак аалапхар ңәғәя иамбоижъети. Апоезия анңәхәы Ҳазшаз ишкә адирра қайту-иқаймцу атәи ҳара иңаздыруам, аха лахынцала аңсуга литература далеигалеит бағатәрала еиқәшәаз арғиағы. Аң. Лагәлаа апоезия аштахъ итейгалеит ашьха зыхьеипш иңкәз, аңсабара абзиабара иахылтыз ашәа ссирикәа. Иаңғәалахаршәап:

Умтәуан, ақәа, азғаб ссири дыңдоуп уаха,
Ирталоит лдақәа пхыңхаак ашьеипш иртәхәхәа:
Кыри-кып, кыри-кып, кыри-кып, кыри-кып!
Иччоит абығықәа, атлақәа ркалтқәа дрышәшәоит,
Уэтәуои, ақәа, азғаб лыпхың-хаа уршәоит,
Кыри-кып, кыри-кып, кыри-кып, кыри-кып.

Ҳәарада, хыһы иаагаз аңаңа ссирикәа раңтара зылшаз апоет иңәирттала аңхыаңаңа րгәйнкыларағы даанымхарц залшомызт. Аң. Лагәлаа илирика аңынтаи амра шәахәақәа реипш аңсуга литература иагәйлапхеит.

Аαι, А. Лагәлаа иеинш икоу иңәирттра ус машәйршәа иқалаз ак акәзәм. Уи Ҳазшази аамтеи ирыбзоуруоп ҳәа сгәы иаанагоит. Аңсуга быйшәа азқазаңа: Б. Шынқәба, А. Гогәуа, А. Җыонуа, В. Атнариа, Җ. Ахәба, М. Миқаина, С. Таркыыл, Т. Аңьба,

Д. Начкебия, З. Цыапуа, Р. Лашария, В. Көағәниа ухәа рылаңш хаа дыңдашәеит апоет Ан. Лагәлаа. Урт еиңәкны илтературатә мәға анарха ду шамоу азгәтаңы иқәныхәеит, ибағатәра азгәртәеит, ирәниараңы апоезия заа ахы шакызы, ипроза уи ишаццәрыңыз азгәто, кәаңк дыштагыламыз рныруан апоетцәеи ашәкәйәфәцәеи, ас ухәар ауазар, илахынцамәға ropyпшьеит.

Даеаганкахъала ҳахәаңшузар, архыаңцәа рзы игәадуранны иқалаз убри ауп, Аң. Лагәлаа арашәағ бзия иеиңш, ипоэзиагыы ипрозагы ә-матакны еиңнеиго иәаиҳеит. Азиас таула ииасны ианцо, хыихь апағ ухықәгыланы узааңшылар, атсан иңажыу ахажәкәа икеиケиуа зегъы убоит, аха азиас атаулара гәоутарц үтакызыр, хымпада азиас ахататәкъя уталарап. Нас ауп уи азиас атаулара анудыртәкъо. Убасшәа, апоет ирәниамта атаулареи аҳаракыреи аилкааразы, уи инапы иттигахъоу арәниамтәкәа зегъы улаңш хаа итүгароуп, гәйблыла иантуңцаалак, нас апоетцәкъя инысмәа зегъы убартахоит.

2008 шықәсазы Акәа итыңыз Анатоли Лагәлаа иажәеин-раалақәа реизга «Амш хәашықәа цеит...» еилыхха иаанарпшуюит апоет идунеихәаңшра еибarkinи измоу алирика-философиятә гәтәхәыцрақәа ropyазара, иара ирәниаратә напкымта ҳәаң-қәыздо ақазшыңақәа.

Ан. Лагәлаа апсуа поезиаңы ғашьара зқәым итып аани-кылахъеит, аңсынцры ду заурц зыхәтоу, аңтазааратә цәиртца уадағүәа реихшыалара зеазышшәо, аңаңырра-емоциатә арационалтәи хырхартақәа рұәаақәа еипзышшыуа лирикны. Рапхъатәи иеизгақәеи ааңгәа итижүз ишәкә-қәа иргәйлоу

алирикатә пәнамтақәеи еиғурпшыр, иұмбарц залшом урт темала еғыа еиуеипшымзаргы, еидызылы, еизааигәазтәуа хшығозыштаратәны ағара арахәың шааниа. Урт еидызылы акәзар, рапхъаңа иргыланы, еихсығыра зқым ағара. Аңтазаара ахата иңдернаго апоениатә гәтыха ауп. Апоет иихәарц иитаху аңыргаша дақшәоит асахъаркыратә хәыицшя астиль дазааигәаны, ихатәы мәхәаста азылхны:

Амда ушықәу, уццакуа,
Хъаакғы умамкәа угәы каршә,
АЗӘ даацәырцеит ухтакуа,
АЗӘЫ иузиулоит шъапғаршә!..

Абас зхы икыз ажәенираала хыркәшоуп азныказы имариашә аиабо, аха инартсаулан уахәаңшыр, азеипш уағытәыіфсатә лахынта ашқа ухъазырпшүа, ауағытәыіфса илахынта иацу икыбазыбара, план раңаала еилоу аңаңхәақә рыла:

Араға ишәартазам акғы,
Араға үқаз угәы каршә.
Аха иудыруаз уара уеизгыы,
Маңк иишәартую ара шъапғаршә!..

Ихәатәуп, апоет зынза ҳәры қаҳмыжырыц азы «маңк» ишәартую шъапғаршә атәы ауп иҳаиҳәо. Үс акәзар, ҳзыихцәажәо апоет ижәлари иңынғын рлахынта иғәйтхамкәа, иғәхъамкәа, иахъеи уахеи урт рпеніпш лаша дамыргәирғаяа дықазтгыы, имтаны иҳаумызт апсуа литературағы иңаңхәа ссириқәа:

Үс дцәиртит, урт ҳахәрақә зныруаз,
Дхәыцаахыс, урт ҳхъаакә злаөхъаз.
Уа ҳажәлар қызықъызуа иануазыруаз,
Ргәирәфә-мца зыңрасны ибылхъаз...

А. Лагәлаа илирикағы ипстазааратә цәиртракә хыхъ-
хыхъла раарпшра акәымкәа, урт еиҳа инартаулан, азәызатәйк
илшо азгәтәнән, ҳтениңә ршъа камтәакәа, Кәдүртә атарцәра
зылшаз жәларык рпзыза изку хыхъ иаагаз ажәеинраала хиркә-
шоит абас:

Уи ҳалигент аибашьра шоура,
Уи икеимтәеит ҳажәлар ршъа.
Шәеиқәхама, аҳаи, шәйпсқәа ҭоума,
Ҳәиқәхеит, уажәштә аихышәт аҳапшъа!
Уи иныхәаға аажәроуп ҳахныхәан,
Иахъа аамтә зыңыләаз уи иоуп.
Имам хәартапшь акы азыхәан,
Багапшь Аңсны азыхәан дыхиоуп!..

Апоет, рәниағык иаҳасабала, ихацыркымтә инаркны еили-
каауан даң-пашәла дзеиуаз, дызғыпшышаз, зымә лаша даны-
ланы дцашаз...

Фырпшыс иааҳгоит «Амшын дуззейпш...» захъзу Дырмит
Гәлия ихъзынфылоу иажәеинраала:

Ажәған дуззә шанханы,
Адгыыл дуззә изыпшуан.

Аурт ашъхақә рханы
 Иқәсүан, амитә артсысун.
 Азә иңсү зегъ разаны
 Уск иахтницеит, ҳаиқәирхон.
 Арахъ, хатала дхәычзын
 Амшын дуззепш дыцәкәйрөн.

«Арахъ, хатала дхәычзын» ҳәа арақа апоет дызғу, идоу-
 ҳатә мшын ду ҳзааирпшылоит. Аңсуа бызшәа апааимбар Баграт
 Шыныңбаба Леонти Лабахәуа изикыз истатия «Үеитдамхан, са-
 жәа-ағыс!» ақны абас иҳәоит:

«Ишдыру еиңш, апоетцәа, апоетцәа анысчәа, ажәа рып-
 хығацәа ракәым, згәи ашъала зғымтәқәа аптыздо роуп сыйғу,
 абғыарс ирымоу ажәа ауп. Абызшәағы ибзиоу иңәғью ажәа
 ықазам, зегъ хархәагоуп, рыдагы псыхәа ықазам.

Ажәған ағы аетцәақәа зегъы ртыпқәа рымоуп. Ажәа азғаза
 илшаны ажәақәа ирықәнаго ртыпқәа анырзылихлак, дара
 зегъы ахәоу ағы аетцәақәа реиңш акәалықәацьара иалагоит»
 ҳәа.

Ааи, ааи, апоет Аң. Лагәлаа ииатқаахә аңсуа поезиағы
 еилүүцүүаая хыихъ ажәғанағ икыдуп. Ас еиңш икоу анасың,
 зегъытәкъя иртәыштәрам, Ҳазшаз ирағәешшом. Ус акәымкәа,
 мчыла сиатқаахә кыдышстоит ҳәа уалагаргыы, уигъы аузахуам.
 Ҳапсуа поезиағы үюнукуы убасқак ақәа иаңтәуоит, анаңылбейт,
 ақәа иамхәағындаз угәахәуеит. Даеаңуокых, өйткәуа қато,
 ирхәаң еитахәо, ағы анырбжю еиңш, лассы инаухъяны ицоит,
 ирғызы дареи ааизынхоит.

Диашоуп апоет Рауль Лашәрия иахыиңу: «Апоет ирәниаратә етап ағы аизхазыңъара аганаңы ала даараңа акратанакуеит иажәенираалақәа реизга «Адгыыл гәалак амоуп» (Ақәа, 1995 ш.) иааннакыло атып, уажәраңза апоет Аимаратәи аҳая зәңбыда агара дгароушәа дартцысуазтгы, ихи-ипсі еиқәитызтгы, дғыли-жәғаны дүззәқәа реиғөирпшреи реидшанхалареи инадыркны ағада хыыңқәа рұқынза рзышәаҳәара, ргәйдкылара дазхиазтгы, арақа иғәатца итағъежыит, амцеиңш дабылуа иалагеит Ипсадгыыл алахыынца, уи ақазаареи ақамзаареи рыйзтаара. Итәғъан, ицәғъаңан Аимаратәи ацқыара, ацәеижъ-такзара ашытакъ, иаалыркъаны, ауаажәлларра-политикатә тәкы змоу ажәенираалақәа раңттара». Аизга «Амш хәашькәа цеит...» иагәйлоу ажәенираалақәа уанрыпхъалак иғәумтәр залшашом апоет аңсаатәеиңш имтәйжәғақъаша еиңа аешарғәғәз, ипстазааратә мәға ишәымтә дыштагылоу. Дабанзанеихъеи апоет?

Уи атәы апоет ицәхәақәа ирхәоит:

Мәфбжара снеихъеит сара,
Сыңғаншыап асырсхъеит арақа!

Усоуп, апоет ихәарц итахуп, мәфбжароуп сахьяаихъоу ҳәа, аха зыңғаншыап ғәғәала иазырсхъоу дышреиуоугы агәра ҳиргойт. Исхәар сылшоит сара: арт атыхәтәантәи апоет ифымтакәа, аңсуга поэзия ажәған ағы көтәра рықәымкәа, ажәған икыду аиатқәа шеишиекәа иреиуоуп ҳәа.

Шыға иаҳхәартә ҳақоуп Анатоли Лагәлаа арғиаратә пышәә змоу азәы иоуп, здунеихәапшышьеи здунеиқәбылшылареи змоу, тарадыррала итбаау, аңсуга поэзиағы зәхәхәи ахәашья иақәшәо рәниағуп ҳәа. Апоет, академик, абызшәадыррақәа рдоқтор Зураб Җапуа, Ан. Лагәлаа ишәкәы апхъажәағы ифымта хиркәшоит абас:

«Зәымтә итагылуо апоет, апрозаик Ан. Лагәлаа (макъана итәымтакъ дабақоу!)», ирғиаратә насып хароуп, ихарәзоуп, апоезия амазақәа иныруанат, ажәенираала аира дахтыгәлонат.

Аαι:

Цәгъала иссируп ажәенираала,
Уанаҳтыгәлауа аира!

Апоет иңбабаа ҳакритикағы ахәшьара бзия артахъеит иқаитцахъоу ҳәа азгәатаны, уи ахыхъгы, ҳәаанагарала, ҳнавало-аавало акәымкәа, хымпада А. Лагәлаа ишәкәы «Амш хәашьқәа цеит...!» ҳлитература ашыатаркөү Д. И. Гәлия ихъз зху Ақәйнәтқарратә премия анашьара иапсоуп.

Агадет «Еңәаңыаа», №16, 2010 ш.

Аңсны ашәкәйсөөцә Рейдгыла

АҚӘФИАРАҚӘА ИЗЕИГЬАХШОИТ

Зәймәт итагылуу ашәкәйсөө, ауаажалларратә усзу-
фы Анатоли Лагәлаа аңсуса милаттә литература ат-
радициақәа еихазхая дреиуюуп. Еиңшни еиңнеигоит, инапы
рылакуп апоезии апрозеи, икәфиарақәагыы апхъасөө
еиңгәртхьеит.

Анатоли Лагәлаа динт 1961 шықаса рашәарамза 1, Очам-
чыра араион Члоу ақыта, Аимара аҳабла. Пышьшықаса атара
итцион Аимаратән алагартатә школ аћны.

1978 ш. Члоутән абжъаратәи ашкол даналга дталоит
Аћнатән ахәйиңтқарратә артсаффратә институт афилологиатә
факультет. Иреиҳау атараиуртағы ахапшыгаратә литературутә
кружок далан. Заа алитеттура абзиабара злеикхъаз ала,
алитеттуратә пәтазаара аганахъ дзаңғыломызт, алите-
ратурутә анапылағыратә журнал «Арғаш» ихата редактор
хадас даманы ө-номеркгы җижит.

М. Горки ихъз зхыз Аңсау ҳәынҭқарратә институт ақны ахлатәи акурс анхиркәша 1981 ш. диасуеит Москвәка, М. Ломоносов ихъз зху Ахәынҭқарратә университет журналистика афакультет ахь. Атара агәацпыхәара иманы адырра амазақәа атихуан, аха хара имгәә, шықәсыбжак аатуаны, Ан. Лагәлаа изцәыртыз агәамбзиара иахќыаны, иреиҳау атараиурта аанимыжыр амүйт.

1983 ш. инаркны Аңснытәи ахәынҭқарратә университет ақны итцара иацидоит. Убри ашықәс нахыс Ан. Лагәлаа атәреи иусуреи еилеигзойт, аусура далагоит агазет «Аңсны Җапш» («Аңсны») аредакциағы еиттагағыс. Дук мыртықәа диасуеит ахәынҭқарратә шәкәттыжырта «Алашара» ашқа редактор еиттбыс. Шықәсык аштахь диаргоит ажурнал «Алашара» аредакция апроза ақеша аредакторс, аштахь – атакзыпхықә амазаныйғағыс. Арақа аңсау шәкәттөөсөен атарауаа азәырғы дырзааигәхеит, алитетуратә пәтәзааара аилашыра далагылан, арғиара агәаҳәара инатон.

2004 ш. латцарамза 15 рзы имфаңысыз Аңсны ашәкәттөөсөн Рейдгыла изаамтанымыз аизара ду ақны арғиаратә еилазаара анахагара ғыңқ аналырхуз Ан. Лагәлаа ибағатәреи игәй-цихцихреи азгәтааны ажурнал «Алашара» аредактор хадас далырхеит.

Аңсны Аұзынцүтәйлатә еибашъраан (1992–1993 шш.) Ан. Лагәлаа ижәлар дрылагылан, рхъаа ихъаан. Аусиуан аңсау радио ақны, «Аңсадғыл абжы» захъзыз атематикатә дырратара аефир иаззырхиоз дыруағзәкын. Арадиои ателехәәпшреи рұны иқәғыларақәа, имфаңигоз адырратарақәа ҳажәлари

Хапсадгыл ахъчағцәеи ргәи шытырхуан. Аибашыраан иапцаз еицирдыруа иажәенираалақәа «Ахыш иуаз», «Ухы лахароуп» ирылхны иапцаз ашәақәа иаарласны ирылатцәеит, урт рхәон атабиақәа иртатәаз ҳайбашьцәа рхатқәагы.

Анатоли Лагәлаа алiterateтура амхурстағы қәғиарала дхан-деиуеит. Уи иааипмұркөзакәа арғиара знапы алаку дреиуоуп. Иахъа уажараанза итыңхьеит ипоезиатәи ипрозатәи ғымтақәа еидызкыло ашәкәкәа жәнпшү. Урт рхыпхөзарағы икоуп апо-вестқәа фба, ажәабжықәа, ажәенираалақәа, ахәыңқәа ирызку арғиамтақәа рацданы.

Ажурнал «Алашара» аикәйршәашьала, тақыла есааира еиғхоит, уи анапхгағы ивагылуо иғызыцәа ицырхырааны иеазишәоит ианаамтоу, еиқмұркөзакәа архыағцәа рұқынза анагара, егъазпшуп. Уи инаварғыланы Ан. Лагәлаа аңсуа телекхәапшрағны ғымз рахътә знык имғапигоит алiterateтуратә дырратара «Ажәа абжы». Аңсуа радио ақнны акәзар, мчыбжықахь знык имғапигоит алiterateтуратә дырратара «Абырлаш».

Абасала, ирацәоуп арғиағы дзыхъзо, дызлахәу. Ан. Лагәлаа алiterateтуратә пәтәзара маңара ала иетахикаауам, ашәкәығы данышшәкәығоғша ижәлар ргәеисра иғәеисразароуп, рыңғарыни рыйзиен дрылахәзызароуп. Ан. Лагәлаа ҳтәылағы имғапысса аитакрақәа рығетадғылоуп, ауаажәлларратә пәтәзаарадалахәуп. Аңстазаара еиуеипшым аганқәа иааигәаны еиликаар итахуп, убри азоуп ҳтәылағы имғапысса ахтыскәа иөзрылаирхәуа, ишиқазшыоу еиңш, уи зегы дрыхъзалароуп.

Анатоли Лагәлаа амилаттә literaturaғы илагала ахәшьара бзия аиуит 2010 шықасазы, иажәенираалақәа реизга «Амш

хәашьқәа цеит» азы ианашьоуп Д. И. Гәлиа ихъз зху Аңсны Ақәйнәркәрратә премиа, иара убас 2010 ш. икыпхызыз иажәабжықәа рзы ианашьоуп ажурнал «Алашара» премиа.

Анатоли Лагәлаа ирғиамтақәа акыпхъ аѣнды ирых-цәажәахъеит А. Җыонуа, Б. Шыынқәба, А. Гогәуа, Җ. Ахәба, М. Миқаиа, В. Атнариа, С. Зыхәба, Ш. Салақана, Т. Чания. С. Җаркыл, Т. Аңыба, Р. Қапба, Р. Лашәриа, З. Җыапуа, В. Кәағәниана, Д. Наңқьебиа, С. Ағындия ухәа егъиртгүй.

Сынтыа Аңснытәи «Апхәйнәшәкәтыжырта» аѣнды А. Лагәлаа 50 шықаса ихыңца аиубилеи аҳатыраз итытран икоуп ипоезиатәи ипрозатәи ғымтақәа згәйлоу ә-томк.

Зуағыбжара интагылаз А. Лагәлаа, ииубилеи идныңәалая, ипстазаарағы, ирғиарағы еиҳау ақәғиарақәа изеиғъаҳшыойт.

Агадет «Аңсны» №40–41, 2009 ш.

АПХЫАСЦӘ АРГАНАГАРАҚӘА

Заур Ағындиа

АЦӘАНЫРРА ЦҚЬЕИ АГӘАТҚӘЫШРЕИ АНЕИЦУ

*А*тыхәтәантәи жәашықәсақәа рыфнұтқала иааитқалыз аңсу милаңта сахъарқыратә рәфиаөцәа ируаңәку апоет, апразаик Анатоли Лагәлаа има-чымкәа апоезиатә еизгакәа ҭижъхеит, итижъхеит иара убас апразатә Ҕтамтәқәа реизгагбы. Убарт иреиуоуп архыаөцәа зеңгәрырғыз, 2002 шықәсазы итыңыз, «Уламыс уаштыум» захъзу ажәенираалқәа реизгаг. Ашәкәы ахъаурутта ҳапхьоит: «...урт ирныңшвеит аңсадғыл абзиабара, уатәтәи амш аз-хәйцира, ҳтоурых ағааларшәара, иара убасгы афилософиятәи алирикатәи гәтәхәйцирақәа раңданы...»

Аай, аңтазаарағы ари аннотация ишаҳәо еиңштәкья икоуп. Урт ирылхәдахаз дызпоетхом. Ажәакала, еиқәаҳапхъяз

аззаарақәа ирыламцәажәац, акалам шытызххью адунеи ағы азәы дықаны сыйздыруам. Хадара змоу арт аззаарақәа зақа исахъаркны, зақа қазарыла абыртқал икылхны, апхъаф ицахәцахәо, ицәеижъ еимнадо агәйпшқара ахъатаху иғәы арпшқо, агәеисра ахъатаху дбахәапшых даақенарғыло, згәалашәарагы ашыламшә ақелахью иғәалашәара иккәза иарлашо, иахъатәи мацарағы даанмыжъкәа, ирхараны пхъақатәи аразқы, апеипш хұзыаарыла дахәазырпшуа аззаара ауп зегърапхъаңа инаргыланы аус злоу апоет ирғиамтағы. Виссарион Белински, Михаил Лермонтов иажәенираалақәа дрыхцәажәо, иазгәеитеп: «поэзия первоначально воспринимается сердцем и уже им передаётся голове» ҳә. Ииашатқәкынаны апоет иштихуа атема, еғыа итәрны иқәғылоу, иактуалтәу «камш зтаара» иақәғенатуазаргы, ианпоэзиамха, аамта ақәырзра акым, ақъаад уи азы аныхрагы иапсам.

Ажәакала, «гәыла иртхамзар, уи поэзиам» ҳәа ҳабжъазгоз ақаза ду иғәра мгашья ықағам.

Абри аганахъала уахәапшуазар, «Уламыс уаштыум» ақны, Анатоли Лагәлаа ихықәкы наигзейт қәғиарала. Ицәахәақәа угәатца интагъежыны, уцәеижъамцапшыхыркъю уарцыхцыхуеит. Абар, абри агәаанагара зегърыла изыртабыргуа ажәенираала «Слабашъя». «Слабашъя», убас еиپш поетикатә қазарыла еиғартәуп, цәаҳәак, ма ажәак анағха, ауағытәығса ицәеижъ ахәтақәа акы ағны, дуағпсы нағаны дышзығамло еиپш, арақагы изықалом ажәенираала нағаны. Убри ақнытә, апхъаф идаагалоит ишенибгоу. Хымпәда, агәра гангысы қоуп, иамыпхъаң дапхъар, агәалақазаара бзия шинато.

Са слабашья, ихәартам, ҳтәашья,
Аха ҳазго ҳәа уағ дызбом.
Шьюкы ахыччоит ҳара ҳқашья,
Шьюкгы иҳахызың рзыхтом...

Са сзымбаңыз ас сцыркыпса,
Азнықас рғәры ҭнашьаант.
Уаргыы усыңуп ухыпхыпса,
Шыңа ҳаифызыңааз ҳәа супшаант.

Үс уишелит, нас, лахынцала,
Пытқ үхатгәоит, пытқ ҳаугоит.
Аңцәа ду ҳанирманшәала,
Нас ҳааныжыны зымфа уңоит...

Шаҝа гәирфәа уңәа итәзозеи,
Аха азәы уимбаңт үкъуа,
Ах, слабашья, иулшазозеи,
Өазәа ихъаа рыххая...

Өазәы уиңуп иғәы камыжъуа,
Уи уахъзазаргыы ихъшәаны,
Аңса дазхәыцуент зынгбы зөйизшүааз,
Дгәаран, уи ихы-иғәы ахшәаны...

Шағантә рхъаа улархыргарц,
 Үкүдиркөзәи уа урыхәхә,
 Икоуп рыңча, уара иумбац,
 Зны ахгыр урчачеит ахъзымхәа!..

...Са слабашья, ихәартам ҳтәашья,
 Ҳаихеигәо ҳнеилап ҳмыццакуа.
 Үафы иғәэмпхаргы ҳа ҳцашья,
 Сықам уаҳа азәы уисыркуа...

Апхъағ ишибо еиңш, ари иұашыахәу жәенираалоуп, еихышәшөо-еитцышәшөо, ажәа лыңшаахла аибыташья атәү ухәару, уцәа ухыбзаая уқазтқо иатсоу амузыка гәйікатага ухәару, иқәнаргыло азтаарапқәа ртәү ухәару, ишыненешабаку цәанырра ҳаракыла изхәынчо, аләкәландацәкъагы дыпхыртәзтәуа поезиатә пәнамтоуп. Апстазаара ахата шықатқақьоу, ажәар-кәзала иуирбоит автор, апоезина гәтәйлса амартахәқәа, акғы агмыжъкәа, зегыры иахыртыпу ицәырганы. Азныказы асубиективизмра аныпшуашәа убоит, аха цқыа интырччааны иғәоутар, уазхәыцир, уи еиңагы ажәенираала иатгәаны, ипшью апоезиағы инанагоит, хуаажәлларрағы иахьеи-уахеи иахұло, иҳапғыло азеиңштә проблемақәа ишрыңшәатәым ҳардыруа, уи акәым, уи еиңш апышәара, ауағытәысса иаша ишиңшәагоу, гәадурала, хыламыркәрала иҳанаҳәоит. Апстазаара қәпәроуп, қаҳароуп, гылароуп, аха ибзиоуп, избанзар, аиашеи ахәахәеи реиқәпәра ықанаты, апстазаара агәра угоит иаша мышк ахы-мышкы атыхәан, аиааира, апышәара аманы имаапшыр

аям, зегыы ирбо,ираҳая. Ус иқан, иқоуп адунеи ааршазар, ус иқалоит ҳапхъақагыы. Абзиара, иулшозар, армарахъгыы арығъарахъгыы иула, иахъакәзызаалакгыы, уахъықазаалакгыы, уи изуам, ипсуам, ибзиараны иузыгъежуент мышкызыны, хатала уара уахъымзаргыы иғәынгатәым, имшхәйбазараха ирпүлоит, хымпәда, ушытакъ инхо. Аа,абри ауп ауағытәысса роль хаданы адунеи аңсабарағы ҳатырла дызтагыланы, Анцәа ду иқынты аиааникыларц ихәтоу ихәоит автор, апоезия иссиру, «имазоу» абызшәа ҳәйинчага ала. Аңсазаара иацу ахаара, анасып иаша еилызкаарц зылшо, аңсазаара рыңхашарада изыгәтасхью, икыднақъахъоу, изықәпалахъоу иоуп. Убри иоуп аңсазаара иацу аңәгьеи абзиеи ртып ақетцаарағы изықәгәыглатәу.

Ажәенинраала «Слабашья» иапхъалакгыы, «шыры, фырхәала издыруандаз» ҳәа игәы иаанамгарц залшом.

Игәкүичгоу, ипсыршыагоу, апшыағыра иағызыу псөыхгоуп, пәсеиқәйрхагоуп. Омар Бейгәаа, Гь. Чачба ифымта «Уарада» (Б. Шынқәба иеиттага) данапхъя, ари аңсуга «Илиада» ауп ҳәа ихәеит ҳәа рхәоит.Анатоли Лагәлаа иажәенинраала «Слабашья» ақәзар, «апсазаара мариа иаштам» иргимнуп ҳәа ххәар, тхапхак шаҳмыхъуа агәра ганы сыйкоуп. Ари ағызы ағәаанагара ихамоу зегыы ирызрыдымкылар ауеит, аха урт гәыбән узрытوم, избанзар, апоезия убас еипш иқоу, чыдала иалкаау қазара хкуп, изтакххалак, изгәапхалак зегыытәкъа аилкаара рылымшо, иаҳхәап, аклассикатә музыка аилкаара зегыы иртакхаргыы ишрылымшо еипш.

Анатоли Лагәлаа зтематика ҭбаау, инартцауланы ихәыцуа поет лирикуп. Аңсабара асахъа ааирпшумама, аңсадгыл абзия-

бара дазышаахәома, апатриот ихағсахъа хирбома, абзиабара ашәә азиҳәома, икалам иаатихыз зегбы, асаби иғнүңқатәи адунеи еиңш ицқашәкъаңа, аңтазаара угәарпхо, угәалаڭара шыңнахуеит.

«Хәмларрак лхәыцит» ахъзуп Аң. Лагәлаа иажәенираала бзиақәа иреиуюудаеакы. Ақәыңш ибзиабара ағыхара, атамашәт еиңш ипшәзә, иғәыкәа аңыртца, уи иаңу ағнүңқатәи еиңш, адәныңалатәи аилашра, аибарххара, ахәйлекъағылекъақәа раарпшра имариоу усым.

Зыбзиабара өйхәз, абзиабаратә мца зыңроу ахбың, дзыңхъаауа азғаб хәйцы лғыңцәа, лықәлаңа дрыңны дыхәмаруа лашта дтоуп, иара ахыбаара бзиен, лара лахъ изңәиртцыз ағәйкәа ссири деимаркуа, дқәанызындуа, иашта ақынтаи дыңшуеит...

...Шыри, шыри, арахъ шәааскъа,
Ма снаскъароуп.
Шыри, шыри, шәызбарц ңқъа,
Итегель сцароуп...

Нас сыйтциста саңаихъоит,
Шәа сышшәышътоу,
Сан лчыңгы насыхъоит,
Реиха иахъсцартоу!

Ағенынтаарак ибызбызуа
Уи сашьует.

Хәйла хәйчгы маҳәра уа
Игәы ишышишует.

Абарт ацәахәақәа захаз, ма ирыпхъаз, дтахмадаз,
дтакәажәыз, пышәарчарақ рхы-рфы иақәмыхәмарырц
залшом, рқәыпшра хара ашқа ихъарпшуа. Цқыа зөлымхәарала
хәзхәыцип, шақа иоригиналтәны ихәоу арт ацәахәақәа:

«Сан лчынгы насыхъоит, –
Реиха иахъсцартou!
Мамзаргы:
Хәйла хәйчгы маҳәра уа,
Игәы ишышишует!

Зақа иапсышәаны ићатдоузен арт ацәахәақәа, шақа апсуа-
цәа рыќәнышшы, апстазаара угәанарпхозен, уапсуарагы
шақа уазнаргәдууазен!

Абри ауп, ииашатәкъаны, хатала иухәозар, изахъзу абаф-
хатәра иашатәкъя, ажәа сахъарк. Арақа иќазам, аушәақә
иааинирслан, рифма мариала еибытоу, ажәа гәафа, ажәа
еизадала ацәажәара.

Ан. Лагәлаа абафхатәра бзиа змоу апсуа милатә поетуп
(еилашәмымрфашъан жәлартә поети амилаатә поети, урт
иримоуп аиپшымрақәа). Амилаатә поетцәа рбафхатәратә
чыдарақәа ирызкныирацәаны ирығхьеит, ирхәаххьеит аурис
литературатә критика, Белински дназлоу, аха сгәанала, абри
атәы зегыи иреиңни ихәеит Н. В. Гоголь «Несколько слов о

Пушкине» захъзу истатағы: «...Национальность состоит не в описании сарафана, – ишуан Гоголь, Пушкин ирөніамтақә армилаттара дахцәажәо, – но в самом духе народа. Поэт даже может быть и тогда национален, когда описывает совершенно-сторонний мир, глядит на него глазами своей национальной стихии, глазами всего что соотечественникам его кажется будто это чувствует и говорят они сами!» Ан. Лагәлаа дышнейибаку милағтә поетуп, ифымтақәа рықны еиңш апстазаарағызы. Атыхәтәантәи иеизгагызы, «Уламыс уаштыум» зеңпшықам ршаҳатгоуп абри аздаара түралы «ағзбарағы». Иара пәсабарала Анцәа илаңтаз ақыбас иаңуп үзбаала, пхзы пхъаҳала, хатала апстазаара иаңаңғаз ацарадырра. Уи иабзоураны ипсабаратә бағжатәра еиҳа иштәңцит, еиҳа иаңхант, идуңеихәап-шышыа еиҳа иткоулажеит, итбаахеит идоуха, ағыхаранакит, ағеендиҳасит илаңшәаа. «Хдоуҗатә дунеи зызмыртсаулаz, изызмыртбаaz, иҳатқатцо, иңқағыруа ағәи ахшығи зызтам, дпоет иашатқаны дзықалаzом. Амала, илшоит зыңк-ғынта жәеинраалақәак аптицар, аха урт резонанс дук рзықатташам, атыхәтәаны – шыыжь шәаңшық ақера рықәрахойт ауп, уаҳа акгы» – ишуент ацаравағ, акритик Вл. Агрба. Ан. Лагәлаа иахья иарпышымта дтагылоуп, макъана ииуша, ииҳәаша, иқайтцашагы арымзәаирацоуп, уи дагъахъзорит, иаашшыагы инеишшыагы злашоу ала. Аха акызатқәык ҳәэи еиҳызышьуа, Лагәлаа абиңара иаңанакуа апоетцәа, апрозаикцәа, мачк иеихабцәоугызы, мачк иеитцбазоугызы уаҳи иналатдан, акритика иахынзарыхәтоу ирызхъампшәзакәа, игәигәтажыны иахъамоу ауп.

Алитетуратә критика иалшо рацәоуп, хатала автор изы адагы апхъафцәа рзгы. Автори апхъафцәеи рыбжъара ацха ахтара, реимадара арығәтәара аус иацхраауеит. Иара автор изы еипш, апхъафцәа рзгы здағам, хырхагара злоу ус дууп.

Анатоли Лагәлаа сара хатала, пхъафык иаҳасабала, изеитъасшьоит арғиаратә гәацпышәареи, зегыы ирыцку агәабзиареи, иғәрығәтәагоу, ипсәтатагоу, аңсуа поэзия амфа лашағы аихъзарақәеи.

Агазет «Аңсны» №59–60, 2003 ш.

Наира Сабекиапұ

«ШЬАЛА ИКӨАБАЗ АТЫП»

*А*уағытәйсса ипқазаара хәйзмазам акоуп. Ишәихаша ҳайбашыра хлымзаах иналагылаз ҳарпәрцәа ртаацәа, зегъ реиҳа ирызңәртцуан апқазаара ахзызаара. Ари ағыза аамтаз ауп, азы иаго аматқә дшахынхало еиңш, зегъы упсы анырхынхало, Анцәа ду уанимтахырхәо. Ршьамхы адырсуан зыпсы өкаауз анацәа, игәжәажәоз аиаҳәшьцәа «рнапы амамзаргы, ршьапы амамзаргы, рыпсы таны Анцәа иаҳзааныжъ», – рхәон.

Аңсугара, аибашыра ахъяпқыақәа, ағырхатцара, ашәйр-гәйндара, абарт зегъы аныпшүеит ашәкәйсөфө, апоет Ан. Лагәлаа ажурнал «Алашара» ағы иикыйпхызы ажәабжъ «Шьала икәабаз атып». Ухы-угәи италан уеимнадоит, уңәа утанаңзызойт, аибашыра ибжанатәыз Аслан ихағсахъа. Зыблак ұыхны, амш лашара зыңдамачны иаанхаз ауағы уирхәйсует,

ушытакъѣ ухъаирпшуюит, Аха д҃уоушьоит абриакара зыхганы, аңра аблакәа иртәпшны еиқәхаз афырхатса. Имачишьоит уи илиршаз, имачишьоит ибжарак ипсадгыл аикәырхара ишахтнитазгыбы. Ихы ахибааует аңтазаара, ифызыцәа рымкаа адунеи ақәыпшылара. Итахаз, ивыршыааз ифызыцәа рыхесақәа, ранацәа анипшыло ишьара дықәнақьоит. «Уара ухынхәйт, са стәс дабаќоу, дзеиқәымхазе?» – алас еиңш азцаара иапхъя иаагылоит. Игәатцә кылнаблааует еиқәымтәо ахъаа. Аас, ари хъаауп, афырхатса ихъаауп. Асеиңш ахәыцра изцәыртрызма, зхы нахыга-аахыго, ахәсеки ахәычкәеи рышәшшыра рыйенетакуа, зхы еиқәзырхаз. Ишпабзиаз ирбозтгы рхағсахъя урт ашәыргәйндақәа, мышкгы аибашыраз аңыббаа зымбаз.

Хәибашърағы иаагаз аиашира ду зыбзоуру зегъ рапхъя иргылан ҳқытаяа роуп. Урт рығәтәара, рхаменгзара, рхәыштаарамца аикәырхаралы хәцәнамырха рыйәпара, рыхдырра – абри ауп ихәилиркаау А. Лагала иажәабжы «Шъала икәабаз атып» зыхъзу аћны.

Ажәабжы ағыи ицәырго ақыта хәычкәа рхымғағашы ићәандәза угәи иааталоит. Автор иааирпшуюит ҳапсуа қыта иалиааз ахәычкәа жәынгы-ғәнгы рааззара, рапсуара ҳаракны ишырку. Уи аабоит Аслан дахъеибашуаз атыпәғ днаңданы икоу аилкаразы амфа данықәло.

«Аслан ақыта иалсны иаауз автобус данынталы, уи иақетәаз ахәычкәа адрухәа ифейхаттгылент».

Аслан имоуп игәкаждыра далызгаша атаацәа еиқәшәа, апхәыс бзия, апха ааӡа Астанда, заб иөи иаатшәаанза игәи иатаху здыруа.

Автор убас гәйла ирпханы иқаитдоит Аслан ихатә өзеги иареи реизықазаашы, патуеңкәтәрала, ҳатырла реиңәжәара. Насгы ианыңшуюйт аңсұа ишиңдасым ирыхшаз иахърахауа алаф аибыхәара, рәңаныррақәа раарпшра. – Уи сара ибзианы издыруеит... – Асида уртқәа реиңш иқаз аңәжәарақәа раан, ағың ҳаңшы хыһы иақәу зегъ анахырхлак, ани акаканбұры қыақыақәа ағы гәамк рыңрышәшәнди итармыйңсандаz ҳәа мыңхәы ишаңкласпуша еиңш, дрыңкласпушны дцәжәон, – Уара уеилкьеилғәтыңдәра, үқашшыақәа рахъынтаz схызхыз рапхыа иғилоуп! Амца уақыырттар уанымбылуаz сухъзей!..

– Баргыы еиңақәатәык бакәын! – уи азирхеит Аслан, избанзар Астанадыры иңәжәара убратцәкъа иаанимкылар иүхәо лаҳартә дааигәахахъан».

Ажәабжъ афырхатса иғәытхә, дызмыртынчуда ашәкәысөві иҳаилиркааует ахтысқәа ыңғиашьала. Уи иғәтыхо, ҳ-Аңсны аңеиңш бзиаз иқәпәз, згәабзиара ахтынданы еиқәззырхаз зегъы ирыгәтыхоуп. Аслан иғәы қылнаблааует, дарцәомызды иаҳаз ажәабжъ, дахьеибашуаz, изблак ахъынжызы атып, иғызыңдә гәлымтәахқәа ахъивыршыаaz шыукуы аңсшыарта тыңдыргыларц иақәыркызаап. Ипшую атып, ҳаңкәынцәа ршыала икәабаз атыңғағы абасеиңш изгәағызы, изакә уаау збандаз ҳәа дгәақуан.

Аибашьра ҳаңкәынцәа ҳаңәнамырха ианағағылаз Үрстәйла ицаны аңара архара иағыз, ирызбейт пхзы злымтыңыз рнапы ашта ңылақәа ипшую адгыыл иаладырпарц. Убарт рағаңпера, ртүп реилыркаара абри ауп автор хықәкы хадас имоу. Урт амалрхара ада уағра злағам ирзипшааит ирнаалоз ажәақәағы, урт ушыа улзыңәңдәауа атсырбел иадикылоит.

Ииашоуп, аңсымыцқыңқаңа ргәс итәркыз раңыркәкәаразын агәүілжәара ду рхыргеит ҳфырхаңа Аслани уи ицеибашыуаз Ардашыли, аха атыхәтәан дара ртәс иадыргеит. Асасаирта аргылараз ашыапы ахыркхъаз иаанкылан. Уи атыпәң иқәыч-чаауа ашкол рғылахойт ҳәа азыштырыхит.

– Азамана, нас ҳазгылоузеи, ари аус бзия алаңш амкырц азы ңыңа иныхәтәу! – Аслан Ардашылы ижәфа инапы нхишыын, ажәйлараан рөғызцәа ргәс дырхаталарц раңхъа ишдәйкәлалоз еиңш, алғаңдә зхылтңы иғенуаз аматүртәхъ рғынархеит... Ани бла зтамыз иблагыы, иахынтаанагаз уара идир, алабжыш аахыхәхәлеит...

– Ҳайт, аубиңыр, уаргы агәүрғыаша удыруазаап! – ихәан, инапы нхишылеит, иааигәа иғылаз азәы диаңәажәозшәа...

Сәңи иаанагоит ари ажәабжы ағы автор иштіхуа азтаарақәа, ифырхаңа рәала иҳаңхә агәтыхаңа, агәыхъ зегъы иҳап проблемоуп, зегъы иаңгәыхъуп. Урт рызбарағы, доусы иаңыртыпу рыргыларағы, аду инаиркны ахәйчы иғынза русеицура атакуп. Ажәабжы зегъы ҳанахәеит. Ари ағымта Аңсны ашәкәыфөңә Рейдгылеи Алитфонди рконкурс ахь ақәүргыларазы уи апсоуп иреиғү ахәшъара атара.

Агазет «Аңсны» №58, 2011 ш.

2 Анынаның 1991-жылдан берінде
астанаудағы Ресейдегі мемлекеттік
жылдың ишаласарда жемисінде науқы
бек иеленген болып.

Азаның толар риоды
Бағдарын Шоканнұрада

24. V. 1991 ш.

Архивділ

(А. Ғарипов — «Мұхымда»)

Ресем көзінен сабактағанда, ишкүоректік. Сабактағанда 2000
аудиторияда ишкүоректердің Астанада Ғарипов
Диңесінің ішадануынан, оның аудиториясынан
Ағ-жайык рікебінде ойнор үрлемелердің көзінде
хөрмәт иртеноң аниризде ғанауда. Сабакта
чындықтың ишадын аудиторияда ишкүоректердің
жоғалы-нажілдегі қапандықтардың аудитория
3-нөгө ғанауда ойнор. Нара үрлемелердің

А. Ағарипов

Чтобы избежать разрушения речных берегов
реки Катунь и Кара-Коль, необходимо
установить на реке Катунь гидроузел
с его гидроэлектростанцией. Для этого
ущемления реки Катунь, чтобы оно
заполнило, при этом организовать
затопление территории, занятой
для строительства гидроузла.
Для этого необходимо открыть инженерные
работы по изучению гидрологических
и гидравлических условий, а также
изучение геологии, гидрогеологии, почвенностии,
растительности, животного мира, а также
погоды в районе строительства.

3

G. J. Hey

Jeanne Travers

2012 m.

2 Нара убас Ағаным Лайдана арадын аның
жеке көркем жүйелердеги сисимсендік, пептиддердік,
қорындың ғылурғындык, архоннанда азиндердік
және моногидрат, ишкендектенген ақын жүргөнбұра
зертте. Үргілдік Менитеджмент жағы изобрнера ғана да
ирилдү.

2 Нара сипас-балаңдың иштейткес жерде аны-
зғылжылардың жағынан да жақын ақын шасшырыңыздың
акын: Абаяханда ғына ғына оноң тұлға
Ағаным Лайдана дәрданынан D. Тама және
зху Аудиң отбасынан боралады кремнан шығындар
жолында дағыруды.

Сергей Бородин,
архитектор
академик.

16. X. 1994 Ағаным Лайдана

и г. дары ассоциат.
 Атакамога, овчанда земликау, чулебарку, оңдан
 залогарта, сисактапасыра барыбзаруу Өрөнүү зөвлө.
 2. Үе итоу авомындың аттас жоссигүүс аронауда шека-
 кендиңдүйдүрүлдүү үчүн ишкөн, ишара барууда ишкөн-
 дүйдүү үчүн ажыныштырь, ~~жакшылыктарын~~ ишкөндүйдүү, пашаган. Үоры ауданын
 ассоциатында булган ~~жакшылыктарын~~ ишкөндүйдүү
 3. Атакамога, чалыгасына түбүнчү түрдөнчүлөвдөй
~~жакшылыктарын~~ Атакамога Лагычевдүйдүү, жана
 ишкөн үчүн ишкөн зончурда ыктуу ажыныштырь
 избактар, ахубийлийнердүрүрүрүн бул жөнтө
 сипбазак ишкөндүй.

Мактамы Лагычевдүйдүрүрүнүн түркменистандык аныкчалык ишкөндүй.
 Бирт урупчыларынын, жакын чөлөөнүн ишкөндүйлөрдин синаныктор жакшылык
 оңдоо посочу динамикасын жүйтүрмөлүрдөн жөнүл булсуу, дебеттеги
 үйлөр, залогарукорота дүрнекендөрдөн жакшылык, жакшылык жакшылык
 ишкөндүй. Сары сокамындын ишкөндүйлөрдөн жакшылык "Лагычев
 жакшылык сөйт" жакшылык. 2. Үе итоу ишкөндүйдүү Мадемы Ахметовдүйдүүлдөй
 ишкөндүйдүү ишкөндүйдүү. Барыбзаруу жакшылык жакшылык ишкөндүйдүү
 реджимдада оңдоо түркменистандык бакалавры, идеалдары, сакчарларданы.

Рұбынан рөзжетүп оның дағы шарттың
алғашырағын Ағсаны ах ахуңғарғың шұлғас
аңғанда (Гена Карданов ижни "уд. иш.)

Итакан, Ай. мәңгілесе шытудан
шілдесе азхұнра зұмсағыз әтделердең күні
жүзбіл аңғарғы (де ендиң күні зияк жағын),
ата жәтің сұрчапады. Сүніра: хүзіржайтын-
шынан өзбекта хүзіржинде оңдағанда
рөл а;

Насолт қадамда баша оның зұя,

Насолт хүзіржүа оңдағы,

^{оригиналоменде} жаңд ишбіл рәз алғын зұнда,

Айда ғилем қалғын дағы.

Ошисаардең күнінде рәжимістік профессор. В.Л. Абай

Ахқәа

Баграт Шынықәба. АРЕКОМЕНДАЦИА	3
Алышса Җыонуа. АПОЕЗИА АКӘАҚЬ	5
Алышса Гогөуа. АБАҚХАТӘРА ИАША АШЬАТА	7
Цыума Ахәба. АМӘА УАННЫҚӘЛАУА	11
Мушыни Миқаиа. УААЦӘТӘИ АМШ АЗЫ	16
Таиф Ағыба. «АГӘТҮІХА»	24
Владимир Атнариа. АБАҚХАТӘРЕИ АДЫРРЕИ АНЕИЦУ	26
Сарион Һаркыл. АШӘТКӘYФФЫ ИАЖӘА ЦҚЬОУП...	32
Руслан Қапба. АДОУХА АШТАФ	34
Зураб ҆ыапуа. АТӘЫМТА	127
Рауль Лашәриа. АШХАҚӘА ИРЫЗНЫМКЫЛО АЧЧАПШЬ	143
Даур Нацъебиа. АШЬТАХЬАЖӘА	185
Шота Салақана. АПСАЗААРА АГӘЕИСЫБЖЬ	186
Сергей Зыхәба. ИЧЫДОУ АХАТӘЫ БЖЫЫ ИМОУП	191
Терент ҆ания. ЗЫМШ ХӘАШЬҚӘА ЦАЗ АПОЕТ	196
Валентин Кәағәания. АПХЬАФЦӘА ИРЗААИГӘОУ АПОЕТ	210
Сергей Ағындиа. «АМШЫН ДУЗЗЕИПШ ДЫЦӘҚӘЫРПОИТ...»	217
Апсны ашәкәыиғаңда Рейдгыла.	
АҚӘФИАРАҚӘА ИЗЕИГЬАХШОИТ	225
Заур Ағындиа. АЦӘАНЫРРА ЦҚЬЕИ	
АГӘАҚӘЫШРЕИ АНЕИЦУ	229
Наира Сабекиапха. «ШЬАЛА ИКӘАБАЗ АТЫП»	238

«Абағұтәра иаша ашъата»

Апоет Анатоли Лагәлаа
изку астатақәеи
ақәғыларақәеи

Аредактор
А. Акаба

Ашәкәры еиқәліршәеит
А. Гыңба

Аформат 70x100/32. Атираж 300. Иқатә. акының бұғын 7,75.
Инықәр. акының бұғын 10,01. Ағарапка № 30.

Иккысынан АУН «Акының ағыны»
Ақта ақ., Ешба имда, 168.